

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANA BİLİM DALI
SOSYOLOJİ BİLİM DALI**

**SOSYOLOJİK BAKIŞ AÇISIYLA YOLSUZLUK
OLGUSU**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
İsmail HASDEMİR**

**Tez Danışmanı
Doç. Dr. Suna BAŞAK**

ANKARA/2006

ÖNSÖZ

Bu çalışmada; sosyolojik teoriler ve olgulardan hareketle bir suç türü olan yolsuzluğun açıklanması ve olgunun Türkiye'deki boyutunun tasviri ve olanın tespitinin yapılması amaçlanmıştır. Yolsuzluk ve suç arasındaki ilişkiden hareketle yolsuzluk olgusunun sosyolojik teoriler çerçevesinde açıklanmasına çalışılmıştır. Yolsuzluğun temelinde yatan unsurlar nelerdir, yolsuzluğun nedenleri nelerdir ve yolsuzluğun türleri nelerdir gibi soruların cevapları aranmıştır. Yolsuzlukla mücadelenin iktidarlara karşı yapıldığı gerçeğinden hareketle basının yolsuzlukları önlemedeki önemi vurgulanmış, özgür basın örgütlenmesinin yolsuzlukların panzehiri olduğu ifade edilmiştir.

Çalışmamın ortaya çıkmasında her türlü desteği vererek katkısını esirgemeyen tez danışmanı sayın Doç. Dr. Suna Başak'a ve sevgili eşime teşekkürü bir borç bilirim.

Ankara 2006

İsmail HASDEMİR

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER	ii
KISALTMALAR.....	v
GİRİŞ	1
1 ARAŞTIRMANIN KAPSAM VE YÖNTEMİ.....	9
1.1 ARAŞTIRMANIN KONUSU	9
1.2 AMACI	10
1.3 ÖNEMİ	14
1.4 SINIRLILIKLAR.....	15
1.5 ARAŞTIRMA YÖNTEMİ	15
2 KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	18
2.1 SUÇUN TANIMI VE GELİŞİMİ.....	18
2.2 SUÇU AÇIKLAYAN TEORİLER.....	24
2.2.1 <i>Bireysel (İlk Ortaya atılan) Teoriler</i>	26
2.2.1.1 Klasik Ekol.....	26
2.2.1.2 Neo Klasik Ekol	27
2.2.1.3 Pozitif Ekol	27
2.2.1.4 Kartografik (Coğrafi) Ekol.....	28
2.2.2 <i>Biyolojik Teoriler</i>	28
2.2.3 <i>Psikolojik Teoriler</i>	32
2.2.4 <i>Sosyolojik Teoriler</i>	33
2.2.4.1 Anomi Teorileri	34
2.2.4.1.1 Durkheim’ın Anomi Teorisi	34
2.2.4.1.2 Merton’un Gerilim Teorisi	35
2.2.4.2 Alt Kültür Teorileri.....	37
2.2.4.2.1 Cohen’in Alt Kültür Teorisi	38
2.2.4.2.2 Clovard ve Ohlin’in Fırsat Teorisi.....	38
2.2.4.3 Sosyal Ekoloji Teorileri	39
2.2.4.4 Sosyal Süreç Teorileri	42
2.2.4.4.1 Sutherland’ın Farklılıkların Birleştirilmesi Teorisi.....	43
2.2.4.4.2 Etiketleme Teorisi	43
2.2.4.4.3 Sosyal Öğrenme ve Davranış Teorileri.....	44
2.2.4.5 Kontrol Teorileri	45
2.2.4.5.1 Hirschi’nin Sosyal Bağ Teorisi.....	46
2.2.4.5.2 Reckless’in Sınırlama Teorisi.....	46
2.2.4.5.3 Gottfredson ve Hirschi’nin Öz Kontrol Teorisi	47
2.2.4.6 Sosyal Çatışma Teorileri.....	47
2.2.4.7 Ekonomi Durum Teorileri	50
3 BİR SUÇ TÜRÜ OLARAK YOLSUZLUK VE ÖZELLİKLERİ.....	55

3.1	YOLSUZLUĞUN TANIMI.....	55
3.2	YOLSUZLUĞUN ÖZELLİKLERİ.....	60
3.3	YOLSUZLUĞUN TARİHİ SÜRECİ.....	61
3.3.1	<i>Dünya Tarihinde Yolsuzluk</i>	61
3.3.2	<i>Türkiye’de Yolsuzluğun Tarihi</i>	65
3.4	YOLSUZLUK OLGUSUNUN SOSYO-KÜLTÜREL TEMELLERİ.....	73
3.5	SOSYAL NORMLAR VE YOLSUZLUK SUÇU ARASINDAKİ İLİŞKİ.....	77
3.6	YOLSUZLUĞUN ULUSLARARASI HUKUKTAKİ YERİ	83
3.7	TÜRK CEZA KANUNUNDAKİ YERİNE GÖRE YOLSUZLUK TÜRLERİ.....	86
3.7.1	<i>Doğrudan Cezai Yaptırıma Bağlanan Yolsuzluk Türleri</i>	87
3.7.1.1	Rüşvet.....	87
3.7.1.2	Zimmet.....	87
3.7.1.3	İrtikap	88
3.7.1.4	Suçtan kaynaklanan malvarlığı değerlerini aklama (Kara Paranın Aklanması)	89
3.7.1.5	Dolandırıcılık.....	89
3.7.1.6	Görevi Kötüye Kullanma	89
3.7.1.7	İçerden Öğrenenlerin Ticareti (Insider Trading).....	90
3.7.2	<i>Dolaylı Olarak Ceza Yaptırımına Bağlanan veya Suç Sayılmayan Yolsuzluk Türleri</i> .	90
3.7.2.1	Rant Kollama	90
3.7.2.2	Lobicilik.....	92
3.7.2.3	Oy Ticareti.....	93
3.7.2.4	Kayırmacılık	93
3.7.2.5	Diğer Yolsuzluklar	95
3.8	YOLSUZLUK VE YOKSULLUK ARASINDAKİ İLİŞKİ	95
3.9	YOLSUZLUĞUN NEDENLERİ.....	97
3.9.1	<i>Yönetmel Nedenler</i>	99
3.9.1.1	Bürokratik Nedenler	100
3.9.1.2	Kamu Düzeninin Yürütülmesinde Uygulanan Kurallardaki Eksiklik	102
3.9.1.3	Kamuda İşe Alma Sorunları.....	104
3.9.1.4	Kamuda Şeffaflığın(Saydamlık) Sağlanamaması ve Hesap Verme Mekanizmalarının Olmaması	105
3.9.1.5	Kamusal Denetim Yetersizliği.....	107
3.9.1.6	Adli Sistemden Kaynaklanan Nedenler.....	109
3.9.2	<i>Ekonomik Nedenler</i>	111
3.9.2.1	Enflasyon Artışı	112
3.9.2.2	Devletin Ekonomideki Ağırlığı	112
3.9.2.3	Kayıtdışı Ekonomi	114
3.9.2.4	Kamu Çalışanlarının Maaşlarındaki Düşüklük	116
3.9.2.5	Medya-Ticaret İlişkisi	116
3.9.2.6	Siyasetin Finansmanı	118
3.9.2.7	Çarpık Kentleşme ve Hızlı Nüfus Artışı.....	119
3.9.3	<i>Sosyal Nedenler</i>	120
3.9.3.1	Eğitim Sistemindeki Problemler	120
3.9.3.2	Ortak Sorumluluk Duygusunun Yeterince Gelişmemiş Olması	121
3.9.3.3	Sivil Toplum Kuruluşlarının Etkisizliği.....	122
3.9.3.4	Toplumumuzdaki Yanlış Değer Yargıları	123

4	YOLSUZLUĞUN İŞLENİŞ ŞEKİLLERİNE GÖRE TÜRLERİ VE BEYAZ YAKA YOLSUZLUKLARINDAN EN ÖNEMLİSİ BANKA YOLSUZLUĞU	125
4.1	YOLSUZLUĞUN İŞLENİŞ ŞEKİLLERİNE GÖRE TÜRLERİ	125
4.1.1	<i>İHALE YOLSUZLUĞU</i>	125
4.1.2	<i>YATIRIM YOLSUZLUĞU</i>	126
4.1.3	<i>GÜMRÜK YOLSUZLUĞU (HAYALİ İHRACAT VE İTHALAT)</i>	126
4.1.4	<i>VERGİ İADE YOLSUZLUĞU</i>	126
4.1.5	<i>TARIM DESTEKLEMELERİ YOLSUZLUĞU (GÜBRE VE PAMUK v.b.)</i>	126
4.1.6	<i>BANKA YOLSUZLUĞU</i>	127
4.2	BANKA YOLSUZLUĞUNUN NEDENLERİ	129
4.3	EGEBANK ÖRNEĞİ	135
4.3.1	<i>Egebank'ın Kuruluşu ve Tarihi Gelişimi</i>	135
4.3.2	<i>Egebank'ın İçinin Boşaltılması</i>	137
5	MEDYADA YOLSUZLUK HABERLERİNİN NİCEL ANALİZİ.....	141
5.1	MEDYANIN YOLSUZLUKLARI ENGELLEMEDEKİ ÖNEMİ	141
5.2	MİLLİYET GAZETESİNDE 2005 YILI İÇERİSİNDE ÇIKAN YOLSUZLUKLA İLGİLİ HABERLERİN NİCEL ANALİZİ	147
5.3	SABAH GAZETESİNDE 2005 YILI İÇERİSİNDE ÇIKAN YOLSUZLUKLA İLGİLİ HABERLERİN NİCEL ANALİZİ	156
5.4	ZAMAN GAZETESİNDE 2005 YILI İÇERİSİNDE ÇIKAN YOLSUZLUKLA İLGİLİ HABERLERİN NİCEL ANALİZİ	165
	SONUÇ.....	174
	KAYNAKÇA	181
	ÖZET	188
	ABSTRACT	189

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
A.B.D.	: Amerika Birleşik Devletleri
bkz.	: Bakınız
BDDK	: Bankacılık Denetleme ve Düzenleme Kurumu
çev.	: Çeviren
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
KOM	: Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCK	: Türk Ceza Kanunu
TMSF	: Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu
TESEV	: Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı
TEPAV	: Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı
TÜSİAD	: Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği
vb.	: Ve benzerleri

GİRİŞ

Devletlerin ortaya çıkışlarından günümüze kadar, bazı çıkar çevrelerince devlet gücünün ve kaynaklarının özel amaçlar için kullanıldığı, ekonomik düzenlemelerin ihlal edilerek kamu kaynaklarının talan edildiği her dönemde görülmüş ve yolsuzluk kavramı devamlı gündemde olmuştur.

Bugün içinde yaşadığımız dünya çok gergin ve tehlikelidir. Bir taraftan dünya bir çok sorunla boğuşarak çözüm bulmaya çalışırken diğer taraftan da yeni sorunlarla karşılaşmaktadır.

Risklerin çoğalması, modernitenin yükselişine sıkı sıkıya bağlı gözükmetedir. Ulrich Beck, temel boyutu içinde ele alınan modern toplumu, 'risk toplumu' olarak adlandırır; uygarlığın geleceğine hükmeden şey artık toplumsal ilerleme değil, genel güvensizlik ilkesidir. Bu güvensizliği, modern insanın durumunun aşılmaz ufku yapmaktadır. Dünya geniş bir riskler alanından başka bir şey değildir, "Yeryüzü, fırlatılabilir koltuk olmuştur."¹

Yaşanılan dönem geçmişe kıyasla daha tehlikeli değildir, ama risk-tehlike dengesi değişmiştir. Günümüzde dünyanın geleceğini tehdit eden bir çok risk çeşidi kökeninde toplumsaldır. Toplamların sebep olduğu riskler, kişinin müdahalesinin haricinde oluşan doğal risklerden daha fazla olur hale gelmeye başlamıştır. Küreselleşme sürecinin doğurduğu zararlı sonuçlar bunlardan biridir.

Küreselleşme, uzak yerleşimleri birbirlerine, yerel oluşumların millerce ötedeki olaylarla biçimlendirildiği ya da bunun tam tersinin söz konusu olduğu yollarla bağlayan dünya çapındaki toplumsal ilişkilerin yoğunlaşması olarak tanımlanabilir.²

¹ Castel, R., Sosyal Güvensizlik, (çeviren: Ergüden, İ), s.68, İletişim Yayınları, Ankara, 2004

² Giddens, A., Modernliğin Sonuçları, (çeviren: Kuşdil, E.), s.69, Ayrıntı yayınları, İstanbul, 1992

Öte yandan, küreselleşmeyi sadece ekonomik alandaki faaliyetleri etkileyen bir unsur olarak görmek de sınırlı bir bakış açısını yansıtmaktadır. Bu çerçevede, malların ve sermayenin serbestçe dolaşımının yanı sıra, insanların daha sık seyahat etmeleri, bilgi-iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişmeler ve internet kullanımının giderek yaygınlaşması, küreselleşmenin önde gelen itici güçleri arasında bulunmaktadır. Saydamlık da, küreselleşmenin ön plana çıkardığı kavramlar arasında yer almaktadır. Gelir dağılımının daha hakça olması, yolsuzlukların azalması, hatta siyasi özgürlüklerin ve insan haklarına saygının artması, küreselleşmeyle doğru orantılı gelişen unsurlar arasında sayılmaktadır.³

“Globalleşme” denilen şey yalnızca insanların yedikleri Mc Donalds hamburgerleri ve içtikleri Coca Cola’larla midelerinde, dinledikleri müzikler ve izledikleri filmlerle yüreklerinde hissettikleri bir olgu olarak kalmamakta, sistemde bazı yapısal değişiklikleri de beraberinde getirmektedir. Bir diğer anlatımla, bugüne dek yalnızca devletler arasındaki ilişkilere göre şekillenen uluslararası sistem, ciddi bir evrim geçirerek, devlet dışında başka bazı birimlerinde bu ilişkilere dahil olmasıyla, global bir sistem halini almaktadır. Farklı düzlemlerde şekillenen global ilişkiler farklı güç merkezleri yaratırken, şirketler, örgütler ve yasadışı gruplar da kendi düzlemlerinde birer aktör rolü oynamaya başlamaktadırlar. Nitekim bugün ekonomik faaliyetlerin yer aldığı düzlemde, devletlerle birlikte şirketler ve bankalar "aktör" konumuna geçerken, siyasal ilişkiler devletlerin yanına örgütlerin de katılımıyla gerçekleşir hale gelmiştir. Yeraltı dünyasının kayıtdışı ekonomisinin ve ilişkilerinin aktörleri ise gizli servislerden terör gruplarına, Mafya’ya ve hatta devletlere kadar uzanan bir çerçevede yer almaktadırlar.⁴

Küreselleşme tek bir süreç değildir, karmaşık süreçlerin bir araya geldiği bir olgular kümesidir. Üstelik çelişkili ya da birbirine zıt etkenlerin devreye

³ Çelik F., Dağdeviren D., “Küreselleşme”, Küresel Terörizm ve Özel Güvenliğin Artan Önemi, sayı 40, Polis Dergisi

⁴ Arıboğan D., Globalleşme Senaryosunun Aktörleri Uluslararası İlişkilerde Güç Mücadelesi, s.13, Der yayınları, İstanbul, 1997

girdiği bir süreçtir. Çoğu insanın gözünde, küreselleşme basitçe gücün ya da etkinin yerel toplulukların 'elinden alınıp' küresel arenaya aktarılmasından ibarettir. Uluslar eskiden sahip oldukları ekonomik gücün bir kısmını kaybediyorlar. Fakat bunun zıt yönde bir sonucu da vardır. Küreselleşme yalnızca yukarıya doğru bir süreç değil, aynı zamanda yerel özerklik doğrultusunda yeni baskılar yaratarak aşağıya doğru inen bir olgudur.⁵

Şüphesiz devlet kuramlarındaki dönüşümün önemli nedenleri vardır. Zira günümüzde sanayi toplumundan bütüncül bir kopuş yaşanmakta ve bilgi toplumuna doğru yapılan hızlı bir değişimin temelleri atılmaktadır. Bilgi toplumunun getirdiği yeni yaşam tarzı politika ile ekonominin birbiriyle yeni bağlantılarını keşfetmekte ve kamusal faaliyetleri hızla ekonomik bir edime doğru itelemektedir. Özellikle Fordist üretimden esnek üretime geçiş çabalarındaki ivme kamusal faaliyetleri de derinden etkilemiş; söz konusu etkinliklerin devletin kendi ülkesiyle sınırlı kalma durumunu ortadan kaldırmıştır. Böylece ortaya ulus-devlet kimliği yerine küresel devlet anlayışı çıkmış ve postmodernist yaklaşım öncelikle devleti sorgular hale gelmiştir.⁶

Küreselleşme somut anlamda toplumları olumsuz yönde etkilemeye başlamıştır. Eşitsizliğin yayılması, teknolojik gelişmelerin az gelişmiş ülke ekonomilerine olumsuz yansması, yoksulluğun artması, dünyanın çoğu bölgesindeki kültürleri ve geleneksel yaşam tarzlarını etkilemesi ile birlikte toplumları hızlı değişime zorunlu kılmasının sonucu olarak fundamentalizmi körüklemesi ve hızlı gelişime bağlı olarak kuşaklar arasında kopukluklar oluşturması gibi zararlardan bahsedilmektedir.

Aynı yansıyan sorunlar ülkelerin yönetimleri için de geçerlidir. Son yıllarda birçok geri kalmış ülke, gelişim gösterememelerinin nedenini kamu yönetimindeki yoğun yolsuzluk olaylarında aramaktadır. Politik yozlaşma

⁵ Giddens, A., Elimizden Kaçıp Giden Dünya, (çeviren: Akınhay, O.), s.25, Alfa yayınları, İstanbul, 2000

⁶ Ekici K. M., Caner C., Küreselleşme Sürecinde Yönetimden Yönetişime Sayı 43, Polis Dergisi

gerçeği yolsuzluk şeklinde kendini göstermekte ve ülkelere ağır bedeller ödetmektedir.

Dünyadan bir örnek vermek gerekirse, bunun en son örneğini 26 Aralık 2004 tarihinde Güneydoğu Asya'da meydana gelen deprem olayının oluşturduğu söylenebilir. Turizm başta olmak üzere birçok gelire sahip Endonezya, Tayland ve Srilanka gibi bölge ülkeleri son yıllarda düştükleri yolsuzluk batağından çıkamamışlardır ve az gelişmiş ülke durumuna düşmüşlerdir. Gelişmiş ülkeler olan ABD ve Japonya, doğal afetler sonucu okyanusta oluşabilecek tsunamilere (büyük dalga) karşı, teknolojik cihazlar kurarak önceden tespit etmeye olanak sağlayan tedbirler geliştirmişlerdir. Ancak özellikle yolsuzluğun sonucu olarak az gelişmiş kalan bölge ülkelerinin, çok pahalı olmayan bu teknolojik cihazları okyanusa yerleştirememeleri ihmalleri sonucunda 200.000'e yakın insan hayatını kaybetmiştir.⁷

Dünyada kamu yönetimindeki yolsuzluğun tanımı bir çok şekilde yapılmakta fakat her birisi belirli bir yönünü eksik bırakmaktadır. Tanımlardan biri ve en yaygın olanı yolsuzluğu, kamu görevlilerinin kendilerine kişisel çıkar sağlamak amacıyla, kamusal güçlerini kötüye kullanmaları olarak tanımlamaktadır.⁸ Buna göre kamu görevlileri kamu tarafından kendilerine verilmiş varsayılan yetkilerini kendi kişisel çıkarlarına hizmet etmek gayesiyle yasal yolların, tanımlanmış görev alanlarının dışına çıkarak kullandıklarında yolsuzluk olgusuyla karşı karşıya kalınmaktadır.

Yolsuzluğu bir hastalığın kendisi olarak değil, bazı hastalıkların semptomu olarak görmek daha doğru olacaktır. Sosyal bir olay olan yolsuzluğun oluşmasına materyal olarak ekonomik sistem neden olabilir, ancak işin moral tarafı daha derinlerde yatmaktadır. Bu nedenlerden dolayı yolsuzluğu sadece kriminal bir olay olarak görmeyip, sosyal yanını da

⁷ The Newyork Times, Gazete haberi, 30 Aralık 2004

⁸ Fedayi, C., Türkiye'de Yolsuzluk Olgusu, Liberal Düşünce Dergisi 20:26-48, s.27, 2000

hesaba katmak gerekmektedir. Toplum tarafından nasıl ele alındığı ve ne gibi yaptırımlara konu edildiği de burada önem taşımaktadır.⁹

Bu noktada Türkiye’de diğer birçok geri kalmış veya gelişmekte olan ülke gibi küreselleşmenin olumsuz sonuçlarından etkilenmiştir. Birçok sorunla boğuşan Türkiye’de , son yıllarda artan bir şekilde yolsuzluk olgusu ön plana çıkmaya başlamıştır.

Aktan’a göre¹⁰ Türkiye’de yolsuzluğun ortaya çıkış sebepleri; kamu görevlilerinin maaşlarının yaşamlarını idame ettirmeye yetmeyecek düzeyde olması, toplumumuzda eğitim ve kültür düzeyinin düşük olmasının sonucu olarak gelenekselliğin korunması ve çalışma ve başarıdan çok yakınlık, aile bağları, eş-dost, hemşerilik gibi ilişkilere önem verilmesi, hukuk sistemindeki belirsizlik ve boşlukların yolsuzluğa uygun ortam hazırlaması, toplumda gelir ve servet dağılımında eşitsizliklerin bulunması, modern demokrasi kültürünün yerleşmemesi ve son olarak toplumda spekülâtif kazanç peşinde koşmayı, vurgunculuğu ve köşe dönücülük gibi düşünce ve eğilimleri artırmasıdır.

Türkiye’de yolsuzlukların nitelik ve nicelik itibariyle patlama denilecek derecede arttığı dönem, serbest piyasa ekonomisine girilen 1980 sonrası dönemdir. Bu dönemde esas itibariyle toplumdaki değerler sistemi alt-üst olmuştur. Yeni dönemin değerler sistemi özetle, ‘köşe dönmeçilik zihniyeti’ olarak adlandırılabilir. Kolay yoldan para kazanma ve bu amaç için her yolun meşru görülmesi bu zihniyetin temel özelliğidir. Bu zihniyeti, ‘benim memurum işini bilir’ yollu açıklamalar ve ‘milletvekili arkadaşlarımız ikinci işlerini bozmasınlar’ gibi beyanlar en tepeden beslemiştir. Bu değerler zamanla toplumsal hayatın tüm alanlarında geçerli olmaya başlamıştır.¹¹

⁹ Balcı, A., Yolsuzluklar ve İktisadi Kalkınma, Türk İdare Dergisi 423:139-155, s.140, 1999

¹⁰ Aktan, C., Politik Yozlaşma ve Kleptokrasi, s.54, Afa yayınları, İstanbul, 1992

¹¹ Fedayi, C., 21.Yüzyıla Taşdığımız Sorun: Siyasal Yozlaşma, Liberal Düşünce Dergisi 20: 5-26, s.12, 2000

Ayrıca bu dönemde, dünya ekonomisinde yaşanan hızlı değişime paralel olarak, Türkiye ekonomisinde de benzer bir yapılanma çabası görülmüştür. Ne var ki serbest piyasa ekonomisine geçişi sağlayacak düzenlemeler tam olarak yapılamamış ve Türkiye'nin uluslararası ekonomilere olan entegrasyonu sağlıklı bir biçimde tamamlanamamıştır. Kamu kesimi açığının küçültülmesini sağlayacak önlemler alınamamıştır. Uluslararası piyasaların da zorlaması ile artan rekabet ve etkinlik koşulları altında finans piyasalarının çalışmasını sağlayacak düzenlemeler yapılamamıştır. Enflasyonun düşürülmesinde başarılı olunamamıştır. Makro dengelerin sağlıklı olarak kurulamadığı bir ortamda, sermaye hareketlerinin serbest bırakılmasıyla Türkiye ödemeler dengesinde dış tehditlere daha fazla açık hale gelmiştir. Nitekim bundan sonra iç dengesizlikler, dış ticaret ve sermaye hareketleri yoluyla dış dengesizliklere dönüşmüş, ekonomi hem iç hem de dış siyasi ve ekonomik gelişmelerin olumsuz etkilerine doğrudan maruz kalmaya başlamıştır.¹²

Bu gelişmeleri anlayanın ve ekonomi için gerekli kararlar almanın çok gerekli olduğu bir dönemde, 1990'lı yılların başında Türkiye'de ekonomik dengelerin daha da bozulmasına yol açacak politikalar olmaya başladı. Körfez krizi ve bu krizin ekonomiye doğrudan etkileri Türkiye ekonomisinin zaten hızla bozulmakta olan dengelerini iyiden iyiye altüst etti ve bunun sonucunda 1992 yılının ilk yarısı, ekonomide istikrarsızlığın arttığı, kamu kesimi açığının büyüdüğü, enflasyonun yükselmeye ve kronik bir hal almaya başladığı, Türk lirasına olan güvenin azaldığı ve dış dengelerin bozulduğu bir dönem oldu.

Türkiye yolsuzlukla mücadele anlayışı bakımından da diğer ülkelerden ayrılmaktadır. 2000'li yılların ekonomik suç örgütlerine karşın yürütülen bir kısım operasyonlar, temelde iki farklı tartışmayı başlatmıştır. Bunlardan birincisi bu örgütlerin üzerine giderseniz ekonomi güven kaybeder, mali

¹² Cengiz Mahmut, Türkiye'de Yolsuzluk Konulu Araştırma, s.3, A.Ü. Kamu Yönetimi Doktora Tezi, Ankara, 2005

piyasalarda istikrarsızlık başlar ve sizler de bunun altında kalırsınız. İkinci temel yaklaşım ise, hukukun egemen olmasını ve temiz toplum, temiz ekonomi ve siyaset felsefesinden hareketle operasyonların gidebildiği son noktaya kadar ulaşmasını savunmuştur.

Türkiye’de gelinen nokta itibariyle, yolsuzluklarla mücadele konusunda halkın devletten beklentisi üst düzeydedir. Ancak bugüne kadar yapılan uygulamalarda , yolsuzlukların üzerine gidilemediği görülmüş, bu da vatandaşın devletine olan güveninin olumsuz bir biçimde şekillenmesine sebep olmuştur. Nitelikli suçlardan olan yolsuzlukla mücadelede stratejik hareket etme en büyük ihtiyaçtır.

Örneğin, 1999 yılında çıkarılan 4422 sayılı Çıkar Amaçlı Suç Örgütleriyle Mücadele Kanunu, daha çok şiddet kullanmak suretiyle haraç alan veya tehdit kullanan suç örgütlerine karşı mücadele etmek amacıyla çıkarılmıştır. Ancak bu kanun strateji hatası yapılarak, 2000’li yıllarda batık bankalar ve diğer yolsuzluk konuları gibi ekonomik suçlara da uygulandığı için, bir takım kanuni boşluklar doğmuş ve bu durum sanık avukatları tarafından çok iyi kullanılmıştır. Bu da yanı zamanda vatandaşın devletine yolsuzluklarla olan mücadelede güvenin kırılmasına sebep olmuştur.¹³

Artık kamuoyunun beklediği; banka soyanın, yolsuzluk yapanının yanına bu yaptıklarının kar kalmaması ve bu kişilerin halkın gözüne baka baka hiçbir şey olmamış gibi toplum içinde ‘itibarlı’ işadamları olarak dolaştırılmamasıdır.

Bu karamsar tablodan hareketle bugün Türkiye, 1923 büyük dönüşümünün ardından belki de tarihinde hiç duymadığı ölçüde acil ve kapsamlı bir toplumsal dönüşüme ihtiyaç duymaktadır.¹⁴

¹³ Cengiz Mahmut, Türkiye’de Mafia Tipi Organize Suç Örgütlerinin Sosyal Profili, Kırıkkale Üniversitesi Yüksek Lisans Çalışması, s.38, 2004

¹⁴ Aktan Coşkun, Toplumsal Dönüşüm ve Türkiye, s.75, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1996

1 ARAŞTIRMANIN KAPSAM VE YÖNTEMİ

1.1 ARAŞTIRMANIN KONUSU

Bu çalışmada Türkiye’de yaşanan yolsuzluk olgusunun ne olduğu, nasıl bir tarihi seyir gösterdiği sosyolojik bakış açısından ele alınacaktır. Bir suç türü olarak yolsuzluğun ayrıca suç sosyolojisi kapsamında açıklanması ve yolsuzluk olgusunu ortaya çıkaran psikolojik, ekonomik, sosyal ve kültürel şartların tespiti bu araştırmanın konusu kapsamındadır. Ancak biz bu çalışmada özellikle Metron, Durkheim, Dahrendorf, Collins, Sutherland gibi sosyologların çalışmalarından hareketle olgu ele alınmıştır.

Yolsuzluğun hukuki açıdan ve işleniş şekline göre iki türlü tasnifi yapılmıştır. Bu çalışmada her iki tasnifi de açıklamakla birlikte özellikle yolsuzluğun işleniş şekline göre çeşitlerinin ne olduğu üzerinde ayrıntılı durulmuştur. Çünkü toplumların değişim seyrine bağlı olarak yolsuzluğun işleniş şekillerinin farklılaştığı görülmektedir. İşleniş şekillerine altı farklı yolsuzluk türü (İhale, Yatırım, Gümrük, Vergi iade, Tarım destekleme, Banka yolsuzluğu) vardır. Bu çalışmada yolsuzluk türlerinden Banka yolsuzluğu üzerinde daha detaylı durulmuştur. Banka yolsuzluğuna örnek olarak ise Egebank yolsuzluğu incelenmiştir.

Bu çalışmanın başındaki amacımız yolsuzlukla mücadele eden polis teşkilatı ve hukukçular ve yolsuzluk olgusuna karışanlarla anket ve derinlemesine mülakat yapmaktır. Ancak bunlarla ilgili gerekli izinler kurumlar tarafından verilmediği için ilgili veri toplama teknikleri kullanılamamıştır. Ayrıca araştırmanın başında yolsuzluk yapanların sosyo-kültürel profillerinin çizilmesi de amaçlanmış ancak bu kişilerin isteksizliği nedeniyle gerçekleştirilememiştir.

1.2 AMACI

Yolsuzluk; bir sosyal problem olduğu için Marksist bakış açısından bakıldığında kapitalist ekonomik sistemin bir ürünü veya Weberyen anlamda ise değerlerin içinin boşaltılması olarak açıklanabilir. Bu çalışmadaki amaç; sosyolojik teoriler ve olgulardan hareketle bir suç türü olan yolsuzluğun açıklanması ve olgunun Türkiye'deki boyutunun tasviri ve olanın tespitidir.

Modernitenin temel sonuçlarından birisi de küreselleşmedir. Küreselleşme yeni karşılıklı bağımlılıklara neden olmaktadır. Bu tartışmalar uzun vadede küresel güvenlik olanaklarını geliştirir ancak aynı zamanda yeni riskler ve tehlike tiplerine de neden olur.¹

Dünyanın geleceğini olumsuz yönde etkileyeceği düşünülen sorunlar için bugün 'risk toplumu' ifadesi kullanılmaya başlanmıştır.

Castel'e göre² risk kavramının günümüzdeki enflasyonu; risk ile tehlike arasında bir bulanıklığa yol açmaktadır. Anthony Giddens'in sözünü ettiği 'risk kültürü'; modern dünyanın beraberinde getirdiği ve fiilen çoğalmakta olan bilimlerin ve teknolojilerin denetimsiz kullanımı ve tüm dünyayı bir meta yapmaya yönelik ekonomik gelişmenin araçsallaştırılması, dolayısıyla insanın kendi yarattığı yeni tehditlere giderek daha fazla duyarlı hale geldiği anlamına gelmektedir. Bununla birlikte geleceğin taşıdığı tehlikelerin tümünün kökünün kazındığını hiçbir toplum ileri süremez.

Giddens, riski iki başlık altında ele almıştır. Bunlardan birisi dışarıdan kaynaklanan, geleneğin ya da doğanın sabitliklerinden gelen 'dışsal risk'tir. Bu risk ile gelişmekte olan bilgilerin dünya üzerindeki etkisiyle yaratılan

¹ Giddens, A., Üçüncü Yol, Sosyal Demokrasinin Yeniden Dirilişi,(çeviren:Özay, M.), s.133, Birey yayıncılık, İstanbul, 2000

² Castel, R., a.g.e., s.69

‘üretilmiş risk’ arasında fark vardır. Üretilmiş risk, karşılaşma konusunda çok az tarihsel deneyime sahip olduğumuz risk durumlarını anlatır. Üretilmiş risk sadece doğayla (ya da doğa olduğu düşünülen şeyle) ilgili değildir. Yaşamın diğer alanlarına da girmiştir. Örneğin, sanayi ülkelerinde ve dünya çapında derin değişiklikler yaşamakta olan evlilik olgusuna ve aileye bakıldığında, iki ya da üç kuşak önce insanların evlendiklerinde nasıl bir süreç yaşayacakları bilinirdi. Ama geleneksel yollar çözülmeye başlayınca, insanlar evlendikleri ya da bir ilişkiye başladıkları zaman, evlilik ve aile kurumlarının çok fazla değişmiş olması nedeniyle yaptıkları şeyin ne olduğunu tam bilmedikleri şeklinde bir duyguya kapılır oldular. İnsanların böylesi durumlarda, kendileri bilsinler bilmesinler, giderek riski daha fazla dikkate alarak düşünmeye başlamaları kaçınılmazdır.

Bu noktada risk toplumu kavramı çerçevesinde incelendiğinde, küreselleşme ve toplumun hızlı değişmesinden olumsuz yönde etkilenen diğer geri kalmış ülkeler gibi ülkemizin de birçok üretilmiş sorunla boğuştuğu görülmektedir. Bunlar arasında, ekonomik anlamda enflasyon, işsizlik, göç, hızlı nüfus artışı ve yönetim anlamında devlet yapısının hantallaşması ve kamu yönetiminde yolsuzluğun artması gibi sorunlar ifade edilebilir.

Bu sebeple, toplumumuz tarafından üretilmiş risklerden biri olan ‘kamu yönetiminde yolsuzluk’ olgusunun geleceğimizi ciddi anlamda tehdit eden sorunlardan biri olduğu söylenebilir.

‘Kamu yönetiminde yolsuzluk’ kavramı artık ekonomik, sosyolojik, siyasal, psikolojik ve hukuki boyutları olan bir olgu olarak kendini göstermekte ve artan bir şekilde ilgi uyandıran bir şekle girmektedir. Bu nedenle ‘yolsuzluk’ kavramının çok boyutlu niteliği, konuyu Kriminoloji biliminin ve daha özelden de güvenlik bilimlerinin en popüler alanlarından birisi şekline getirmektedir.

Ergil'e göre³ göre Türkiye'de yolsuzluk olgusu; toplumdaki usulsüzlük anlayışının insanları haksız kazanca yönlendirmesi, bunun da kayıt dışı ekonomi olarak kendisini göstermesi ile birlikte kurumları ve yasal düzeni olumsuz yönde etkilemeye başlaması, sonuç olarak toplumda baş gösteren ahlaki yozlaşma ve güvensizliğin sosyal çözölmeyi ortaya çıkarması şeklinde bir döngösel yapı göstermektedir.

Türkiye'de yaygın olarak başvuru rüşvet ve yolsuzluk; işlem maliyetlerini ve belirsizliği artırmakta, uzun dönemli yerli ve yabancı yatırımı caydırmakta, bölgesel ve kamusal öncelikleri ve teknoloji seçimini olumsuz etkilemekte, firmaları kayıt dışına veya yeraltına yöneltmekte, dürüst çalışan kişi ve firmalar için ilave vergi sonucunu doğurmakta, devlete, yargıya, yasamaya ve yürötmeye olan güveni sarsmakta, topluma, doğaya, kurumlara, kişilere ve ekonomiye zarar vermektedir.⁴

Giddens'a göre⁵ risk yönetimine takılıp kalınmış durumdadır. Üretilmiş riskin yayılması sonucunda, hükümetler artık bu sorunların çözölmünün kendi işleri olmadığını iddia edemezler. Üstelik yeni tarz risklerin hemen hiçbirinin ölkelerin sınırlarıyla ilgisi olmadığından, aralarında işbirliğine gitmeleri gerekecektir. Sıradan insanlar olarak biz de bu yeni riskleri görmezlikten gelemeyiz ya da kesin bilimsel kanıtların bulunmasını bekleyemeyiz. Bu riskler ve onları kuşatan açmazlar, hepimizin gündelik yaşamlarına girmiş ve kök salmış durumdadır.

Benzer bir şekilde Türkiye'de gündelik yaşamın ayrılmaz bir parçası haline gelen, sosyal yaşamı olumsuz yönde etkileyen ve gün geçtikçe artma ve yayılma özelliği gösteren kamu yönetimindeki yolsuzluk riskinin toplum tarafından rutin bir eylem olarak kabul edildiği ve içselleştirildiği görölmektedir.

³ Ergil, D., "Türkiye'de Yolsuzluk" konulu konferans notları TADOC(Turkish Academy Drug Organized Crime), 2002

⁴ Yetim, S., Kara Paranın Aklanması, Boyutları ve Mafyokrasi, s.333, Nesil Matbaacılık, İstanbul, 2000

⁵ Giddens, A., Elimizden Kaçıp Giden Dünya, s.26

1996 yılında “Uluslararası Saydamlık Örgütü” tarafından yapılan en çok yolsuzluğun olduğu ülkeler sıralamasında Türkiye; Polonya, Çek Cumhuriyete ve Tayland gibi yolsuzluk olgusunun yaygın olması ile bilinen ülkelerden bile önce yer almıştır.⁶

Ankara Ticaret Odası tarafından yapılan ‘Kaçak Türkiye’ çalışmasında;⁷

-Türkiye’de her beş kişiden biri gecekonduda oturmaktadır. Yani gasp edilmiş devlet arazisi üzerine ikametini bina etmiştir.

-150 bin civarında aile kaçak elektrik kullanmaktadır. Türkiye genelinde kaçak elektrik kullanım oranı %23,57dir.

-Yatırıma ayrılan her üç liranın bir lirası rüşvet ve yolsuzluğa gitmektedir.

-Bugüne kadar yarım kalmış yatırımlara 130 milyar dolar para harcanmıştır. Bunların bitmesi için 335 milyar dolar gerekmektedir. Yani, bunların çoğu hiç bitirilemeyecektir.

-Son beş yılda 22 batık bankadaki yolsuzluk oranı 45 milyar dolar civarındadır.

Bugün dünyada kayıt dışı sektörün büyüklüğü üç trilyon dolar olarak tahmin edilmektedir. Gelişmiş ülkelerde kayıt dışı ekonomi GSMH’nın %10-15’i civarındadır.

Türkiye’de son yıllarda yolsuzlukla mücadelede birçok operasyona imza atılmıştır. Ancak 2000 yılına damgasını vuran ‘Paraşüt’ , ‘Kasırga’, ‘Beyaz Enerji’ ve ‘Örümcek Ağı’ gibi ilginç isimler taşıyan 30’u aşkın

⁶ Aktan, C., Kirli Devletten Temiz Devlete, s.76, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999

⁷ Ankara Ticaret Odası, Kaçak Türkiye konulu çalışma, 2000

operasyonun ardından beş yıl geçmesine karşın, davalardan somut sonuç alınamaması veya birçoğuna beraat kararı verilmesi vatandaşa hayal kırıklığı yaratmaktadır. Bu gibi durumlar da halkın tepkisizliğini körüklemektedir.⁸

1.3 ÖNEMİ

Giddens'a⁹ göre küresel dayanışma ortamından kaynaklanan ve farklılıkların kozmopolit bir yaklaşımla kabul edilmesine dayanarak örgütlenen değerlerin paylaşımı mevcuttur. Öteki diye bir şeyin bulunmadığı bir dünya -ilkesel olarak- hepimizin ortak çıkar ve riskleri paylaştığımız bir dünyadır.

Dünyanın geleceğini tehdit eden unsurlara karşı global tedbirler almanın yanı sıra öncelikle her ülkenin kendisi için sorun olan konuları tespit ederek çözüme yönelik çalışma yapması gerekmektedir.

Türkiye’de yönetim alanında en fazla dikkat çeken tehditlerden biri de kamu yönetimindeki yolsuzlukların artmasıdır. Bu durum ülke ekonomimize ve mali piyasamıza zarar vermektedir. Yapılacak yatırımların, yurtdışından gelecek yabancı yatırımcıların tereddütlerine neden olmaktadır. Maalesef bu konuda yapılan çalışmalar literatürümüzde çok azdır. Konuyla ilgili yapılmış olanlar ise toplumumuz üzerinde gerekli etkiyi oluşturmaktan uzaktır. Burada basın organlarına da büyük görev düşmektedir. Yolsuzluğu toplumsal bir sorun olarak ele alıp gerekli önemi vermeleri, kamuoyu oluşturup karar verici makamları harekete geçirici etkiyi meydana getirmeleri gerekmektedir. Ancak “Yolsuzluk ortak bir tehdittir” bilinci oluşturularak, gerekli yasal düzenlemeleri yapılarak ve ortak bir mücadele sinerjisiyle bu konuda başarılı olunabilir.

⁸ Cumhuriyet Gazetesi, 21 Ağustos 2003

⁹ Giddens, A., Sağ ve Solun Ötesinde, (çeviren:Sözen, M., Yücesoy, S.), Metis Yayınları, İstanbul, 1994

1.4 SINIRLILIKLAR

Bu çalışmamızda yolsuzluk olgusunun ve özelinde banka yolsuzluğunun tanımlanması için literatür çalışması yapılmıştır. Yazılı eserlerin dışında internet ortamında bulunan makalelerden de yararlanılmıştır. Bu suça karışmış kişiler üzerinde alan çalışması yapılması düşünülmüş ise de çalışma konusu olan kişilerden izin alınamadığı için vazgeçilmiştir. Ancak yazılı medyanın yolsuzluk olgusuna bakış açısını belirlemek için söylem analizi yapılmıştır. Bütün basılan gazete ve dergilerin incelenmesi zaman ve imkan darlığı nedeniyle mümkün olmamıştır. Ülkemizde bulunan farklı medya gruplarından 2005 yılında en çok tiraj yapan ilk üç grubun birer gazetesi seçilerek örneklem grubu belirlenmiştir.

1.5 ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Bu araştırmada yolsuzluk olgusunun nasıl ele alındığı, tarihçesi, yolsuzluğun hukuki ve işleniş şekillerine göre türlerinin tespitinde mevcut literatür taranmıştır. Çalışmamız temelde literatüre dayalıdır. M. Duverger'in deyişiyle bu çalışmada belgesel gözlem dediğimiz veri toplama tekniği kullanılmıştır.

Sosyal bilimciler için önemli veri kaynaklarından olan basın yayın organlarını inceleyerek son yıllarda Türkiye'de yaşanan yolsuzluk olaylarını tespit edebilmek mümkündür. Bu nedenle araştırmamızın beşinci bölümünde nicel içerik analizi kullanılmıştır.

Son yıllarda söylem analizi sosyolojide popüler hale gelmiştir. Söylem analizinden hem nicel (içerik) analizi hem de soyut sembollerin yorumlayıcı analizi (nitel) kastedilmektedir. 1800'lü yıllardan beri sosyolojinin konusudur.

Weber'in Protestan Etiği ve Kapitalizmin Ruhu adlı çalışması hem yorumlayıcı sosyolojidir hem de söylem analizidir. Weber çoğunlukla textleri kullanmıştır.¹⁰

Kerlinger'e göre söylem analizi; iletişimi araştırmak ve çözümlemek amacıyla sistematik, objektif ve sayısal bir biçimde değişkenleri ölçmek için kullanılan bir yöntemdir.¹¹

"Söylem analizi, nicelik (içerik) analiz ve nitelik analiz olarak ikiye ayrılmaktadır. İçerik analizi basit anlamıyla kategorilerin oluşturulması ve olayların sayılmasıdır. Nitelik analizi ise soyut sembollerin yorumlanması demektir."¹² Nitel teknikler uzun süre nicel tekniklerin gölgesinde kalmıştır. Postmodern ve kültürel çalışmalara kadar söylem analizi sosyolojide yaygın olarak kullanılmamıştır. İçerik analizinde semboller tartışılmaz, objektiftir çünkü farklı araştırmacılar tarafından yapılsa da aynı sonuçlar elde edilir. Özellikle iletişim alanında kullanılır. İletişim içerik analizi konusunda tanınan analizcilerden biri George Gerbner'dir. 1960'lı yıllarda televizyondaki şiddetle ilgili bir çalışma yapmıştır. İçerik analizini eleştirenler olmuştur, bunlar hem içerik analizi hem de nitelik analizini birlikte kullanmışlardır.¹³

Ülkemizde basılan gazetelerin yolsuzluk olgusunu sayfalarında hangi sıklıkla işlediklerini belirlemek amacıyla, farklı medya gruplarına bağlı üç büyük gazetenin 2005 yılı içerisinde tirajları dikkate alınarak söylem analizleri yapılmıştır. 2005 yılı içinde en çok satan ilk üç medya grubunun birer gazetesi seçilmiştir. Bu gazeteler Doğan grubunun Milliyet gazetesi, Ciner grubunun Sabah gazetesi ve Zaman grubunun gazetesidir. Bu gazetelerde günlük ortalama kaç haber (spor sayfaları ve ekler hariç) ve köşe yazısı (spor sayfaları ve ekler hariç) çıktığı ve bunların yıllık ortalama

¹⁰ Laura Desfor Edles, Cultural Sociology In Practise, s.180-181, Ace Filmsetting Frome, Britain, 2002

¹¹ Wimmer Roger ve Dominick Joseph R., Mass Media Research an Introduction, 6th Ed., USA: Wadsworth Pub. Company, 2000

¹² Laura Desfor Edles, a.g.e., s.180-181

¹³ Laura Desfor Edles, a.g.e., s.179

toplamı hesaplanmıştır. Genel toplam ile karşılaştırma yapılması için yine bu gazetelerde yolsuzluk ifadesinin geçtiği bütün haber ve köşe yazıları alınmıştır. Bu haberler ve köşe yazıları da kendi içinde tasnif edilerek düzenlenmiştir. Bu düzenlemede bir haber içinde yolsuzluk ifade olarak kullanılıyorsa ayrı değerlendirilmiş, haberin konusu bizzat yolsuzluksa ayrı değerlendirilmiştir. Aynı değerlendirme köşe yazıları için de yapılmıştır. Yolsuzluğun bir ifade olarak geçtiği köşe yazıları ayrı, bizzat yolsuzluğu konu alan köşe yazıları ayrı değerlendirilmiştir. Ayrıca hangi gazetenin hangi köşe yazarının yolsuzluğu ne sıklıkla köşesinde konu yaptığı, yolsuzlukla ilgili kaç yazı yazdığı ve içinde yolsuzluk ifadesinin geçtiği kaç yazısının gazetede çıktığı da belirlenmiştir.

2 KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1 SUÇUN TANIMI VE GELİŞİMİ

Suç, tarihin ilk çağlarından itibaren yüzyıllar boyunca toplumların korku ile karışık ilgilerini yönelttikleri, nedenleri üzerinde durdukları ve karşı önlemler aldıkları toplumsal bir sorun olmuştur.¹

Suçluluk üzerine birçok kuramlar geliştirilmiştir. Her toplumda anti sosyal davranışlarda bulunan, toplumsal ya da hukuksal yaptırımlara konu olan bireylerin varlığı, yüzyıllar boyu düşünürleri, yöneticileri, hukukçuları, bilim adamlarını yakından ilgilendirmiştir.

İlk suçu dinler tarihinde “Hz. Adem’in oğullarının miras ve paylaşım ile ilgili olarak aralarında başlatmış oldukları kavga ve hukuksal sorunlar” olarak belirtebiliriz.²

İnsanlar ilkel devirlerde her şeyde bir ruh ve canlılık görmüş ve belirli fiil ve hareketlerin icra edilmemesine ilişkin emirleri tabuların emirleri saymışlardır. Kötülük yapanları veya yapanları cezalandırmayanları sözü geçen kuvvetlerin, tabuların şiddetle cezalandıracaklarına, felakete uğrayacaklarına inanılmıştır. Fakat bazı hallerde ilahların, tabuları ihlal edenleri hemen cezalandırmadıkları görüldüğünden toplumun müdahale ile kuralı ihlal edeni cezalandırması zorunlu sayılmış ve böylece toplumun felaketlerden, kıtlıktan korunabileceği kabul edilmiştir.³

Sonradan suç, dini esaslarla tanımlanmış, topluma zarar veren fiil ve hareketlerin aynı zamanda birer günah teşkil ettiği ve Allah’ın iradesine karşı

¹ Hancı Hamit, Çocuk Suçluluğuna Yol Açan Sosyal Bir Yara “İç Göçler ve Çarpık Kentleşme”, www.med.ege.edu.tr, 25 Mayıs 2006

² İlbaş Mehmet, www.tgsh.de, 10 Ocak 2006

³ Dönmezer Sulhi, Kriminoloji, s.55, Beta yay., İstanbul, 1994

olduğu kabul edilmiştir. Zamanla ve yüzyıllar içinde suç fikri gittikçe laikleşmiş ve suçun zarar veren kişi ile toplum arasındaki ilişkileri ilgilendirdiği görüşüne varılmıştır. ⁴

Antik çağda Yunan düşünürü Platon suçu ruhun bir tür hastalığı olarak düşünmüş ve bunun üç nedeni olduğunu öne sürmüştür. Bunlar; tutkular, haz arama alışkanlığı ve bilgisizliktir. Bu nedenle Platon suçlunun aydınlatılarak iyi edilmesini öngörmüştür. Bir başka Yunan düşünürü Aristoteles suç işlemenin nedenlerini; yoksulluk, devrim gibi toplumsal koşullarda bulmuştur. Bir çok uzmana göre “Suç Antropolojisinin” uzmanı Hippocrates, toplumsal koşulların yanı sıra, beden yapısıyla kişilik ve suç arasındaki ilişkileri ünlü tipolojisi ile oluşturmuştur. Orta çağlarda suç, şeytani bir davranış ve kötü ruhların teşvikiyle ortaya çıkan bir eylem olarak kabul edilmiştir. Thomas d’Aquin, suçların çoğunun kökeninde sosyal ihtirasların yattığını ancak yoksulluğun suça neden olan bir etken olduğunu da ortaya koymuştur. Burt’a göre suç yalnızca bir semptom, araz ve belirtidir. Bunun kökeninde zihinde aramak gerektiğini savunmuş ve suçluluğun ruhsal bir sorun olarak ele alınması gerektiğini öne sürmüştür. ⁵

Her ne kadar ergenlik, bazı kalıtsal etkenler, psikiyatrik sorunlar ve beden kusurlarının suçlulukta etkili olabileceği teorileri destek görüyorsa da, günümüzde daha çok çevre faktörlerinin etkili olduğu kabul edilmektedir. ⁶

Suç denilen olaya yani belirli hareketlerin yasak fiillerden sayılmaları ile bunları işleyenlerin çeşitli tepkilere konu olmalarına, devlet müessesesi şeklinde gelişmiş insan toplumlarının meydana çıkışından çok önce bile rastlanmıştır. Tarihte hiçbir toplum yoktur ki orada belirli fiiller yasaklanmamış

⁴ aynı eser, s.55

⁵ İnci Yusuf, Nitelikli Dolandırıcılık Suçunun Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Boyutları, s.11, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Master Tezi, Ankara, 2003

⁶ Hancı Hamit, Çocuk Suçluluğuna Yol Açan Sosyal Bir Yara “İç Göçler ve Çarpık Kentleşme”, www.med.ege.edu.tr, 25 Mayıs 2006

ve bunun karşılığı olarak ceza müeyyidesi var bulunmamış olsun. Suçlar toplumların sosyal, ekonomik ve manevi şartlarına göre şekillenmiştir.⁷

Ceza Hukukunda suç, değişik yazarlar tarafından çeşitli biçimlerde tarif edilmektedir. Gerçekten bütün tariflerde esas teşkil eden husus, fiilin suç olması için kanun koyucu tarafından cezalandırılmış bulunmasıdır. Bu nevi tarifler hemen ikinci bir soruyu tahrik eder. O halde niçin kanun belirli fiilleri ceza müeyyidesi ile karşılamakta diğer filleri ise aynı işleme tabi kılmamaktadır?⁸

Teknik hukuki nitelikleri tariflerin sosyolojik bakımından itibarları daha az olmak gerekir; zira bu tariflere göre bir gün bu kanunlar ilga edilecek olursa toplum içinde suçun da kalkacağını kabul etmek gerekecektir. Oysa topluma zarar veren hareketler, kanunlar bunları tarif etmeden önce de mevcuttur.⁹

Belirli bir suça verilen ceza belirli bir kültürde, belirli bir zaman süresi içinde değişebilmekte, hafiflemekte veya ağırlaşmaktadır. Önceleri suç sayılan davranışa türlü sebeplerle (sosyal, siyasal, ekonomik gibi) zamanla önem verilmemesi sonucu o suçun cezası da ortadan kalkabilmektedir.¹⁰

Hukuk kuralları örf ve adet kurallarına dayalı olarak ortaya konduklarına göre, belirli bir kültürde cezayı tespit eden hukuk kuralları, o kültürün temel ilgi ve değer yargılarının bir yansıması olmaktadır. Bu açıdan genel kabul gören ceza kanunları zamanla sosyal değerlerle çatışmaya başlayınca toplum tarafından benimsenmeye bilinmektedir.¹¹

⁷ Dönmezer Sulhi, a.g.e., s.55

⁸ Dönmezer Sulhi, a.g.e., s.45

⁹ Dönmezer Sulhi a.g.e., s.45-46

¹⁰ Erdentuğ S. Aygen, Suç Kavramının Kültür Farklılığı Açısından Değerlendirilmesi, Antropoloji, s. 178, sayı 10 (1977-1978), Ankara, 1982

¹¹ aynı eser, s.178

O halde önce çözümünü gereken problem belirli hareketleri suç haline getirirken kullanılacak ölçüdür.¹²

Sözelimi Jherin'e göre suç "toplum halinde yaşama şartlarına yönelmiş her türlü saldırılardır."¹³

Durkheim'e göre "suç kolektif bilincin kuvvetli ve belirmiş tutumlarını (dispositions) ihlal eden fiillerdir." Thomas ve Znaniecky eserinde sosyal psikoloji yönünden meseleyi almak suretiyle şöyle bir tarif vermektedir: "Suç kişinin kendisini mensubu saydığı grupta, varlığı toplum dayanışması ile çelişki gösteren fiildir."¹⁴

Lombroso'ya göre suç; ölüm, doğum gibi tabii bir olaydır; hatta bitkiler ve hayvanlar aleminde de vardır. Bir fiil belirli bir memleketin ve zamanın adet, gelenek ve düşünceleriyle çelişme halinde bulunduğu suç vasfını alır. Suç genel nedensellik kanunu içinde tabii bir olaydır. Zira suç önemli bir kısmı itibariyle organizma şartlarının ürünüdür. Bazı insanlar, -belirli hayvanların yırtıcı, bitkilerin parazit olması gibi- suçlu olarak doğarlar. Suç işleyen insan –suigeneris- antropolojik bir tip teşkil eder ve bedeninde bulunan anatomik, biyolojik ve psikolojik olağan dışı özellikler dolayısıyla suç işler. Kişileri suç işlemeye zorlayan bu stigmatların kökeni atavizm, dejenerleşme ve sar'adır.¹⁵

Taft'ın görüşü ise şöyledir: Topluma zarar veren hareketler ya örf ve adetlerce belirlenmiş ya da grup içinde egemenliği elinde tutanlar, diğer kişilerin tavır ve hareketlerini uydurmaları için modelleri, örnekleri ve bu suretle moral kuralların tümünü tespit ederler; bu kurallara uyanlara sosyal itibar verir, bunları ihlal edenler ise söz konusu mevkiden reddederler.¹⁶

¹² Dönmezer Sulhi, a.g.e.,s.46

¹³ Dönmezer Sulhi, a.g.e.,s.46

¹⁴ Dönmezer Sulhi, a.g.e.,s.46

¹⁵ Dönmezer Sulhi, a.g.e.,s.4

¹⁶ Dönmezer Sulhi, a.g.e.,s.46

Günümüzde sosyo-kültürel bilimler, suç teşkil eden insan davranışını (le comportement criminel), toplumda yürürlükte olan sosyal normlardan bir nevi sapış (deviation), sapıcı eylem olarak tanımlamaktadırlar. Suçlu içinde yaşadığı toplumun normları ile kişisel kuvvetleri arasında bir denge kuramamış kişidir.¹⁷

Dönmezer'e göre suç, bir insan eylemi , faaliyeti olarak bir kere subjektif karakterdedir ve insanın tabir yerinde ise içi ile bağımlıdır. Suç, belirli şartlar içerisinde failin subjektif ve kolektif kişiliğini yansıtmaktadır. Suç böylece aynı zamanda irade, duygu ve ihtirasların, eğilimlerin bir tezahürüdür. Suç aynı zamanda insanın iradi bir eylemidir ancak bu iradi faaliyetin kendisine özgü niteliği, özelliği vardır. Gassin bu niteliği, özelliği şu suretle belirtmektedir: "Suç cezalandırmadan önce bir beşeri ve sosyal gerçek olarak sosyal grubun en önemli değerine yönelmiş bir saldırdır. Bu değerler ilk moral duygulardan bazen de kolektif ihtirasların heyecanından, bazen de amaçlara ulaşmak için kullanılan araçlardan kaynaklanır."¹⁸

Suç evrensel, genel bir olaydır. Suç tarihin en eski devirlerinden itibaren var olmuştur ve ileride de var olmaya devam edecektir. Suçsuz bir toplum hayalden başka bir şey değildir. İnsanların içinde ihtiraslarla birlikte toplum halinde yaşamının ortaya çıkardığı çeşitli sosyal çelişkiler, uyumsuzluklar bulundukça suçta var olacaktır. Suç bir bakıma bazı kişilerin davranışları ve tutumlar ile bunların içinde yaşadıkları grupta yerleşmiş davranış örnekleri ile arasında bir çelişkidir. Bu çelişki her zaman ve her yerde zorunlu olarak var olacağından, suç genel ve evrensel bir olay teşkil eder ve adam öldürme, hırsızlık gibi çeşitli suçların farklılığına rağmen bir çeşit bilimsel yönden gözlemin yapılması kabil ve bilimin konusunu oluşturan bir olay niteliği ile varlığını korur.¹⁹

¹⁷ Dönmezer Sulhi, a.g.e.,s.46-47

¹⁸ Dönmezer Sulhi, a.g.e.,s.47

¹⁹ Dönmezer Sulhi, a.g.e., s.49

Suç hakkında yaradılıştan tek olan veya ayırt edilen hiçbir şey yoktur. Bir çok davranış biçimi ensest dahil, evrensel olarak suç sayılmaz. Suç faaliyeti doğuştan veya sonradan kazanılan özellikleri ile değil içinde bulunduğu sosyal durumla tanımlanır. Örneğin cinsel ilişki karı-koca arasında olunca yasaya uygun bir davranış olarak nitelendirilir. Bu tanımlanması gereken fiziksel bir faaliyettir. Oysa aynı faaliyet yasal sistemler tarafından ensest, zina, ırza tecavüz şeklinde suç olarak, faaliyeti yapan kişiler de suçlu olarak nitelendirilmiş olabilir.²⁰

Suç evrensel bir olgudur. Toplumların tarihsel gelişim süreci incelendiğinde her tür sosyal yapıda suçun var olduğu görülür. Evrenselliğinin yanında suçun bir başka niteliği de göreliliğidir. Suç oluşturan fiiller toplumdan topluma ve aynı toplumda da zaman içinde farklılık gösterebilirler. Bir toplumda suç olarak tanımlanan bir davranış başka bir toplumda suç olarak tanımlanmayabilir. Bunun yanı sıra toplumların sosyal değişme ve gelişme süreci içinde, bir dönemde suç olarak tanımlanmayan bir davranış daha sonra yasalarda suç olarak tanımlanabilir. Buna örnek olarak 10 yıl öncesine kadar alışverişlerde 'katma değer' vergisi ödememenin suç olmaması gösterilebilir. Buna karşılık adam öldürme hemen her toplumda, her dönemde ceza yaptırımı ile tepki görmüş bir davranıştır.²¹

Suçun diğer esaslı bir vasfı da göreceli olmasıdır (nisbiliğidir). Suçu oluşturan fiiller zaman ve ortama göre değişiktir. Bugün ağır suç sayılan eylemler geçmişte bazen hatta vatanseverliğe alamet idi. Bugün suç sayılmayan bazı fiillerde geçmişte en ahlak dışı hareketler olarak sayılmakta idi.²²

Bazı yazarlar bu niteliğe dayanarak bunların bir bilimin araştırma konusunu oluşturmayacağını açıklamıştır. Ancak nevi ve biçimi ne olursa

²⁰ İçli Tülin Günşen, Kriminoloji, s.3, Bizim Büro Basımevi, Ankara, 2001

²¹ İçli Tülin Günşen, Türkiye'de Suçlular (Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Özellikleri), s.7, Atatürk Kültür ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür merkezi Yayını, sayı:71, 1993

²² Dönmezer Sulhi, a.g.e., s.49

olsun, insan toplumda suça karşı tepkiyi, müeyyideyi isteyen duygular aynıdır. ‘ O halde görülüyor ki, suçun nisbiliği, cezalandırılan fiilin ayniyetine değil; fakat ceza tepkisini tahrik eden duyguların özdeşliğine dayanır.’²³

O halde suç tümüyle tanımsal bir faaliyetdir. Suç kavramı vardır, çünkü bazı faaliyetler bu şekilde tanımlanmışlardır. Sosyal tepki dışında bu faaliyetler benzer hatta aynı tür davranıştan açıkça ayırt edilemezler. Çünkü ‘suç’ doğal olarak ‘suç olmayan’ ile benzerdir. Bir davranış bazı kişiler tarafından bazı durumlarda yapıldığı zaman suçtur, başka kişiler tarafından başka durumlarda yapıldığı zaman suç değildir.²⁴

Suçun göreliliği olabilmeye özelliği yanında toplumdan topluma çeşitliliği ve işleniş frekansı değiştiği gibi aynı toplumda da zaman içinde bu iki özellik açısından farklılaşabilir. Sosyal değişim sürecine paralel olarak yeni suç türleri ortaya çıkabilir ve suç sıklığı artabilir.²⁵

Erdentuğ, ‘Suç Kavramının Kültür Farklılığı Açısından Değerlendirilmesi’ başlıklı çalışmasında, kişiye ve mala yönelik suç türlerini değişik kültürler açısından incelemiş ve çalışma sonucunda suç sayılan davranışların gerek aynı kültürde zaman içinde, gerekse kültürden kültüre görelilik arz ettiğini vurgulamıştır. Çünkü “her kültür kendi değer yargılarına göre belirli şeylere önem vermekte ve bunların ihlali veya bunlara tecavüz etme, o kültürce ‘suç’ sayılan bir davranış teşkil etmektedir.”²⁶

2.2 SUÇU AÇIKLAYAN TEORİLER

Suç kavramının tanımını verdikten sonra bu konuda çalışan bilim adamlarının suçu açıklayan teorilerini de incelemek gerekmektedir. Geçmişten günümüze farklı düşüncelerin suçlu davranışı açıklamaya

²³ Dönmezer Sulhi, a.g.e., s.46

²⁴ İçli Tülin, a.g.e.,s.3-4

²⁵ İçli Tülin, a.g.e., s.4

²⁶ İçli Tülin, a.g.e., s.4

çalıştıklarını görürüz. Bu nedenle suçlu davranışını açıklamaya çalışan görüşler farklılık gösterir.

Suçluluk olgusunu araştıran uzmanların bir bölümü kalıtsal, biyolojik ve fizyolojik nedenler üzerinde dururken diğerleri duygusal, toplumsal ve yakın çevre etkenlerine ağırlık vermişlerdir.²⁷

Sosyal ilimlerin hemen her dalı suç ve suçluluk konusunu kendi disiplininin açısından ele almış ve bu fenomen muhtelif disiplinler tarafından izah edilmeğe çalışılmıştır. Konunun bu kadar yaygın bir ilgi çekmesinin nedeni üçlüdür: (1) geçmişte, halde olduğu, muhtemelen gelecekte olacağı gibi, bütün insan cemiyetlerini incelemesi ve sorunun gerek ilkel toplumlarda gerekse ileri ve kompleks toplumlarda mevcut oluşu; (2) insan davranışlarının çok yönlü oluşu ve bir problemin çeşitli sosyal ilim dallarının ilgilendiren taraflarının bulunuşu bu sebeple insan davranışlarını anlatmağa ve izah etmeye çalışan disiplinlerin ayrı konuyu tetkik etmeleri, (3) ilmin, hususiyle sosyal ilimlerin kolektif ve kooperatif bir çalışmaya gitmek mecburiyetinde oluşları. Eğer sosyal ilimler insan davranışlarını, cemiyetleri ve kültürü izah edecek ise bu gayret, ilimler arası bir kooperatifleşme olduğu takdirde olabilir.²⁸

İnsanlık tarihinin başından beri suçun nedenleri ve suçlu davranışın açıklanması ile ilgili olarak çeşitli görüş ve teoriler ortaya atılmıştır. Ancak suçun nedenleri ve suçlu davranışın açıklanmasına ilişkin bilimsel yaklaşımların Kriminoloji biliminin ortaya çıktığı XIX. yüzyıldan itibaren başladığını söylemek mümkündür. Ancak kriminolojik teori ve yaklaşımların geçmişin bilgi birikimi üzerine inşa edildiğini de göz ardı etmemek gerekir.

Kriminoloji biliminin ortaya çıktığı XIX. yüzyılda suçlu davranış genelde çok yönlü olmayan tekil nedenlerle açıklanmaya çalışılıyordu. Örneğin bir

²⁷ Yavuzer Haluk, Çocuk ve Suç, s.81, 8. baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1996

²⁸ Saran Nephan, İstanbul Şehrinde Polisile İlgisi Olan On Sekiz Yaşından Küçük Çocukların Sosyo-Kültürel Özellikleri Hakkında Bir Araştırma, 1. baskı, Taş Matbaası, İstanbul, 1968

görüş yoksulluğu suçun tek nedeni olarak ele alırken, diğer bir görüş vücut yapısının suçun nedeni olduğunu savunuyordu. Kriminoloji biliminin aşama kaydetmesi neticesi sonradan ortaya çıkan teoriler suçun çok nedenli bir sosyal olgu olduğunu açıklamışlardır.

Günümüzde sosyologlar ve kriminologlar suçlu davranışını açıklayan teorileri şöyle sıralamaktadırlar. Bireysel teoriler, Biyolojik teoriler, Psikolojik Teoriler, Sosyolojik Teoriler.

2.2.1 Bireysel (İlk Ortaya atılan) Teoriler

Bu teoriler suçu genelde tek nedenle açıklamaya çalışmışlardır. Ancak daha sonra geliştirilen teorilerde bu görüşten farklı olarak suçun çok nedenli bir olgu olduğu ifade edilmiştir. Bu bölümde suçu tek nedenle açıklamaya çalışan teoriler belirtilecektir.

2.2.1.1 Klasik Ekol

1789 Fransız ihtilalinden önceki hukuk sistemine ve ceza adaletine tepki olarak ortaya çıkmıştır. Klasik ekol insanların kendi faaliyetlerinin sonuçlarını tarttıktan sonra suç işledikleri varsayımına dayanır. Klasik ekolün temsilcileri Cesare Beccaria ve Jeremy Bentham'dır.²⁹

Bu görüşe göre kişiler suç işleme dahil her türlü davranışta bulunabilirler. Kişilerin davranışları ancak ceza korkusu ile kontrol edilebilir. Ceza ne kadar sert, kesin, açık ve zamanında ise suçlu davranış o kadar kolay kontrol edilebilir. Beccaria'ya göre kişiler egoist ve ben merkezli oldukları için cezalandırılma korkusu ile motive edilmelidirler. Kişiler ancak bu şekilde kanunlara ve toplumun düzenine saygılı olurlar. Beccaria'nın izinden devam eden bir diğer kişi ise İngiliz filozof Jeremy Bentham'dır. Bentham'a göre yasaların amacı hizmet ettikleri topluma mutluluk ve huzur

²⁹ İçli Tülin, a.g.e., s.37-38

getirmektir. Bentham'a görüşleri faydacı ya da hazcı olarak değerlendirilir. İnsanlar kendilerine faydası olanı yapar, acı verecek şeylerden kaçınır. Bentham'a göre insanlar rasyonel varlıklardır.³⁰

Derek Cornish ve Ronald Clarke tarafından geliştirilen Rasyonel Seçim Teorisi de Klasik görüşten bir hayli esinlenmiştir ve bazılarınca Klasik Görüşün modern versiyonu olarak görülmektedir. Rasyonel Seçim Teorisi Ekonomik Teori'nin beklenen fayda prensibi üzerine kurulmuştur.³¹

Rasyonel Seçim Teorisine göre suçun bir amacı vardır ve suç suçluya belirli bir fayda sağlayan davranıştır. Bu fayda; suçtan elde edilebilecek her türlü maddi kazanç, para, eşya, heyecan, neşe, prestij, cinsel tatmin gibi şeyler olabilir.³²

2.2.1.2 Neo Klasik Ekol

Neo klasik ekolü savunanlara göre ceza suçluya değil suça uygun olmalıdır. Bu sebeple Neo klasikçiler klasikçilerin koydukları cezaları ağır bulmuşlar ve bu konuda eleştiriler getirmişlerdir. Bu eleştirilerden birisi de 7 yaşın altındakilere ceza uygulanmasıdır, zira bu yaşın altındaki çocukların neyin doğru ya da yanlış olacağını bilmemektedir.³³

2.2.1.3 Pozitif Ekol

Pozitif ekolü savunanlar insan davranışının bireylerin kontrolleri dışındaki güçler tarafından belirlendiğini ve bu güçlerin ölçülebileceğini kabul

³⁰ Erdil Kürşat, Bilişim Suçlarının Sosyolojik Analizi, Yüksek lisans tezi, G.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.28, Ankara, 2005

³¹ Akers L. Roland, "Criminological Theories", s.23, Fitzroy Dearborn Publishers, London, 1999

³² Erdil Kürşat, a.g.e., s.28

³³ İçli Tülin, a.g.e., s. 38

ederler. Pozitif ekolcüler suçlu davranışın biyolojik, psikolojik ve sosyal faktörlerin bir sonucu olarak ortaya çıktığını savunurlar.

2.2.1.4 Kartografik (Coğrafi) Ekol

Ekolojik ekol olarak da adlandırılan bu ekol suçu sosyal koşulların gerekli ifadesi olarak görmektedir. İçinde yaşanılan coğrafyanın etmenleri suçlu davranışı üzerinde etkili olmaktadır. Bu etmenler, iklim(sıcaklık, nem, basınç v.b.), topoğrafi, doğal kaynaklar ve yerleşim yerlerini içerir.

Coğrafi görüş adı da verilen bu yöntemin esası suça ilişkin diğer problemleri sosyal ve coğrafi şartların zorunlu bir sonucu olarak kabul etmek ve özellikle suçun coğrafi ve sosyal bölgelerdeki dağılımı ile uğraşmaktır. Bu görüş Fransa'da Guerry ve Belçika'da Quetelet tarafından temsil edilmiştir.³⁴

Bu anlamda bazı yazarlar coğrafi koşulların suçlu davranışı nasıl etkilediği yönünde bir takım çalışmalar yapmışlardır. Örneğin; Montesquieu ekvatora yaklaşıldıkça suçları, kutuplara yaklaşıldıkça sarhoşluğun artacağını iddia etmiştir. Dexter ise 'İklim Etkileri' isimli çalışmasında hava basıncı, nem, rüzgar gibi meteorolojik faktörlerin suçla ilişkisi olduğunu ileri sürmüştür.³⁵

2.2.2 Biyolojik Teoriler

Tarih boyunca fiziksel özelliklerin ve şekil bozukluklarının potansiyel suç unsuru olduğu düşüncesi her zaman var olmuştur. Geçmişten günümüze kadar anlatılan çocuk masallarında bile kötü ruhlu cinler, devler, şeytanlar, katiller, hırsızlar vb... hep fiziksel şekil bozuklukları ön plana çıkarılarak anlatılmıştır. 'Suç ile anatomik özellikler arasında ilişkiler bulunduğu görüşü Kriminoloji'den daha eskidir. Bundan 4 bin yıl önce Mısır yazımlarında,

³⁴ İçli Tülin, a.g.e., s.72

³⁵ İçli Tülin, a.g.e., s.71-72

Homer'in hikayelerinde, eski Hipokrat tıbbında ve hatta İncil'de bu gibi fikirlere rastlanıldığı öne sürülmüştür.' ³⁶

Örneğin ortaçağ yasaları, suç zanlıları arasında en çirkin olanın suçlu olma olasılığının en yüksek olduğunu belirlemekteydi. O dönemde suçlu olarak doğma ve çeşitli fiziksel bozuklukları sergileme sadece bilimsel değil, edebi yazılarda da kendini göstermiştir. ³⁷

İnsanın fiziksel özellikleri ile davranışları arasında bir ilişki olduğu yönünde ilk araştırmaları yapan bilim adamlarından birisi Dr. Franz Gall'dir. 'Dr. Gall bazı arkadaşlarının çehrelerinde , kafataslarında çeşitli özelliklerin varlığını müşahade etmiş ve bazı kimselerin ne için değişik çehre şekilleri ve değişik tabiat göstermekte bulunduklarını, bazılarının erdemli bazılarının kötü olduklarını araştırmak istemiştir. Bu soruların cevabını incelediği çok sayıdaki insanların kafatası şekilleri arasındaki farklarda bulmuştur. Gall'e göre insandaki ahlaki, fikri ve zihni güçler doğuştandır ve bu beyin fizyolojisinin asıl ve esasını oluşturur.' ³⁸

Sonradan bu alanda ün kazanan Caldwell'e göre beyin, zihin ve fikir organıdır ve üç kısımdan oluşur, bu kısımlardan üçüncüsü fikri melekelerle ilişkindir. Caldwell'e göre otuz dört sayıda zihni ve fikri yetenek vardır ve bunlardan on üçü suçlu tavır ve hareket tarzı ile ilgilidir. ³⁹

Kriminoloji biliminin sistematik gelişimi sürecinde suçlu davranış ile biyolojik yapı arasındaki ilişkileri araştıran bir çok araştırma ve çalışma yapılmış, bilim adamları bu konu ilgili olarak birçok görüş öne sürmüşlerdir. Bu konudaki çok çeşitli ve farklı yaklaşımların çıkış noktası olması anlamında Lombroso'nun çalışmalarından özetle bahsedeceğim.

³⁶ Dönmezer Sulhi, a.g.e.,s.84

³⁷ İçli Tülin, a.g.e., s.51

³⁸ Dönmezer Sulhi, a.g.e., s.84

³⁹ Dönmezer Sulhi, a.g.e., s.85

Suç antropolojisi alanında en tanınmış araştırmacı İtalyan tıp doktoru Cesare Lombroso'dur. Biyolojinin insan davranışlarında önemli bir rol oynadığı fikri Lombroso'nun çalışmalarının temelini oluşturmuştur. Lombroso mahkumların davranış biçimleri ve yaşam hikayeleri üzerinde araştırmalar yapmış ve mahkum cesetleri üzerinde yaptığı otopsiler neticesinde bir takım sonuçlara ulaşmıştır.

Lombroso'ya göre suç organizma şartlarının ürünüdür. Bazı insanlar suçlu olarak doğarlar; nasıl ki bazı hayvanlar vahşi , yırtıcı bazı bitkiler parazit olarak doğmaktadırlar.⁴⁰ Yine Lombroso'nun teorisine göre suç eğilimi (criminogenic traits) özellikleri akıl hastalığı, sağırılık, epilepsi ve alkolizmin sık sık görüldüğü dejenere ailelerden kalıtım yoluyla geçebilir. Kalıtıma ek olarak alkolizm, eğitimsizlik, sinirlilik ile basın yayın organları tarafından çok detaylı verilmiş suç olayları taklit gibi nedenler suçu teşvik edebilir.⁴¹

Lombroso yaptığı araştırmalar neticesinde akıl hastaları ile suçlu insanların davranışları arasında bir takım benzerlikler olduğunu ifade etmiştir. Bu anlayışa göre bazı insanlar doğuştan suçlu olmakla beraber bazı insanlar da çevresel faktörlerin suçlu davranışın önünü açması neticesinde suç işlerler. Lombroso bu tür suçlu davranışları sergileyen suçlu tipini "Criminoid" olarak adlandırmıştır. "Criminoid" ile suçlu doğuş arasında fark vardır. İlkine zaman zaman suç işleyen denilebilir. Bu tür suçlarda çevre ve fırsat suçu çabuklaştırıcı faktörlerdir ve suç etimolojisinin de en önemli faktörlerini teşkil ederler. Akıl hastası suçlular suçlu doğmazlar, bunlar beyinlerinde meydana gelen bazı değişmeler sonucu iyi ile kötüyü ayırt edemezler.'⁴²

Lombroso bu görüşlerin dışında duygusal yönden hassas olan ancak ihtirasları nedeniyle suçlu davranış sergileyen ihtiras suçları ve daha çok

⁴⁰ Dönmezer Sulhi, a.g.e., s.85

⁴¹ İçli Tülin, a.g.e., s.41

⁴² İçli Tülin , a.g.e., s.41

fahişelik ve kürtaj gibi kadınlara özgü suçları işleyen kadın suçluları farklı kategorideki suçlu tipleri olarak izaha çalışmıştır.

Bu görüşleri dikkate alındığında Lombroso'nun suçlu davranışı izah ederken biyolojik nedenleri esas aldığını ancak sosyolojik nedenleri de tümüyle ihmal etmediğini söyleyebiliriz.

Ancak insanların suç işleme eğilimlerinin çevreye ve sosyal şartlara bağlı olarak geliştiğini savunan görüşler suçlu davranışını sonradan kazanılan bir özellik olduğu ve bu anlamda suçlu davranışın kalıtım yoluyla geçmesinin mümkün olmadığını ifade ederek Lombroso'nun doğuştan suçlu teorisini eleştirmişlerdir. Lombroso'nun görüşleri özetli beş yönden eleştirilmiştir:

-Fiziki karakterleri ölçmede kullandığı ölçüler tesadüfi olmuş, kesin olmamıştır.

-Ele aldığı denekler iyi seçilmemiştir. Kontrol grupları bilimsel ölçülere göre seçilmemiştir.

-Çok ilkel bir istatistik metot kullanılmıştır.

-Lombroso'nun döneminde özelliklerin kuşaktan kuşağa nasıl geçtiğine dair bilgiler henüz gelişmemiştir.

-Lombroso'nun sisteminde psikoloji çok zayıf bir yer almıştır.⁴³

Suçlu davranışı açıklayan görüşler antropolojik görüşlerden müteşekkil olmayıp bu konuda bir çok farklı yaklaşım mevcuttur. Bu yaklaşımların başında suçlu davranışın nedenlerini izaha çalışan psikolojik görüş sayılabilir.

⁴³ Dönmezer Sulhi, a.g.e., s.88

2.2.3 Psikolojik Teoriler

Suçlu davranışın açıklanmasına yönelik yaklaşım ve görüşlerin XIX. yüzyılın başlarından itibaren bilimsel bir sistematik çerçevesinde gelişim göstermeye başladığını belirtmiştik. Bu aşamada suçlu davranışı açıklamaya çalışan teoriler daha çok insanın vücut yapısı ve fiziki özelliklerini esas almaktaydı. Ancak bu dönemde suçun psikolojisini açıklamaya çalışan araştırmalar da yapılmıştır. Suçlu davranışı zihinsel süreçler ve özelliklerin sapmış davranışlardaki rolünü esas alarak tanımlamaya çalışan teoriler Psikojenik teoriler olarak adlandırılır.

Psikojenik anlamda çalışmalar yapan ilk teorisyenler, suçluların şeytani bir ruha sahip olduklarına, akıl hastalığının ve deliliğin kalıtımla geçtiğine ve onların bozuk genetik yapılar nedeniyle kusurlu olduklarına inanırlardı.⁴⁴

Psikologlar suçu incelerken genelde insan davranışının bazı temel yönlerine odaklaşırlar. İnsanlar neden şiddete yönelik davranışlarda bulunurlar? Suçlu kişilik diye bir şey var mıdır? Çocukluk deneyimleri yetişkin suçluluğunu etkiler mi? Buna karşılık bu soruların cevapları üzerinde psikologlar aynı fikirde değillerdir. Bazı psikologlar anti-sosyal davranışa psikoanalitik perspektiften bakarlar ve onların odak noktaları ilk çocukluk deneyimlerinin kişilik üzerindeki etkileridir. Davranışçılar, sosyal öğrenme ve davranışın etiketlenmesinin suçlulukta anahtar olduğuna inanırlar. Psikobiyolog'lar ise, biyolojik süreçler ile insanın kişiliği ve suçluluk arasındaki bağlantı ile ilgilidirler.⁴⁵

Psikolojik araştırmalar incelenirken Sigmund Freud'un Psikoanalitik görüşünden bahsetmek gerekir. Freud'a göre üç asli kişilik unsuru vardır ve

⁴⁴ İçli Tülin ,a.g.e., s.47

⁴⁵ İçli Tülin, a.g.e., s.48

bunların dengede olması gerekir. Bu kişilik unsurlarını Freud; id, ego ve süper ego olarak tanımlar.

Bu kişilik unsurlarından 'id' ilkel benlik biyolojik ve psikolojik iç güdülerden oluşur ve cinsel enerji olan libido'yu da kapsar. İd bir anlamda insanın istem dışı arzularını temsil eder.

Ego ise bilinçli kişiliktir. Kişi bunun varlığını bilir ve bunu geliştirmeye, buna şekil verip kontrol etmeye çalışır.

Süper ego ise bilinç altındaki kendi kendini eleştirci bilinç ve kuvvettir. Böyle olunca her insanın, her hareketi görünüşte ne olursa olsun bir anlam taşır ve bir maksadı karşılar. Rüyalar, dil sürçmeleri, insan kişiliğindeki problemlerin sembolik işaretleridir.⁴⁶ Süper ego sahip olduğu suçluluk duygusuyla insanı ahlaki ve toplumsal bir varlığa dönüştürerek ve aşamalı olarak dış baskı yaptırımlarını yayarak uygarlığın önde gelen araçlarından biri olarak iş görür.

2.2.4 Sosyolojik Teoriler

Suç kavramının sosyolojik yönden incelenmesi 19.. yüzyılın başlarından itibaren ortaya çıkmıştır.⁴⁷ Belçikalı bir istatistikçi olan Adolpe Quetelet 1836 yılında ortaya attığı "Toplum suçu hazırlar, suçlu ise ancak bir araçtır" teorisi ile ilk "Sosyal Kriminolog" olarak adlandırılmaktadır. Quetelet'den sonra Von Liszt, Van Hamel ve Prins suçluluğun sosyolojik nedenleri üzerinde durmuşlardır.⁴⁸

Sosyolojik teoriler genellikle sosyal normlar, sosyal organizasyonlar, sosyal yapı, sosyal statü, sosyal değişme, sosyal süreçler ve sosyal çatışma ile sapmış davranışın ilişkisine yoğunlaşarak bu alanların suç ile ilgisini

⁴⁶ Dönmezer Sulhi, a.g.e., s.75

⁴⁷ Dönmezer Sulhi, a.g.e., s.342

⁴⁸ Sokullu Akıncı Füsün, Kriminoloji, s.175, Beta yayınları, 3. baskı, İstanbul, 2002

açıklamaya çalışmaktadır. Sosyolojik teoriler suçun nedeni olarak sosyal yapıyı, onun değerlerini, normlarını ve kurumlarını görürler. Bu bakış açısına göre suçlu davranış, sosyal ortamın bir ürünüdür, yani hasta olan birey değil, toplumun kendisidir.⁴⁹

Dönmezer'e göre hali hazırdaki sosyolojik teoriler suçun sebebini "sosyal değerler", "sosyal yapılar" ve "sosyal normlar" olmak üzere başlıca üç unsura yollama yaparak izahlar getirmektedir.⁵⁰

Sokulu-Akıncı'ya göre sosyolojik teoriler suçluluğun temelini kültür çatışması olduğu varsayımından hareketle sosyal ve kültürel çevredeki kriminojen koşulları incelemekte, sosyal sınıf, politik, coğrafi ve çevresel yapılardan oluşan dış faktörlerin suçluluğu nasıl etkilediğini açıklamaktadır.⁵¹

Sosyolojik teoriler şu başlıklarla ifade edilmiştir:

2.2.4.1 Anomi Teorileri

Adler'e göre, Durkheim'in kriminolojiye en büyük katkısı anomi kavramıdır. Anomi standartların ve değerlerin kaybolması sonucu sosyal düzenin bozulmasıdır. Anominin olduğu toplumlarda çözülme, bütünleşmenin yerini almaktadır.⁵²

2.2.4.1.1 Durkheim'in Anomi Teorisi

Emile Durkheim 1893 ve 1895'te yayımlanmış olduğu iki eserde sapma ve suça getirdiği yorumlarla, fonksiyonalist teorilerin öncüsü sayılmaktadır. Emile Durkheim suç konusunda o güne kadar dile getirilmemiş yorumlar

⁴⁹ İçli Tülin ,a.g.e., s.66

⁵⁰ Dönmezer Sulhi, a.g.e., s.342

⁵¹ Sokullu Akıncı Füsun, a.g.e., s.175-176

⁵² Adler F., G.O.W. Mueller ve W.S. Laufer, "Criminology", s. 73, McGraw-Hill Inc., Newyork, 1991

yaparak, suçun anormal olmadığını, belirterek suçun toplumda dört temel fonksiyonu yerine getirdiğini belirtmiştir.⁵³ Kısaca bu fonksiyonlar şunlardır:

-Suç kültürel norm ve değerleri belirler ve netleştirir. Doğruyu anlamlı kılmak için yanlış kavramına ihtiyaç vardır. Bu nedenle toplumda iyi ile kötüyü belirginleştirmek için suçun varlığı gereklidir.

-Suçlara verilen toplumsal yanıtlar ahlaki sınırları belirginleştirir. Sapma gösterenler bu sınırları zorlayanlardır. Toplum bu tür davranışlara verdiği yanıtlarla normlara uyanlarla uymayanlara vereceği cevabı netleştirerek sapmışlık ile sapmamışlığın sınırını belirler.

-Suçlara verilen tepkiler, toplumdaki birlik ve beraberliği teşvik ederek toplumsal dayanışmayı pekiştirir.

-Suç toplumda sağlıklı yürüyen bir takım işlevlerin belirtisidir ve suçların artması da sosyal değişim ihtiyacının bir göstergesidir. Bu açıdan suç değişimi de körükleyen bir fonksiyona sahiptir.

2.2.4.1.2 Merton'un Gerilim Teorisi

Gerilim teorisinin mimarı olan Robert K. Metron, Durkheim'in anomi hakkındaki fikirlerinden ciddi oranda etkilenmiştir. Metron Amerikan toplumu üzerine eğildiği çalışmaları neticesinde 1957 yılında bu alanda oldukça ses getiren "gerilim teorisi"ni geliştirmiştir.

Metron Durkheim'in anomi kavramını geliştirerek kabul edilmiş normlar ile sosyal realitelerin çatışması sonucu bireysel davranışlara yansıyan gerilim kavramını ortaya atmıştır. Merton'a göre endüstrileşmiş ve gelişmiş ülkelerdeki değer yargıları maddi başarıları ve bunlara yasal yollardan ulaşma şekillerini işaret etmektedir. Bu toplumsal değer yargılarına göre,

⁵³ Erdil Kürşat, a.g.e., s.35

başarıya ulaşmak için kişinin yaşamın hangi noktasında bulunduğu önemi yoktur ve çok çalışmak ve disiplin sahibi olmak yeterlidir. Ancak yine Merton'a göre, gerçek yaşamda şartlar ve durum bu şekilde değildir. Çünkü yaşam şartları içinde birçok insana ilerlemek için geleneksel fırsatlar ya çok sınırlı miktarda tanınmakta ya da hiç tanınmamaktadır. Bu durumda kişiler maddi başarıyı elde edememekten dolayı kendilerini yeteneksiz ve suçlu hissetmektedirler. Bu şartlar bireyin üzerinde yasal olan veya olmayan başka bir araçla ilerlemeye çalışma noktasında, büyük bir baskı yaratmaktadır. Bu nedenle denilebilir ki, sapma ekonomik eşitsizliklerin ve fırsat eşitsizliklerin bir yan ürünüdür.⁵⁴

İnsanların büyük çoğunluğu kültürel hedeflere ulaşmak için çok fazla heves göstermektedirler. Bu hedefler, kimi zaman maddi başarı kimi zaman da yüksek bir statü olabilmektedir. Fakat bu başarıyı yasal yoldan elde etmeyi sağlayacak, toplumun kurumsallaşmış araçlarına ulaşmada herkesin eşit şartlara sahip olmadığı açıktır. Örneğin, bazı insanlar eğitim ve iyi meslek yollarının kendilerine kapalı olduğunu görmekte ve bu nedenle de gerilim ve hayal kırıklığı yaşamaktadırlar. Bu durum onları suç işlemeye teşvik edici bir motivasyon yaratmaktadır.⁵⁵

Toplumdaki kültürel hedef ve amaçlarla onlara ulaşmak için izlenecek yollar arasında bir denge bulunmalıdır. Bazı durumlarda biri diğerinden daha fazla önem arz etmeye başlarsa denge bozulmakta ve anomi oluşmaktadır. Diğer bir ifadeyle, kültürün beklentileri ile sosyal yapının izin verdikleri arasında bütünleşme eksiklikleri olması normların bozulmasına neden olabilmektedir. Çünkü bu normlar davranışları yönlendirebilme yetisini artık kaybetmişlerdir. Suç probleminin kaynağı sosyal yapıdır. Gerilim teorisine göre insanlar yasalara uymak eğilimindedirler, ancak büyük baskı altında

⁵⁴ Merton Robert, "Social Theory and Social Structure", Free Press, Newyork, 1968

⁵⁵ Erdil Kürşat, a.g.e., s.37

kaldıklarında suça yönelmektedirler. Bu baskıya maçlar ve yollar arasındaki uyuşmazlıklar yol açmaktadır.⁵⁶

Merton'a göre hedefleri ile araçları arasında uyum problemi olan gerilim ve baskı altında kalan bireyde dört tür davranış biçimi görülmektedir. Bunlar; uyum (conformity), yenilikçilik(innovation), şekilcilik(ritualism), geri çekilme (retreasim) ve isyandır(rebellion). Bu tepkileri şekillendiren, amaçlanan hedeflerle, kullanılacak araçların birbirleriyle olan tutarlılığıdır. Bu bireysel tepkilerden sadece uyum halinde bireyin amaçları ile araçları birbiriyle tutarlıdır. Diğer tüm davranış biçimleri sapma davranışı niteliğindedir.⁵⁷

2.2.4.2 Alt Kültür Teorileri

Alt kültür teorilerinin gelişmesinde Metron ve Durkheim'ın geliştirdikleri anomi teorilerinin önemli bir katkısı olmuştur. Alt kültürel teorilerin ortak paydası sosyal yapı içindeki bir takım grup veya alt kültürlerin, toplumun diğer kesimlerinden farklı bir yaşam profillerine sahip oldukları, suçu onayladıkları ve suç oluşumuna neden olacak değerler sistemi geliştirdikleri yönündedir. Bu sebeple bu yapı içinde yer alan ve bu gruplarla iletişime giren bir birey zamanla bu grubun değer yargılarını benimsemekte ve bu yapıya uyum göstermektedir. Bu uyum süreci sonunda, suç davranışını onaylama ve suçlu faaliyet içinde yer alma gözlenmektedir. Alt kültürel yaklaşım temelde, bir kültürlerin çatışması yaklaşımıdır.⁵⁸

Alt kültür teorileri kriminolojide alt sınıftan erkekler arasında genç suçluluğunu ve özellikle de buluş çağı çetelerini açıklayabilmek maksadıyla geliştirilmiştir. Alt kültür teorisyenlerine göre, suçlu gençlik alt kültürü, diğer alt

⁵⁶ İçli Tülin , a.g.e., s.73

⁵⁷ Erdil Kürşat, a.g.e., s.38

⁵⁸ Erdil Kürşat ,a.g.e., s. 39

kültürler gibi dominant kültürün üyelerinin karşılaşmadıkları bazı özel problemlere tepki olarak ortaya çıkmaktadır.⁵⁹

2.2.4.2.1 Cohen'in Alt Kültür Teorisi

Albert Cohen'in 1955'de yayımladığı "Suçlu Çocuklar" adlı eseri, suçluluğa ve fenomenin alt kültürle açıklanmasına yeni bir bakış getirmiştir.⁶⁰ Metron gibi Cohen de Amerikan toplumundaki uyumsuzlukları suçların asıl sebebi olarak görmüştür. Fakat Metron, toplumdaki kültürel hedefler ile onlara ulaştıracak araçların tutarsızlığı sonucu ortaya çıkan bireysel sapmayı vurgularken, Cohen alt kültür içinde oluşan kolektif sapmaya değinmiştir. Cohen günlük yaşamda sosyal şartlarından ötürü hayal kırıklığı yaşayan alt sınıfa mensup ailelerin çocuklarının çeteler gibi bazı suçlu alt kültürlerle katıldıklarını öne sürmüştür. Bu tür alt kültürler orta sınıfa ait değerleri reddetmekte ve onların yerine suç veya diğer uyumsuzluk davranışları gibi meydan okumayı çağrıştıran normlar koymaktadırlar.⁶¹

Cohen suçluluğun en çok alt sınıftan gençlerin arasında yaygın olmasına sebep olarak da onların başarıya geleneksel yöntemlerle ulaşma noktasında toplumda en az fırsata sahip grup olmalarını göstermiştir. Bu gençler bazen de toplumun kendilerini yok saymaları nedeniyle suçlu alt kültür yoluyla kendilerine bir öz saygı arama yoluna gitmektedirler.⁶²

2.2.4.2.2 Clovard ve Ohlin'in Fırsat Teorisi

Ayırıcı fırsatlar teorisi Cohen ve Miller gibi suçlu alt kültürler üzerinde çalışan , Richard Clovard ve Lloyd Ohlin'in ortaya attıkları en önemli görüş olmuştur. Bu teoriyi alt kültür teorileri içinde değerlendirmek gerekmektedir. Bu yaklaşımın özünde gerilim ayırıcı birleşimler ve sosyal organizasyon

⁵⁹ İçli Tülin , a.g.e., s.78

⁶⁰ İçli Tülin , a.g.e., s.78

⁶¹ Erdil Kürşat, a.g.e., s.38

⁶² Cohen Albert, "Delinquent Boys: The Culture of the Gang", s. 66, Free Press, Newyork, 1971(orj.1955)

bozukluğu görüşleri de vardır. Teoriye göre sosyal yapıda sadece yasal fırsatlar değil, yasal olmayan fırsatlar da eşit dağıtılmamıştır. Bu görüş teorinin esasını oluşturmaktadır. Clovard ve Ohlin, Cohen'in görüşlerini de doğrulayarak bir çok suçlu gencin çalışan alt sınıfa mensup ailelerdeki gençlerin arasından çıktığını belirtmiş ve en büyük riski taşıyan çocuk grubunun orta sınıfın değerlerini sindiremediği halde, kendi yeteneklerine güvenerek cesaret bulan ve orta sınıfı kendine amaç edinen çocuklar olduğunu belirtmişlerdir. Bu çocuklar bu hedeflerini gerçekleştiremedikleri zaman çoğunlukla suçlu aktivitelerine yönelmektedirler.⁶³

Diğer yandan sınıf farklılıklarının yarattığı risklere değinen Clovard ve Ohlin'e göre, endüstrileşmiş dünyanın en önemli problemi, zengin olsun fakir olsun, her jenerasyondan en yetenekli insanların yerini tespit etme ve bulup eğitmektir. Ancak bu sayede bu insanlar özellikle de fakirlik içinde yetişmiş olanlar modern toplumda anahtar rollerdeki teknik meslekleri üstlenebileceklerdir. Aksi takdirde bulundukları konumlardan ve elde ettiklerinden tatmin olmayan bireyler daha iyisi için farklı yollara başvuracaklardır.⁶⁴

2.2.4.3 Sosyal Ekoloji Teorileri

Ekoloji denildiğinde kavram olarak çevresel şartlar ve belli bir ortamda bulunan varlıkların, yaşadıkları çevre ile olan ilişkileri akla gelmektedir. İnsan ekolojisi de insan ve çevre arasındaki ilişkiyi esas almaktadır.

Bazı bilim adamlarınca şehir teorileri, bazıları tarafından sosyal ekoloji teorileri, bir kısım teoriysen tarafından ise sosyal düzensizlik teorileri olarak adlandırılan bu teoriler temelde aynı konuyu, yani insan, çevre ve suç

⁶³ Giddens Anthony, "Sociology", s.209, Blackwell Publishers Ltd., (4th Edition), Oxford, 2001

⁶⁴ Erdil Kürşat, a.g.e., s. 41

ilişkisini incelemektedirler. Bu konuda yapılan çalışmaların ilk olarak 1840'da İngiltere'de yapılan çalışmalara kadar dayandığı görülmektedir.⁶⁵

ABD'de ekoloji ile ilgili çalışmalar ilk kez Chicago ekolü olarak bilinen bir gurup sosyologca yapılmıştır. Bunlardan Shaw ve McKay, Chicago'da suçluluğun coğrafi dağılışı ve suç bölgelerinin şehrin iş ve sanayi merkezlerine bitişik bölgelerde yoğunlaşması sonucunu Amerika'nın diğer şehirlerinde de araştırmışlar ve bu araştırmalarda da suçun coğrafi esas çerçevesinde dağılım gösterdiği gerçeğini ortaya koymuşlardır.

Çevre ve suç ilişkisi üzerine çalışanlarca suç, çevrenin değişimi ile birlikte ortaya çıkan sosyal değişimlerin bir sonucu olarak açıklanmaktadır. Bu alanda 19. yüzyılda kartografik ekolün, Fransa'da Guerry'nin, Belçika'da Quetelet'in yaptığı çalışmalar ve ardından Henry Mayhew ve Joseph Fletcher'in çalışmaları örnek gösterilebilir.⁶⁶

Suçlu davranışa ekolojik yaklaşım kısaca; 'Harita metodunu uygulayarak suçun yer itibariyle dağılışını tespit ve suçlunun içinde bulunduğu ortamın suça sebep oluşu bir etmen niteliği ile gözlemi, analiz ve incelemesi ve bu bakımdan belirli bir yer üzerinde suçluluk ile oradaki etmenler arasındaki korelasyonların belirtilmesi ve suçluluğun buna göre izahı şeklinde açıklanır ki bu görüşe kriminoloji de suçluluk bölgeleri görüşü de denilmektedir.'⁶⁷

Ekoloji ve suç ile ilgili olarak yapılan çalışmaların başlangıcı 1800 yılların birinci yarısına dayanmaktadır. Bu tarihten sonra suçlu davranışın açıklanmasında ekolojik çevrenin ve buna bağlı olarak nüfus hareketlerinin etkileri üzerine bir çok çalışma yapılmıştır. Bu konuda çalışmaları olan Allison 'Principles of Population-Nüfus Prensipleri' isimli kitabında bu konu üzerinde durmuştur. Yazara göre büyük rastlantılar sonucu gelişen nüfus

⁶⁵ Erdil Kürşat, a.g.e., s.42

⁶⁶ İçli Tülin, a.g.e., s.85

⁶⁷ Dönmezer Sulhi, a.g.e., s.180-181

hareketleri, bilimde ve sanatta görülen cesaret verici gelişmeler, gerçekleştirilen yeni yatırımlar toplumsal durumları etkilemiş ve onlarda değişiklik yaratmıştır. 1856 yılında ise Turner konu ile ilgili yayınladığı raporunda gençlik suçluluğunun çocuk çetelerinde hakim olan arkadaşlık duygusunun yarattığı birlik bilinci sonucu ortaya çıktığını, bunun Londra şehri için özel problemler yarattığını söylemiştir.⁶⁸

Demografik hareketlerin ekonomik ve kültürel sorunların bir sonucu olduğu düşünüldüğünde çevresel faktörlerde sürekli yaşanan değişikliklerin insan davranışlarını olumsuz anlamda değiştirdiğini söylemek mümkündür. Nüfus hareketlerinin başında gelen göç olayının suç olgusunu arttırdığını savunan bir çok görüş hakimdir. Suç ve göç hareketlerinin ilişkisini açıklamaya çalışan araştırmalar yapan Bertoloni değişik gelenek ve kültüre sahip bölgeler arasındaki güçleri toplumsal uyumsuzluğun başlıca nedeni olarak açıklamıştır.

Bertoloni'ye göre, "Çocuklardaki uyumsuzluk oranıyla göç arasındaki ilişki, göç edenlerin kişilik yapısına bağlı değildir; bu bireylerin toplumsallaşmaya entelektüel bakımdan hazırlıklı olmayan kişiliklerine yapılan etkilerden doğmaktadır."⁶⁹

Ekolojik görüş çerçevesinde yapılmış en pozitif çalışmalardan bir tanesi Clifford Shaw tarafından yapılan ve Chicago şehrinde çocuk suçluluğunun özelliklerinin incelenmesi sebep ve faktörlerinin tespit edilmesine yönelik çalışmadır. Shaw yaptığı araştırma sonuçlarından elde ettiği verilerle ilk kez suç önlenmesi programı hazırlayan bilim adamı olarak karşımıza çıkar. Shaw ve McKay 1840'lardan itibaren şehirdeki demografik hareketleri, zenci-beyaz yerleşim özelliklerini ve ekonomik özellikleri incelemişlerdir. Göçmen işçilerin ekonomik yapı içindeki durumuna da değinmişler ve onların yaşam şekillerinin ve yerleşim yerlerinin özelliklerini açıklamışlardır. Araştırmaları

⁶⁸ İçli Tülin, a.g.e., s.84

⁶⁹ Yavuzer Haluk, a.g.e., s.212

1900'dan 1933'e kadar 33 yılda gençlik mahkemelerinin 55.998 dosyasının incelenmesini içermektedir. Dosyalar mahkeme öncesi, mahkeme sürecinde ve mahkeme sonrasında olmak üzere üç aşamalı olarak incelenmiştir. Her aşamada 1900'den 1927'ye kadar altışar yıllık üç dönemde polis ve mahkeme ile karşı karşıya gelen gençler karşılaştırılmıştır. 1942'de yayınladıkları 'Gençlik Suçluluğu ve Şehir Bölgeleri' gençlik suçluluğu konusundaki görüşler üzerinde etkili olmuştur. Shaw ve McKay'ın sonuçlarına göre:

1. Suç oranlarının şehirde farklı bir dağılımı vardır.
2. Merkeze yaklaştıkça suç oranlarında artma, uzaklaştıkça azalma görülür.
3. Bazı bölgelerde etnik nüfusun yapısı ne olursa olsun suçluluk oranı yüksektir.
4. Genç suçlu oranının yüksek olduğu bölgelerde göçmen oranı yüksek, gelir düzeyi ve ev sahipliği oranı düşüktür. Bu bölgede beyaz olmayan nüfus yaşar.
5. Suç oranlarının yüksek olduğu bölgelerde geleneksel olmayan normlar genelde kabul edilmektedir, bu normlar bölge sakinlerinin çoğu tarafından geleneksel normlarla tamamlanmıştır.⁷⁰

2.2.4.4 Sosyal Süreç Teorileri

Bu teoriler yasalara uyan bireyler yerine suçlu bireyi ortaya çıkaran süreçle ilgilenirler.⁷¹

⁷⁰ İçli Tülin a.g.e., s.87

2.2.4.4.1 Sutherland'ın Farklılıkların Birleştirilmesi Teorisi

Sutherland, grup ilişkileriyle öğrenme olgusu üzerinde durmakta ve suç davranışını açıklarken kişilik ve çevresel faktörlere yer vermektedir. Sutherland'a göre suçluluk davranışı ilk çocukluk dönemlerinde gelişir ve yaşam boyu devam eder, bu nedenle suçluluğun nedenlerini kişinin ilk deneyimlerinde aramak gerekir. İnsanı farklı ilişki biçimlerine yönelten kişilik yapısının suçlulukla yakın ilişkisi vardır.⁷²

Sutherland'a göre suçluluğun nedenlerini suçlunun bireysel özelliklerinde veya sosyo-ekonomik şartlarda aramak gerekir, suç öğrenme sürecinin bir fonksiyonudur.⁷³

Bu teoriyi suçlu davranışın kalıtsal olarak kazanılan bir davranış değil, öğrenilen bir davranış olduğunu ileri sürmektedir.⁷⁴ Suç davranışı etkileşim içinde diğer kişilerle olan ilişkiler içinde öğrenilir. Diğer kişilerle temas sözsöl olabileceği gibi jestler yardımıyla da olabilir.⁷⁵

Yasaların ihlalinin uygun olduğuna yönelik tanımlar, yasaların ihlalinin uygun olmadığına yönelik tanımlardan fazla olduğunda kişi suç işler. Bu teorinin prensibi budur. İnsan çevresinde suçlu kişilerle ilişki içinde olduğunda ve suçlu olmayan kişilerden, örneklerden izole olduğunda suç işler çünkü kişiler içinde bulundukları kültürü özümser.⁷⁶

2.2.4.4.2 Etiketleme Teorisi

Etiketleme teorisini 1930'lu yıllarda tanımlayan Tannenbaum'a göre, kişinin davranışları başkaları tarafından değerlendirmeye tabi tutularak

⁷¹ İçli Tülin a.g.e., s.67

⁷² Yavuzer Haluk, a.g.e., s.259

⁷³ İçli Tülin a.g.e., s.101

⁷⁴ Phelps Thomas R., "Juvenile Delinquency, A Contemporary View", s.75, Goodyear Pub. Comp.Inc., California, 1976

⁷⁵ Dönmezer Sulhi, a.g.e., s.347

⁷⁶ Erdil Kürşat, a.g.e., s.48

etiketlenmektedir, etiketlenip dışlanma, kişiyi suçlu yapma sürecine sokmaktadır.⁷⁷

Becker'a göre tam olmayan aileler, alt tabakaya aitlik, suçluluğun nedeni değil başlangıcıdır. Suçluluk olumsuz bir şey olarak görüldükçe ve kişi suçlu olarak etiketlenmeye devam edildikçe kendisine biçilen rolü oynamaya başlayacaktır.⁷⁸

Teoriye göre, toplumdaki hakim sınıf hangi davranışların sapkın veya suçlu davranış olarak kabul edeceğini belirlemektedir. Ayrıca kişinin suçlu veya sapkın olarak tanımlanması gerçekte sapkın davranışlar sergilemesine veya suç işlemesine bağlı değildir. Etiketleme, kişinin ne yaptığına göre değil, kim olduğuna, toplumun hangi kesiminden geldiğine göre işler. Sonuç olarak ilk kez suç işleyen veya sapkın davranışlar sergileyen bir kişi resmi ve gayri resmi olarak suçlu olarak etiketlenecek ve etiketlenen kişi de tepki olarak suç işlemeye devam edecektir.⁷⁹

Lemert, toplumun kendisine karşı olumsuz tavır aldığı çocuğun damgalandığını ve böylece geleceğin suçlu çocuğunun yaratıldığını ileri sürmektedir.⁸⁰

2.2.4.4.3 Sosyal Öğrenme ve Davranış Teorileri

Gabriel Tarde'nin (1843-1904) "taklit" teorisine dayanan "sosyal öğrenme" teorisi, suçluların normal kişiler olduklarını ve suçu öğrendiklerini iddia etmiştir.⁸¹

⁷⁷ İçli Tülin a.g.e., s.113

⁷⁸ Sevük Handan, Uluslararası Sözleşmelerdeki İlkeler Açısından Çocuk Suçluluğu ile Mücadelede Kurumsal Yaklaşım, s.40, Beta Basım, İstanbul, 1998

⁷⁹ Demirbaş Timur, Kriminoloji, s.136, Seçkin Kitabevi, Ankara, 2005

⁸⁰ Sevük Handan, a.g.e., s.40

⁸¹ Demirbaş Timur, a.g.e., s.133

Sosyal öğrenme kuramlarının dayanağı, 19. yüzyıl sonlarında Gabriel Tarda tarafından ortaya atılan taklit kuramına dayanır. Tarde, popüler olan Lombroso'nun biyolojik anormallik görüşünü reddederek, suçluların normal kişiler olduklarını ve suçu öğrendiklerini iddia etmiştir. Ona göre kişiler bir elbise modelini kopya eder gibi davranış kalıplarını taklit ederler. Suçlu, toplumun hakim davranış örneklerinin hor bakmasının tersine, suçluluğu problem çözen davranış olarak öğrenmesidir.⁸²

Akers'e göre sosyal öğrenme süreci; bireyin davranışı tanımlaması, bu davranışı öğrenip uyumlaştırması, sapma veya suç modelini taklit etmesi ve başlangıçta sapma ya da suç davranışının onay işlemini öngörmesi aşamalarından oluşmaktadır. İlk yapılan taklit davranışı, davranışının birey tarafından kabulünden sonra birey için diğer önemli nokta ise, eylemleri kolaylaştırıcı etkisi olan yineleme sıklığıdır. Başlangıçtan sonra sosyal ve sosyal olmayan etkenler ile bireyin eylemi tekrar edip etmediği ve bunu yapma sıklığı bireyin davranışı kazanmasına neden olur. Başlangıçta sadece davranışın kendisi değil, davranışın birey tarafından nasıl tanımlandığının da önemi büyüktür. Sapma davranışının varolan bir fırsat durumunda işlenip işlenmeyeceği, bireyin geçmişte öğrendikleri ile değerlendirmesi ve bunun oluşan yeni durumda tasdik edilip edilmeyeceğine bağlıdır.⁸³

2.2.4.5 Kontrol Teorileri

Hirschi'nin teorisine göre, kişinin topluma olan bağlılığı zayıfladığında veya yok olduğunda suçlu davranış ortaya çıkmaktadır.⁸⁴ Hirschi'ye göre, toplumdaki bütün bireylerin yasaları ihlal etme potansiyeli vardır. Burada açıklanması gereken, neden bazı insanların suç işlemediğidir. Bunun cevabı

⁸² Adler F., G.O.W. Mueller ve W.S. Laufer, a.g.e., s. 73

⁸³ Akers L. Ronald, a.g.e., s.24

⁸⁴ İçli Tülin a.g.e., s.111

kişilerin aile, arkadaş ve okul, işyeri gibi sosyal kurumlara olan bağında yatar.⁸⁵

2.2.4.5.1 Hirschi'nin Sosyal Bağ Teorisi

Kişinin toplumla olan bağı zayıfladığında veya koptuğunda toplumun üyeleri üzerindeki sınırlamaları, bu kişi için geçerliliğini kaybeder ve kişi hukuk kurallarını ihlal edebilir.⁸⁶ Bu bağlar güçlü olduğunda kişi suç işleyerek kariyerini, çevresiyle olan sosyal ilişkilerini ve güvenliğini tehlikeye atacağını düşünerek suçtan uzak durur.⁸⁷ Kişiyi topluma bağlayan ve böylece topluma uyum göstermesini sağlayan dört unsur vardır: Bağlılık, taahhüt, katılım ve inançtır.⁸⁸

2.2.4.5.2 Reckless'in Sınırlama Teorisi

Reckless teorisini açıklarken suçun işlenmesini engelleyen iç ve dış sınırlamalar ve genci suç işlemeye motive eden "itici" ve "çekici" terimlerini kullanmıştır. İç ve dış itici ve çekiciler, iç ve dış sınırlamalarla engellenmezse çocuk suç işleyecektir.⁸⁹ Reckless'e göre, olumlu bir düşünce, gelişmiş bir üst benlik gibi iç sınırlamalar ve çevre ile sıkı sosyal bağlar ve etkin bir ebeveyn denetimi gibi dış sınırlamalar çocukların suç işlemesini engellemektedir.⁹⁰

Fakirlik, işsizlik dış iticilere örnek iken; suçlu arkadaşlar, çevredeki suçlu örnekler teşvik edicilere (çekiciler) örnektir. İsyankarlık, yetersizlik düşüncesi, hayal kırıklığı gibi kişisel faktörler de çocuğu suça itebilecek iç iticilerdir. Kurallar uyulmasına yönelik sosyal baskılar, aidiyet gibi unsurlar dış

⁸⁵ Eitzen S. ve Timmer D., Criminology: Crime and Criminal Justice , s.26, Mac Millian Publishing Company, Newyork, 1985

⁸⁶ Sevik Handan, a.g.e., s.41

⁸⁷ Eitzen S. ve Timmer D., a.g.e., s.26

⁸⁸ Erdil Kürşat, a.g.e.,s.52

⁸⁹ Akers L. Ronald, a.g.e., s.82

⁹⁰ Sevik Handan, a.g.e., s.41

sınırlamaları oluştururken, pozitif kendilik algısı, hayal kırıklıklarına karşı yüksek tolerans gibi faktörler de iç sınırlamaları oluşturmaktadır.⁹¹

2.2.4.5.3 Gottfredson ve Hirschi'nin Öz Kontrol Teorisi

Bu teoriye göre, öz kontrolü düşük olan insanların suç işleme ihtimali yüksek iken, öz kontrolü yüksek olan insanların yaşamlarının herhangi bir döneminde suç işleme ihtimali daha düşüktür.⁹²

Bu düşük öz kontrolün en önemli nedeni ise ebeveynlerin çocuklarını yetiştirmedeki eksiklik ve hatalarıdır. Çocuğun öz kontrolü öğrenebilmesi için ebeveynlerin çocuklarının davranışlarını kontrol etmeleri, denetlemeleri, sapkın davranışlar ortaya çıktığında bunu fark edip bu davranışı cezalandırmaları gerekmektedir.⁹³

Okul ve diğer kurumlar sosyalizasyona önemli katkıda bulunmakla beraber asıl sosyalizasyonun en önemli aracı ailedir. Sonuç olarak arkadaş gruplarının sosyalizasyonda ve suçlu davranışların ortaya çıkmasında önemi nispeten azdır. Çocuklukta oluşan öz kontrol yeteneği kişinin tüm hayatı boyunca sabit kalır.⁹⁴

2.2.4.6 Sosyal Çatışma Teorileri

Suçlu davranışı açıklayan sosyalist veya Marksist yaklaşımlar esasını Marx ve Engels'in eserlerinden almaktadırlar. Marx sosyal problemlerin tamamının kapitalist ekonomik sistemin bir ürünü olduğunu savunmuştur. Çünkü kapitalist ekonomi rekabeti gerektirir ve bunun neticesinde özel mülkiyeti elinde bulunduran burjuvalar işçilere daha düşük ücret ödeyerek giderek zenginleşirken proletarya (işçi sınıfı) günden güne fakirleşir ve buna

⁹¹ Waegel William B., Delinquency and Juvenile Control, s.84, Prentice Hall WIGGINS, L.M., New Jersey, 1989

⁹² Akers L. Ronald, a.g.e., s.90

⁹³ Erdil Kürşat, a.g.e., s.54

⁹⁴ Akers L. Ronald, a.g.e., s.90

tepki olarak suç ve diğer sosyal problemler ortaya çıkar. Marx spesifik manada suç konusu hakkında ayrıntılı görüşler sunmamış ancak önerdiği çağdaş endüstri toplumu modelinde sosyal problemlerin olmayacağını öne sürmüştür.

Çatışma teorisi, suçu kültürel ve sınıfsal çatışmaların bir ürünü olarak görür. Teoriye göre her toplumda, ceza hukuku hakim sınıfın çıkarlarını korumak üzere düzenlenmiştir. Bu yüzden de suçun olması kaçınılmazdır. Bireyi suç işlemeye iten nedenler ideolojik ya da politiktir. Suçu önlemenin tek yolu ise, bir sınıfın hakim olduğu sosyal yapının radikal bir şekilde, tüm sınıfların eşit olduğu bir sosyal yapıya dönüştürülmesi olarak görülmektedir.⁹⁵

Teori bu yönüyle Marksist düşünceden etkilenmiştir. Marx'a göre burjuvazi toplumda hakim sınıftır, üretim araçlarının kontrolünü elinde tutar ve emeğin sahibi olan işçi sınıfını sömürür.⁹⁶

Çatışma analizleri, sapmanın toplum ve özellikle de toplumdaki güç sahipleri tarafından tanımlandığını öne sürmektedir. Kültürel çatışma teorileri, farklılaştırıcı birleşimler teorisi ve ekoloji teorileri yoksulların sapma davranışlarını ve suça olan eğilimlerini anlamaya çalışmışlardır. Tüm bu teoriler, toplumdaki fırsatlar anlamında bir takım eşitsizliklerin olduğunu görmüşlerdir. Ancak bu temaya daha ağırlıklı olarak eğilen başka yaklaşımlar vardır. Sosyal çatışma paradigmaları, sapmayı sosyal eşitsizliklerin bir yansıması olarak gören paradigmalardır. Bu yaklaşım temel çıkış noktası kimin veya neyin sapmış olarak tanımlandığının toplumdaki nispeten güçlü gruplara bağlı olduğudur.⁹⁷

Çatışma teorisyenleri içinde önemli bir grubu temsil eden Marksistlere göre ise, asıl suç kapitalist toplumun içindedir. Yasalarca ifade edilmemiş

⁹⁵ Seyhan Kazım, A critical Analysis of Crime Prevention and Policing Policy in Turkey, ODTÜ Soyoloji Bölümü, Ankara, 2002

⁹⁶ Erdil Kürşat, a.g.e., s.55

⁹⁷ Erdil Kürşat, a.g.e., s.56

olan bu suç, işveren tarafından işçilere karşı işlenen suçtur. Bu suç, işçi sınıfının sömürülmesi ve bir grup insanın emeğinin, birilerinin zenginliğine dönüştürülmesidir. Diğer tüm suçlar bu suçtan meydana gelmektedir. Güçlü ve zengin sınıfın, yaratmış olduğu sosyal eşitliksiz ve adaletsiz düzeni sapmanın ve suçluluğun en büyük nedeni olarak gören ve problemin temel varlığını kapitalist sistemin çarpıklığına bağlayan Quinney bunu; “Kapitalist adalet, kapitalist sınıfın yanında ve çalışan emekçi sınıfın karşısındadır. Kapitalist adaletin varlık sebebi kapitalist sınıftır” şeklinde ifade etmektedir.⁹⁸

Simon ve Eitzen’e göre, sosyal eşitsizlikler ve güç, tüm toplumların ortak özellikleridir. Endüstriyel toplumlarda sınıf ayrışımının üç şekilde oluştuğunu belirten yazarlara göre bu sınıflar; kaynakları elinde bulunduran ve iş gücünü satın alan ayrıcalıklı kapitalist sınıf, bu iş gücünü sağlayan işçi sınıfı ve mesleki beceri yönünden yetersiz, sıklıkla işten çıkarılan, düşük ücretle ve çoğunlukla mevsimlik çalışan marjinal işçi sınıfıdır. Son grup, işsizlik ve yoksullukla çok sık yüz yüze gelmekte ve bu durum da onları suçluluğa yöneltmektedir.⁹⁹

Çatışma teorisyenlerine göre, yasaların sosyal bir kurum olarak tarafsız bir şekilde işlediği ve tüm toplumu kapsayan kurallar olduğu fikri kapitalist sınıfın yarattığı kültürel bir mittir. Aksine kapitalistler, yasaları bir baskı aracı olarak ve güçlülerin ayrıcalıklı konumlarını sürdürmeleri için dizayn edilmiş bir vasıta olarak görmektedirler.¹⁰⁰

Çatışmacı görüşe göre, kapitalist sınıfın da yasa ihlalleri tamamıyla göz ardı edilememektedir. Zira, güçlülerin de ölçüyü aşan ve zulmeden bir sınıf haline gelmeleri, işçi sınıfının muhtemel bir isyanına yol açma riski taşımaktadır. Bunu engellemek amacıyla, kapitalist sınıf üyelerinin de göze çok çarpan ihlalleri zaman zaman adalete intikal ettirilmelidir. Bu eşitsizlik

⁹⁸ Erdil Kürşat, a.g.e., s.56

⁹⁹ Erdil Kürşat, a.g.e., s.57

¹⁰⁰ Erdil Kürşat, a.g.e., s.57

sistemin devamı için yer yer kapitalist sınıftan insanların da cezalandırılması sağlanarak, adaletin doğruluğu ve iyiliği vurgulanmak istenmektedir.¹⁰¹

2.2.4.7 Ekonomi Durum Teorileri

Bonger 'Kriminoloji ve Ekonomik Koşullar' adlı yapıtında suçluluğun nedenlerinin tartışmasını yapmış ve ekonomik koşulların suçluluğa olan etkisini araştırmıştır. Bonger'e göre suç, insanın hırçınlığının belirtisidir. Çağdaş dönemlerde gerçekleşen büyük sanayileşme atılımları insanın hırçınlığını körüklemiştir. Çünkü sanayileşme olgusu sürekli bir savaşım olarak rekabeti ortaya çıkarmıştır. Alıcılarla satıcılar, satıcıların kendi aralarında çalışanlarla sermaye sahipleri arasında rekabet vardır. Bu sistem, çocukların çalıştırılmasını, kadının evden uzaklaşarak iş yaşamına sürüklenmesini getirmekte ve doğurduğu büyük eşitsizlikler nedeniyle sınıflar arasında kıskançlık, kin, nefret duygularını körüklemektedir. Ekonomik koşullar ailenin parçalanmasına ve ahlaki değerlerini yitirmesine de neden olmaktadır. Bonger bu etkenlerin değişik türden suçlar üzerinde etkili olduğunu, fakat özellikle küçük suçlarda daha etkili olduğunu söyler.¹⁰²

Ekonomik sistem ile suçluluk arasında ilişki yönünden Ogburn'un teorisi de çok dikkat çekicidir. Çağdaş insanın manevi (moral) hayatı ile teknolojinin çok büyük gelişmesi arasında büyük bir açıklık meydana gelmiştir. Zira kişinin moral hayatı, teknoloji ile ayrı bir ritim içinde gelişmektedir. Teknolojik ilerleme insana büyük güçler vermiştir. Suçluluk insanın ritmi ile teknik gelişme arasındaki gerilimden doğmaktadır. Maddeye egemen olan insan geniş boş saatlere sahip olmaktadır. Buna karşılık teknik gelişme, eğitimde,

¹⁰¹ Erdil Kürşat, a.g.e., s.58

¹⁰² Yavuzer Haluk, a.g.e., s.210

işte ihtisaslaşma emekçiye büyük güçlükler çıkarmaktadır. İnsan bir sanat ve mesleği elde ederek yaşamayı öğrenmekte ve fakat sadece meslek ve sanat yönünden eğitildiği için yurttaş bir sosyal yaratık olarak yaşamayı unutmaktadır.¹⁰³

Bu görüşlerin dışında Marksist düşünce sisteminde suç tarihi maddeci tarih anlayışı ile izah edilmiştir. Marks'ın tarih kavrayışı toplumsal etkinliğin öteki alanlarını belirlemek açısından iktisadi alanın, yani kadın ve erkeklerin yaşam araçlarını yeniden üretme koşullarının önemini vurgular. Bu anlayışa göre suç toplumun maddi ekonomik koşullarının, sosyal sınıf yapısının ve diğer sosyal ilişkilerin ürünüdür. Bu anlamda Marksist yaklaşımda suçlu davranışın oluşmasında bireyin rolünün tamamen ihmal edilerek bütün etmenlerin sistem olduğu görüşünün hakim olduğunu söylemek mümkündür.

1973 yılında West tarafından yapılan bir araştırmada neticesinde; suçluların %13,6'sının ekonomik gelir düzeyi yüksek olan gruptan gelmesine karşılık %33,3'nün ekonomik gelir düzeyi düşük gruptan geldiğini belirlemiştir. Glueck ise 2000 suçludan $\frac{3}{4}$ nün ekonomik koşulların çok düşük olduğunu saptamıştır.¹⁰⁴

Yukarıda bahsedilen bu yaklaşımlar çerçevesinde suçluların ekonomik durumları ile suç davranışları arasında bir ilişki olduğunu söyleyebiliriz. Ekonomik anlamda zayıf ve güçsüz insanların karşılaşılan zorluklarla mücadele direnci daha az olduğu gibi sosyal gelişimin en önemli unsuru olan eğitim sürecinin ekonomik şartlara göre nitelik yönünden farklılıklar arz etmesi de sosyal davranışı olumsuz etkileyen bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ekonomik yetersizlikle suç arasında ciddi bir ilişki olmadığı görüşünü savunanlar için ise beyaz yaka suçluları her zaman en iyi örnek olmuştur.

¹⁰³ Dönmezer Sulhi, a.g.e., s.288

¹⁰⁴ Yavuzer Haluk, a.g.e., s.211

Beyaz yaka suçluları ekonomik olarak üst düzey gelir seviyesine sahip ve çoğunlukla statü sahibi suçlulardır. Bazı araştırmacılarda ekonomik yetersizliklerin tek başına suçun sebebi sayılamayacağı görüşünü ortaya koymuşlardır.

Prof. Dr. M. Cihat Özönder 1994-1996 yıllarında PKK terör örgütü mensubu itirafçı tutuklulara uygulamış olduğu anket neticesinde; tutukluların %63,4'nün örgüte katılmadan önce herhangi bir işte çalıştığını tespit etmiştir. Ancak tutukluların çalıştıkları işlerin genellikle düşük gelir kategorisine giren, iş güvenliği ve sosyal haklardan mahkum, düzenlilik arz etmeyen ve sosyal prestiji düşük meslekler olduğunu belirtmiştir. Bununla beraber tutukluların %40'nın ailesinin geçim sıkıntısı yaşamadığı ve bu anlamda suça katılımın tamamen ekonomik sebeplerden kaynaklandığını söylemenin yanlış olacağını öne sürmüştür.¹⁰⁵

Healy, inceleme konusu olarak ele aldığı 100 suçludan ancak %0,5'i bakımından ekonomik durumun bir asli etmen olarak kaydedilebileceğini ve %7,1 olayda ise alt bir sebep teşkil ettiğini kaydetmiştir. Healy, Bronner ile yaptığı bir incelemede ise suçlu çocukların %73'nün normal ve iyi ekonomik şartlar sahip ailelerden geldiklerini belirtmiştir.¹⁰⁶

Bazı kriminologlar ekonomik buhran dönemleri ile suçlu davranışın ilişkisini araştırmışlardır. Bu konuda dikkate değer Amerikan araştırmalarının sonuçlarını Sutherland ve Cressey şöyle özetlemişlerdir;

1. Ekonomik çöküntü dönemlerinde ağır suçlarda genel olarak hafif bir artma ve refah dönemlerinde aynı suretle bir azalma görülüyor.

2. Genel olarak suçluluk çöküntü dönemlerinde açıkça yükselmemektedir.

¹⁰⁵ Özönder Cihat, 'Terörün Sosyo-Kültürel Yönleri', Doğu Anadolu'da Güvenlik ve Huzur Sempozyumu Bildirileri, s.287-306, Elazığ, 1998

¹⁰⁶ Dönmezer Sulhi, a.g.e., s.291

3. Buna karşılık cebir ve şiddetle mülkiyete tecavüz suçlarında artma görülmektedir.

4. Sarhoşluk refah dönemlerinde artmaktadır.

5. Kişilere karşı işlenen suçlarda ekonomik buhranlar arasında sabit bir ilişki tespit olunamamaktadır.

6. Çocuk suçluluğu refah dönemlerinde artmakta buna karşılık çöküntü dönemlerinde azalmaktadır.¹⁰⁷

Yetersiz ekonomik koşulların ortaya çıkardığı önemli problemlerden bir tanesi de işsizliktir. İşsizlik farklı yönleriyle suçluluk üzerinde bir takım etkiler yaratabilir. İşsizlik insanda bir takım ruhi bunalımlara ve yoksulluğa sebebiyet vermektedir. Bu sonuçlar ise insanın karşılaştığı zorluklarla baş edebilme yetisini zayıflatmaktadır.

Ancak günümüzde yeni araştırmalar işsizlik ile suçluluk arasında pozitif bir ilişki olmadığı göstermektedir. Wilson Hernstein'e göre işsizlik ve suç bir nedensellik ilişkisi içinde değildirler. Bunun yanı sıra zenginliğin artması ile birlikte özellikle alkol ve uyuşturucu maddelere bağlı suçlar da artış olduğu yadsınamaz bir gerçektir.

Açıklayalım ki bugünün uygar toplumlarında etkili olarak uygulanan sosyal mevzuat, işsizlik sigortaları, işsizliğin ekonomik yönden suça etkisini çok azaltmıştır. Bununla beraber iş insanın ruhi dengesinin bir unsurudur ve ekonomik yönden ayrı olarak da kişinin normalden sapan fiilleri üzerinde etki yapmaktadır. İşsizlik kişinin duygusal yönden dengesizliğini sonuçlamaktadır.¹⁰⁸

¹⁰⁷ Dönmezer Sulhi, a.g.e., s.295

¹⁰⁸ Dönmezer Sulhi, a.g.e., s.298

Ekonomik suçluluk son 60 yıldan beri kriminolojinin sorunlu alanlarından biri olarak kabul edilmektedir. Suçluluk, yoksul alt sınıflara ait bir olay olarak kabul ediliyordu. Bu nedenle uzun yıllar yoksulluğun suçluluğu da ifade edeceği, dolayısıyla suçluluğun her şeyden önce ekonomik olarak zayıf olanlarda aranılması gerektiği kabul görmüştür. Zengin ve güçlü, ekonomik olarak kuvvetli bir kişinin fail olması söz konusu olamazdı. Ancak, zengin ve güçlü kişilerin ekonomik alanda mali boyutları çok daha yüksek olan suçlar işledikleri ve bu suçların ortaya çıkmasını engellemek için bürokrasiye rüşvet vermek suretiyle kamu yönetimini de aksattıkları ortaya çıkmıştır.

Ekonomik suç, kayıt altına alınamayan kamu otoritesinin kontrolü dışında olan ve kamu düzenini korumak için çıkarılmış kanunlara aykırı olarak gerçekleştirilen fiillerdir.¹⁰⁹ Ekonomik suçlar içinde en yaygın olanı yolsuzluktur. Yolsuzluk özel ve kamusal alanda görülür. Skandal veya flaş olay gibi başlıklarla tasvir edilir.

¹⁰⁹ E.G.M. Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı 1999 yılı Raporu, s.42, Ankara, 2000

3 BİR SUÇ TÜRÜ OLARAK YOLSUZLUK VE ÖZELLİKLERİ

3.1 YOLSUZLUĞUN TANIMI

Yolsuzluğun çok çeşitli bilimsel tanımları yapılmıştır. Yolsuzluk zor ve karmaşık bir olgu olması nedeniyle üzerinde uzlaşılmış tek bir tanıma ulaşmak mümkün olmamaktadır.

İngilizce’de ve diğer dillerde yolsuzluk kelimesinin farklı anlamlara gelmesi nedeniyle tanım arayışları halen devam etmektedir. Türk Dil Kurumu’nun Türkçe Sözlüğü’ne göre yolsuzluk; “yolsuz olma durumu, bir görevi, bir yetkiyi kötü kullanma, suiistimal, nizamsızlık” olarak tanımlanmaktadır. Yolsuz olmak ise; kurallara aykırı, uygunsuz, yöntemsiz, düzensiz, yersiz, usulsüz, nizamsız olarak tanımlanmaktadır.¹

Yaygın bir tanıma göre yolsuzluk; “kamu gücünün özel çıkarlar amacıyla kötüye kullanılmasıdır.”² Daha kapsamlı yolsuzluk tanımı ise “kamu gücüyle sınırlı olmayan “herhangi bir görevin özel çıkarlar için kötüye kullanılmasını” içerir.”³ Kaynakların kullanılmasında tek elci yetkiye sahip olan, görevleriyle ilgili konularda tek başlarına karar alma yetkilerini kötüye kullanan ve hesap verme mekanizmaları bulunmayan görevlilerin, bu süreçte kendi çıkarlarını gözetmeleri yolsuzluğa neden olmaktadır. Diğer bir anlatımla; tek elci yapılar,

¹ Tosun Mustafa, Bir Kamusal Başarısızlık Ürünü: Yolsuzluk, Doktora tezi, s.5 Hacettepe Üniv., Ankara, 2001

² Dünya Bankası, www.worldbank.org/publicsector/anticorrupt ve ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı, www.usaid.gov/democracy/anticorruption/index.html, 10 Nisan 2006

³ Uluslararası Saydamlık Örgütü, “Background Information to the Corruption Perceptions Index,” www.transparency.org. 24 Şubat 2006

tek başına karar alma yetkisi ve hesap vermeme yolsuzluk olgusunun temel unsurlarıdır.⁴

Yolsuzluk genel anlamda devlet memurunun görevini kişisel çıkar elde etmek için kötüye kullanmasını ifade etmektedir.⁵ Maddi ya da maddi olmayan amaçlara yönelik olarak kamusal yetkinin kişisel çıkar amacıyla yasadışı kullanımını içeren davranış ve eylemler yolsuzluk olarak tanımlanmaktadır.⁶

Shleifer ve Vishny'e⁷ göre yolsuzluk; kamu görevlileri tarafından, kamu mülkiyetinin kişisel çıkar için satılmasıdır. Khan'a⁸ göre ise yolsuzluk; araştırmacının ahlaki değer yargılarından bağımsız tanımlanamaz. Fakat ahlaki değer yargılarına bağlı bir yolsuzluk tanımı subjektif olacağından, ahlaki değerler üzerinde önceden anlaşmak gerekmektedir ki, herkesi kapsayacak böyle bir uzlaşmaya ulaşmak mümkün değildir. Buradan hareketle yolsuzluğu; refah, güç veya toplumsal konum gibi motifler nedeniyle kamu görevlisi konumundaki birisinin hukuk kurallarından sapması şeklinde tanımlamaktadır.

Kong⁹ çalışmasında yolsuzluğu, aslında kamuya ait olması gereken fonların, bürokratlar tarafından (gönüllü veya zorla) elde edilerek çıkarları için kullanılması olarak tanımlanmaktadır.

White'a¹⁰ göre yolsuzluk; kişisel çıkar amacıyla kamu görevinin suiistimalidir.

⁴ Klitgaard Robert, Controlling Corruption, Berkeley: Univeristy of California Pres, 1988

⁵ Klitgaard, Richard. Adjusting to Reality: Beyond "State versus Market" in Economic Development. California, s.120, USA: ICS Pres, 1991

⁶ Berkman Ümit, Az Gelişmiş Ülkelerde Kamu Yönetiminde Yolsuzluk ve Rüşvet, s.9, Todaie Yayınları No:203, Ankara, 1983

⁷ Shleifer, A., ve Vishny R., "Corruption" The Quarterly Journal of Economics, s.599-617, August, 1993

⁸ Khan Mushtaq, "Atypology of Corrupt Transaction in Developing Countries" IDS Bulletin, s.12-21, Vol.27, no:2, 1996

⁹ Kong Tat Yan, "Corruption and Institutional Foundations" IDS Bulletin, s.48-55, Vol. 27, no:2, 1996

Bardhan'a¹¹ göre yolsuzluk, kişisel çıkar sağlamak amacıyla kamu görevinin kullanılmasıdır.

Cingi'ye¹² göre yolsuzluk; haksız rekabet yaratarak haksız kazanca yol açan tüm işlem ve faaliyetlerdir.

Krueger'e¹³ göre yolsuzluk; devlet tarafından kısıtlanan ekonomik faaliyetler sonucu yaratılan rantların yasa dışı yollarla elde edilme biçimidir.

Leff'e¹⁴ göre yolsuzluk; devletin ekonomi politikalarını uygulamakla görevli bürokratlardan ücret karşılığında kişisel menfaat teminidir.

Huntington¹⁵ yolsuzluğu; modernleşen toplumlar da yerleşmiş davranış kalıplarından sapma olarak değerlendirmektedir.

Yolsuzluk tanımı, uluslararası sözleşme niteliğindeki belgelerden sadece 4 Ocak 1999 tarihli Avrupa Konseyi Yolsuzlukla Mücadele Özel Hukuk Sözleşmesinin 2 inci maddesinde yer almaktadır. Anılan sözleşmenin amacı açısından yolsuzluk;

“...doğrudan doğruya ya da dolaylı yollardan rüşvet ve yasadışı bir menfaat temin eden kişinin yürüttüğü görevlerin veya gerekli davranışların yasalara uygun bir şekilde yerine getirilmesinde sapmalara yol açan rüşvet veya başka her türlü yasadışı menfaatin talep edilmesi, teklif edilmesi, verilmesi, ya da kabul edilmesi”

¹⁰ White Gordon, “Corruption and Market Reform in China” IDS Bulletin, s.40-47, vol.27, no:2, 1996

¹¹ Bardhan Pranab, “Corruption and Development: A Review of Issues” Journal of Economic Literature, s.1320-1346, Vol.35, September, 1997

¹² Cingi Selçuk, “Yolsuzluk Olgusu ve Ekonomik Analizi Üzerine Notlar” Hacettepe Üniversitesi İİBF dergisi, s. 1-18, Cilt 12, 1994

¹³ Krueger O.Anne, “The Political Economy of the Rent- Seeking Society” The American Economic Review, s.291-303, vol. 64, no:3, 1974

¹⁴ Leff Nathaniel, “Economic Development Through Bureaucratic Corruption” American Behavioral Scientist, s. 8-14, 8 (3), 1964

¹⁵ Huntington Samuel, Political Order in Changing Societies. New Haven and London, Yale University Press, 1968

anlamına gelmektedir. Yolsuzluğun tanımı konusunda gelinen son aşamada, özel sektörü de kapsayacak şekilde şöyle ifade edilmektedir; “Emanet edilmiş yetkinin, kamusal ve özel çıkarları zedeleyecek şekilde her türlü kötüye kullanımı”.¹⁶

Yolsuzluk suçları; rüşvet, zimmet, irtikap, emniyeti suiistimal, ihaleye fesat karıştırma biçiminde doğrudan kamu görevlileri tarafından kamu kurum ve kuruluşlarında işlenebildiği gibi, sermaye piyasalarında , bankalarda, yatırım ortaklıklarında , özel plan kurullarında, tefecilik, sahtecilik, dolandırıcılık, karapara aklama gibi yöntemler uygulanarak da işlenebilmektedir. Yolsuzluk olayları, tehdit, şiddet ve sindirme boyutu da olan, karmaşık ilişkiler ağı içerisinde gelişen, ulusal ya da uluslararası organize eylemler şeklinde karşımıza çıkmaktadır.¹⁷

Her yolsuzluk olayında rüşvet ödenmesi gerekmez. Örneğin hasta olduğu iddiası ile izin alan bir kamu görevlisinin tatile gitmesi de bir tür kamu görevinin kötüye kullanılması yani yolsuzluktur. Bir başbakanın veya bakanın doğduğu kasabaya programda olmadığı halde hava alanı yapılması da rüşvet olmadığı halde yolsuzluk olarak kabul edilmektedir.¹⁸

Yolsuzluğu, “emanet edilmiş yetkiyi özel yarar sağlamak için kullanmak” şeklinde tanımlayan TÜSİAD’ın araştırma raporu; 32 ilin 78 ilçesinde 26 Temmuz – 5 Ağustos 2002 tarihleri arasında uygulanan 2416 anketin değerlendirme sonuçlarına dayanmaktadır. Araştırmanın bir bölümünü oluşturan (Bölüm IV) “Yolsuzluk Algılamasına” ilişkin sorularla; deneklerin yolsuzluk kavramına verdikleri anlam, toplumda ve kamu kurumlarında yolsuzluk ve rüşvetin yaygınlığı, kamuda rüşvet uygulaması, siyasal kayırmacılık, yanaşmacılık ile yolsuzlukla mücadelede çeşitli araçların potansiyel etkinliğine ilişkin görüşleri irdelenmektedir. Aşağıdaki şekildeki

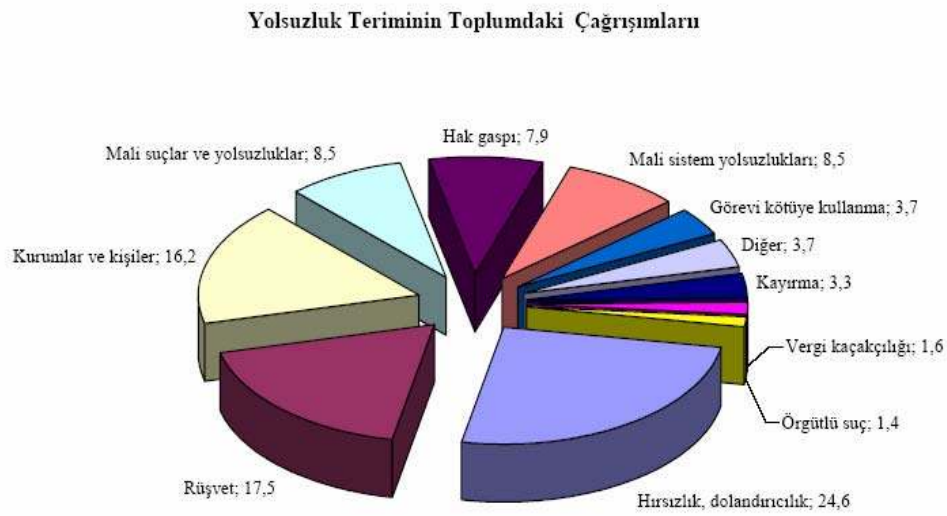
¹⁶ Tepav, Yolsuzlukla Mücadele Konferansı, s.30, TOBB-ETÜ, Ankara

¹⁷ Küçükaya Aykut, Alınandan Vurulanlar-Beyaz Enerji Dosyası, s.133, Alan Yayınları, İstanbul, 2002

¹⁸ Şener Nedim, Tepeden Tırnağa Yolsuzluk, s.18, Metis Yayınları, İstanbul, 2001

ifadelere göre, Türk kamuoyunda yolsuzluk kavramını öncelikle, ister kamu yönetiminde ister dışında olsun özel çıkarlar için toplumun ortak kurallarının çiğnenmesi olarak algılanmaktadır. Türk kamuoyunda yolsuzluk kavramı çok çeşitli şekillerde algılanmaktadır.¹⁹

Tablo 1: Yolsuzluk Fiilinin Toplumdaki Çağrışımları

Yolsuzluğun tanımlarını çoğaltmak mümkündür. Hangi biçimde tanımlanırsa tanımlansın yolsuzluk, bir olumsuzluğu ve ahlaki zafiyeti ifade etmekte; genel anlamda toplumsal yozlaşmaya ve bozulmaya işaret etmekte ve kamu sektörü, özel sektör, sivil-asker bürokrasi, siyaset ve medya yani her alanda görülebilmektedir.

¹⁹ TÜSİAD, Kamu Reformu Araştırması, Grafik 73, TÜSİAD, İstanbul, 2002

3.2 YOLSUZLUĞUN ÖZELLİKLERİ

Çok çeşitli yolsuzluk olayları gerçekleşmesine rağmen hemen her yolsuzluk olayının benzer yönleri vardır. Yolsuzluk olayının karakteristik özellikleri şöyle sıralanabilir;

a) Yolsuzluk olayına daima birden fazla insan karışır. Hırsızlık ya da zimmete para geçirme olaylarında durum farklı olabilir, fakat yolsuzluğun kahramanı en az iki kişidir.

b) Yolsuzluk genellikle gizlilik gerektirir. Ancak toplumun tümünün yolsuzluğun hakimiyeti altına girdiği, yolsuzluk olaylarına karışanların çok güçlü destekçilerinin bulunduğu durumlarda artık gizliliğe gerek duyulmaz.

c) Yolsuzluk olgusu karşılıklı sorumlulukları ve karşılıklı çıkarları içerir. Sorumluluk ve çıkarların parasal olması zorunluluğu yoktur.

d) Yolsuzluk olaylarını doğuracak yöntemlere başvuran kimseler, girişimlerini kamufle etmek için yasal bir takım mazeretlerin gerisine sığınır. Yasalarla açıkça çatışmaktan kaçınırlar.

e) Yolsuzluk olaylarına karışanlar belirli arzuları olup bunları gerçekleştirme imkanına sahip olan kişilerdir. Ellerinde yeterli yetkileri yoksa, en azından söz konusu arzuların gerçekleşmesini sağlayacak etkiye sahiptirler.

f) Herhangi bir yolsuzluk olayı, toplumun aldatılmasını, hile yapılmasını gerektirir.

g) Yolsuzluğun her türüsü toplumda güven duygusunu zedeler.

h) Yolsuzluk olgusunda şahsi çıkar mutlaka toplumsal çıkarların üzerinde tutulur.²⁰

3.3 YOLSUZLUĞUN TARİHİ SÜRECİ

Yolsuzluk insanların bir devlet olarak bir araya geldikleri zamandan itibaren olagelmiş bir olgudur. İlk devlet örgütlenmelerinde de yolsuzluklar yapılmıştır. İdarecilerin rüşvet almak, adam kayırmacılık, zorla para almak gibi suçları işledikleri tarihin her döneminde görülmüştür. Hatta çoğu tarihçi devletlerin bir çok yöneticisinin bu tür usulsüz davranışlar yüzünden halkının desteğinden uzaklaştığını ve yıkıldığını belirtmektedir.

3.3.1 Dünya Tarihinde Yolsuzluk

Tarihsel gelişim içinde ulusal devletlerin oluşmadığı çağlarda yolsuzluklar, günümüzdeki yolsuzluklardan biraz farklıdır. Zira ülke toprakları ve hazine tamamen sultanın veya kralın malıdır. Bu noktadan hareketle o dönemdeki yolsuzlukların, günümüzde anladığımız yolsuzluk kavramından farklı bir işleyiş içinde gerçekleştiği söylenebilir. Yine de yolsuzluk egemen gücün koyduğu kurallardan sapma ya da krala hizmet eden görevlilerin yapmaları gereken işlemleri yapmamaları biçiminde ele alındığında ve teknik anlamıyla kamu görevi/görevlisi kavramlarının henüz oluşmadığı dönemlerde de varlığını çeşitli örneklerle kanıtlamaktadır.²¹

Nitekim Sümerolog Veysel Donbaz'ın çözdüğü İstanbul Arkeoloji Müzesinde bulunan M.Ö 4000 yıllarına ait bir Sümer tablet, rüşvetin ilk belgesi niteliğindedir. "Sümer okul günleri" adını taşıyan bu tablette okulunda

²⁰ Şener Nedim, a.g.e., s.21

²¹ Tosun Mustafa , a.g.e., s.15

başarısız bir öğrenciden bahsediliyor. Bu öğrencinin ailesi de çocuklarının derslerinde başarılı olmasını istiyorlar. Bu amaçla öğretmeni evlerine davet ediyorlar, öğretmeni yedirip içiriyor, hatta türlü hediyeler de veriyorlar. Bütün gecenin bu şekilde geçtiği yazılı bu tablette. Sonra ne mi oluyor? Sorusunun cevabı tabletin devamında veriliyor ve başarısız öğrenci birden sınıfın en başarılı öğrencisi oluveriyor. Sınıfın şefi yani başkanı yapılıyor.²²

2300 yıl önce Brahman Başbakanının yolsuzluğun 40 yolunu saydığı eski Çin’de ise rüşveti önlemek üzere memurlara maaşlarına ek olarak “yang-lien” adıyla bir ek ödemede bulunulduğu bilinmektedir. İki bin yıl önce Hint kralı Kathilya bu konuyu ele alan “Arthashtra” adlı bir kitap yazmıştır. İlk çağın önemli hukuk eserlerinden olan Hamurabi kanunlarında ise rüşvetle ilgili bir konuda hüküm veren yargıcın sonradan bu hükmü değiştirmesi halinde görevinden alınacağı, bir daha kesinlikle yargıcılık yapamayacağı ve davaya konu olan miktarın on iki katı tutarında tazminat ödeyeceği hükmü yer almıştır.²³

Eski Yunan’da para ve mal düşkünlüğü bir hayli yaygındı. Yoksul insana kötü gözle bakılırdı. Memurlar arasında rüşvet olayının artması sonucunda, ünlü yunanlı hatip ve devlet adamı Demostenes (İ.Ö. 384-322) kendini rüşvetle mücadeleye adanmış, ancak kendisi de rüşvet almak suçundan mahkum olmuştur.²⁴

M.Ö 400 yıllarında oluşturulduğu tahmin olunan ve Hint hukukunun belli başlı kaynaklarından sayılan “Arthashastra”da yolsuzlukla ilgili şu ibareler yer almaktadır;

“Nasıl dilin ucundaki balı (veya zehiri) tatmamak mümkün değilse, devlete hizmet edenlerin de kralın hasılatının en azından küçük bir parçasını

²² Tepav, a.g.e., s.39

²³ Tepav, a.g.e., s.39

²⁴ Kanmaz Günay, “Rüşvet ve Yolsuzluklar ve Bunlarla Mücadele Yolları”, s.15, Uzman-Der Dergisi, 2 (8), 1999

yiyip bitirmemesi mümkün değildir. Nasıl sudaki bir balığın su içip içmediğini tespit edemezsek, devlete hizmet edenlerin de kendileri için para alıp almadıklarını tespit edemeyiz.”²⁵

Yine aynı Hint hukuku kaynağında zimmete para geçirmenin kırk yolundan söz edilmektedir. Söz konusu Hint hukuku kaynağında, memurlara kendilerini geçindirecek ve devlet işlerini yürütebilecek kadar maaş verildiği ve bu gelirin kral tarafından kısılmaması öngörülüyordu. Memurlar için özellikle ihtilas, devlet parasını çalmaları, halka baskı yapmaları halinde çeşitli para cezalarından başlayarak ölüme kadar giden müeyyideler tespit olunmuştu.²⁶

Platon “devlet memurları hiçbir hediye almadan hizmet etmelidirler. Buna uymayanlar yargı kararlarıyla cezalandırıldığında cenaze merasimi yapılmadan gömülmelidirler” derken, herhalde yolsuzluğun dünyada bugünkü boyutlara ulaşabileceğini tahmin etmemişti. Dante yedi yüz yıl önce rüşvetçileri cehennemin en derinine koyarak, ortaçağ da yolsuz davranışlara duyulan nefreti yansıtmıştır. Shakspeare bazı oyunlarında yolsuzluğa yer vermiştir.²⁷

19.yüzyıla geldiğimizde yolsuzlukla mücadelede hakim olan görüş; yolsuzluğun nedenini partizan müdahalelerde görmektedir. ABD’de devlet başkanı J.Garfield’in politik destekten yoksun işsiz birisi tarafından öldürülmesi üzerine sistem sorgulanır ve devlet personel birimini oluşturan ve patronajı azaltan Pendleton Kanunu (1883) çıkartılmıştır. Böylece, “ganimet” sisteminden “liyakat ve kariyer” sistemine geçilmiştir. Daha sonra “ilerlemeci yöntemi” savunanlar devreye girmişlerdir. Devletin etkinliği ve demokratik sorumluluk için kamu yönetimi sisteminin parti politikasından bağımsız olması

²⁵ Bradhan Pranab, “Corruption and Development: A Review of Issues” Journal of Economic Literature, s.1320-1346, Vol.35, September, 1997

²⁶ Mumcu Ahmet, Osmanlı Devletinde Rüşvet (Özellikle Adli Rüşvet), s.23, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1969

²⁷ Tepav, a.g.e.,s.40

gerektiği belirtilir ve moral değerlerin (dürüstlüğün) önemi vurgulanmıştır. Kuralların standartlaştırılmasını sağlamak üzere merkezileştirilme önerilmiştir. Örgütsel etkinliğin ve rasyonelliğin sağlanması önem kazanmıştır. Son olarak ortaya çıkan ve hala hakim olan ve geniş görüş açısı olarak adlandırılabilir Panoptik yöntem ise Jeremy Bentham'ın 19 uncu yüzyılda hapishanelerin görünmeyen bir gardiyan tarafından gözetlenebilmesi için önerdiği Panoption isimli gözetim düzeninden esinlenerek geliştirilmiştir. İletişim ve bilişim teknolojilerini de kullanan bu yöntem bütünsel bir anlayışı ifade etmektedir. 1970'lerdeki skandalların yeni mali unsurlar içermesi ve bunu soruşturacak savcılarının ve denetçilerin yeni güç ve kaynaklara sahip olmaları ihtiyacı üzerine geliştirilmiştir. Yolsuzluk tanımı genişletilir; yolsuzluğun her zaman için beklenir olması esası getirilmiştir. Örgütsel stratejilerin yetersizliği; araştırma, gözetim ve denetime dayanan cezai yaptırımların kesin olarak uygulanması gerektiği vurgulanmıştır. Bu görüşle birlikte yeni örgütler, birimler oluşturulmuş; eski birimler personel ve teknoloji açısından yenilenmiş ve dış kontrol tekniklerinin ileri uzantıları kullanılmaya başlanmıştır. Özellikle, 1990'lardan sonra bütün dünyada yolsuzluklarla mücadelede özel bir önem verilmesi bir tespiti doğrulamaktadır: Uygarlık ilerledikçe kan suçları azalmakta; hile suçları artmaktadır.²⁸

Bir zamanlar yolsuzlukları rekabet adına mubah gören uluslararası sistem de zararın büyüklüğü karşısında, rüşvetin önlenmesi konusunda işbirliğine gitmek zorunda kalmıştır. Doğu bloğunun 1989'da çöküşüyle birlikte gündeme gelen sermayenin küreselleşmesi olgusu, yolsuzlukla mücadelenin de uluslararası boyut kazanmasına neden olmuştur.²⁹

Yolsuzluğun geldiği noktayı göstermesi bakımından Fransız Le Monde gazetesinde yayınlanan bir rapor ilginçtir. Rapora göre Fransız şirketlerinin 1994 yılında yurtdışında ödediği rüşvetin 10 milyar frank olduğu tahmin

²⁸ Tepav, a.g.e., s.40

²⁹ Şener Nedim, a.g.e., s.22

edilirken, World Business'ta 4 Mart 1996'da yer alan haberde ise Alman şirketlerinin yurt dışında ödediği rüşvetin yıllık 3 milyar doları aştığı belirtilmektedir. Bu rakamlar yabancı görevlilere ödenen rüşvetlerin yalnızca bir kısmını göstermektedir. Uluslararası silah ticaretinde dönen rüşvetler çok yüksek rakamlara ulaşırken, şirketler bir ülkede rüşvet verdiklerinde ihaleyi kaybetmemek için diğer ülkelerde de aynı şeyi yapar hale gelmişlerdir.³⁰

3.3.2 Türkiye'de Yolsuzluğun Tarihi

Türkiye'deki yolsuzluğun köklerini Osmanlı İmparatorluğu döneminde aramak doğru bir yaklaşım olacaktır. Köklü bir devlet geleneğine sahip olmamızın getirdiği anlayışın sonucu olarak yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'ne yolsuzluk anlayışının Osmanlı'dan geçmiş olduğunu söyleyebiliriz.

Osmanlı Devleti'nin ilk kuruluş aşamalarından başlamak üzere yolsuzlukların, özellikle rüşvetin, izlerine rastlandığı bazı kaynaklar tarafından aktarılmaktadır. Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarında Bursa kadısının askeri örgütün ilk aşaması sayılan "yaya" sınıfını oluştururken rüşvet aldığı söylenmektedir.³¹

İnalçık ise çalışmasında Osmanlı Devleti'nde rüşvet ve görevi kötüye kullanma olaylarının yaygınlığını üç belgeye dayanarak anlatmaktadır. Bunlardan birincisi; Defterdar Ali Beyin sorumlu olduğu ve görevini kötüye kullanması ile ilgili Osmanlı Devleti'ne sunulan bir gizli rapor metnidir. İkinci belge; "kötüye kullanma" suçunun müfettişler tarafından ortaya nasıl çıkarıldığını, çalınan fonların nasıl tazmin edildiğini anlatmaktadır. Üçüncü ve son belge ise; 17. yüzyılda iltizam sistemi ile ilgilidir.³²

³⁰ Yılmazcan Dilek, "Kamu Kesiminde Yolsuzlukla Mücadele", Vergi Sorunları Dergisi, sayı 127, Nisan 1999

³¹ Mumcu Ahmet, a.g.e., s.83

³² İnalçık Halil, "Tax Collection, Embezzlement and Bribery in Ottoman Finances", s.327, Ayrı baskı, University of Chicago, Chicago, 1971

Tarihçiler Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünü hazırlayan önemli nedenler arasında "rüşvet" in de bulunduğunu yazmaktadır. Tanzimatın ilanından sonra padişah ve yüksek rütbeli memurlar başta olmak üzere, devleti idare edenlerin rüşvet almamak üzere Kuran'a el bastığı bilinmektedir. Osmanlı'da rüşvet özellikle memur atamalarında son derece yaygın olduğu gözlenmektedir. 16.yüzyıla kadar Osmanlı devletinde güçlü bir otoritenin kurulduğu, devletin güçlü ve düzenli memur kadrosuyla, idare örgütüyle ülkenin her köşesinde egemen olduğu söylenebilir. Merkez otoritesinin gücü ve ülkedeki denetimi 1600'lü yıllara kadar hemen her alanda kendini belli etmektedir. Devletin çağın koşulları içinde çok gelişmiş bir bütçe düzeni vardır. Mali konularda en küçük bir aksaklık bile hoşgörülle karşılanmamaktadır.³³

Daha sonraki dönemlerde ise tarih kitaplarında Osmanlı Devleti'ne rüşveti ilk bulaştıranın Şemsi Paşa olduğu belirtilmektedir. "Tarihçi Peçevi'nin bir başka tarihçi olan Ali'den aktararak yazdığı göre, 3. Murat'ın vezirlerinden Şemsi Paşa ataları Kızıl Ahmetli ailesinin öcünü almak için bir bahane bulup, padişaha 40.000 altın rüşvet almayı kabul ettirmiştir. Böylece rüşvet hastalığını devletin en yüksek katına da bulaştırdığını tarihçi Ali'ye bizzat kendisi anlatmıştır. Aynı Şemsi Paşa bu olaydan sonra da padişaha verilen dilekçeleri yüklü rüşvetler karşılığında almaya ve aldığı rüşvetlerin bir bölümünü de padişaha vermeye, böylece bir komisyoncu gibi çalışmaya başlamıştır."³⁴

16'ıncı yüzyıldan sonra, Osmanlı Devleti'nde idari sistem eli birlikte mali sistem de çözülmeye başlamış, devlet yavaş yavaş otoritesini kaybetmiş, yolsuzluk ve rüşvet için uygun bir ortam oluşmuştur. Bu gelişmeyi destekleyen ve güçlendiren başka bir etken 16. yüzyıl sonralarına doğru İmparatorluğun içine düştüğü mali ve parasal sıkıntı sorucu dar gelirli kamu yöneticilerinin giderek artan geçim sıkıntısı içine düşmeleri ve bunun

³³ Cem İsmail, Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi, s. 99, Cem Yayınevi, İstanbul, 1989

³⁴ Mumcu Ahmet, a.g.e., s.83

sonucu olarak dürüstlük ve saygınlıkları üzerinde olumsuz etkilerin ortaya çıkmasıdır.

Böylece genel olarak sistemin yozlaşması ve parasal sıkıntıların da kamu yöneticileri üzerinde daha çok baskılar getirmesi sonucu Türk kamu yönetimi- halk ilişkilerinde rüşvet büyük boyutları varan bir yaygınlık kazanmış ve devlet zaman içinde gelenekselleşmiştir.³⁵

16. yüzyıla ilişkin olarak, Defterdar Sarı Mehmet Paşa'nın gözlemleri de bu dönemde yolsuzlukların çok görülmeye başlandığı yönündedir. Bu dönemde yolsuzluğun boyutları genişlemiştir. "Osmanlı düzenindeki bu bozulmalar devlet yönetimini olumsuz yönde etkilemiştir. Özellikle toprak edinme imkanının genişlemesi, iltizam usulünün yaygınlaşması ve yeni iş alanlarının açılması memurların ilgisini karlı uğraşılara çekmiştir. Nüfuzlarından yararlanan memurlar, kolaylıkla toprak edinmekte, sürülerle koyun beslemekte, kaçakçılık yapmaktadırlar."³⁶

Padişahların da rüşvet ve yolsuzlukları önlemek için çeşitli çarelere başvurdukları bilinmektedir. "Orhan Bey ve 2.Murat sabahları saray kapısı önünde yüksek bir yere çıkarak halkın dertlerini şahsen duymak isterlerdi. Divan-ı Hümayun'un ilk görevi şikayet dinlemektir. Hükümdarlar Fatih Sultan Mehmet'ten itibaren Divan'da hazır bulunmak geleneğini de kaldırdıktan sonra 'Adalet Köşkü' denilen ve Divan'a açılan bir penceresi olan yerden özellikle davaları dinlemişlerdir. 4. Mehmet bu amaçla Edirne sarayında değişiklikler yaptırmıştır. Osmanlı hükümdarlarına bu geleneğin Anadolu Selçukluları'ndan geçtiği bilinmektedir. Padişahlar fırsat buldukça tebdil gezerlerdi. Casus tuttukları ve bunların yolsuzluklar hakkında ilginç şifreli raporlar sundukları bilinmektedir. Padişah veya vezir-i Azam reayanın şikayetleri üzerine gerekirse müfettiş yollar ya da inanılır ve güvenilir bir mahalli memuru teftişle görevlendirirdi. Bütün bu şikayetlerin ve teftişlerin sonucunda düzeltilmesi gerekli bir aksaklık görülürse bunlar çıkartılan adaletnamelerde belirtilir ve reayanın hakkının korunması, rüşvet ve benzeri yolsuzlukların yasaklandığı, aksine hareket eden yöneticilerin şiddetle cezalandırılacağı bildirilirdi."³⁷

³⁵ Bayar Yavuz, "Türk Kamu Yönetiminde Rüşvet", s.48, Amme İdaresi Dergisi, 12 (3), 1979

³⁶ Cem İsmail, a.g.e., s. 218

³⁷ Cem İsmail, a.g.e., s. 261-262

Kadı ve naipleri rüşvet almaktan alıkoyabilecek bir önlem ise, temyiz olanağının bulunmasıdır. Divan-ı Hümayun kadıların verdiği kesin hükümleri son merci olarak görüşür ve gerekirse bozabilirdi. Böylece en küçük bir naibin bile verdiği kararların veziri azam başkanlığındaki bir kurulda görüşülebilmesi, hatta bazen bizzat sultan tarafından bile duruma el konulması halk için büyük bir güvence niteliğindeydi.³⁸

Tanzimat döneminde ilk defa değişik toplumsal gruplar tarafından otoritenin paylaşımı gündeme gelmiş; dolayısıyla kamu yönetimi üzerinde de toplumsal grupların etkileme çabaları ortaya çıkmıştır. 2. Mahmut döneminde köklü reformlar gerçekleştirilmeye, özellikle de o devir Avrupa'sını model alan modern bir bürokrasi oluşturulmaya çalışılmıştır. Örneğin ehliyetsiz kişilerin memur olmasının önlemek için sıkı sınav usulleri uygulanmıştır. Rüşvete karşı alınan en önemli önlem kamu görevlilerinin görevlerine ilişkin suçların cezalandırılması için bir ceza kanunnamesinin yürürlüğe konmasıdır. 2. Mahmut kararnamede özellikle rüşvet suçunun cezalandırılmasını emretmişti. Kanunda en küçük rütbeli memurdan en yüksek rütbeli memura kadar herhangi bir memurun rüşvet aldığı tespit edildiği takdirde cezalandırılacağı belirtilmektedir. Rüşveti önlemeye ilişkin daha ciddi önlemler 1839 yılında ilan edilen Tanzimat fermanında yer almıştır. Tanzimat fermanı ile rüşveti önlemeye ilişkin etkili tedbirler de öngörülmüş, ferman yayımlandıktan bir yıl sonra 1840 yılında yürürlüğe giren ceza kanunnamesinin beşinci faslında rüşvet suçu geniş şekilde düzenlenmiştir. 1849 yılında ise bütün memurlara rüşvet almayacaklarına dair yemin etme usulü getirilmiş, 1855 yılında yürürlüğe giren nizamname ile rüşvet sayılacak ve sayılmayacak hediyeler tespit edilmiştir. 1858 yılında ise Fransız Ceza kanunundan yararlanılarak bir ceza kanunu yapılmış bu kanunda da rüşvet ile ilgili hükümler Nizamnamenin rüşvet sayılan ve sayılmayan hediyeler ile ilgili hükümleri de dahil olmak üzere yer almıştır. Tanzimat döneminde alınan önlemler ile ilk zamanlar başarılı sonuçlar elde edilmeye başlandığı söylenebilir. Bu dönemde rüşvetle savaşmak için iyi

³⁸ Tepav, a.g.e., s.42

niyetle alınan ve dönemin dürüst ve değerli devlet adamlarınca yürütülen tedbirlerin uygulanması, daha sonra yine gevşemiş ve Osmanlı Devleti yıkılana değin rüşvet ve yolsuzlukların yaygınlığı azalmamıştır.³⁹

Yolsuzluk, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünde rol oynamış bir çok etkenden sadece biridir. Osmanlı'da rüşvet daha çok kamu görevlilerinin bireysel suiistimalidir. Peki yolsuzluk ve rüşvet çöken bir devlet üzerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti'ne miras olarak kalmış mıdır? Osmanlı Devleti mevcut kurumları ile birlikte rüşvet olgusunu da cumhuriyet yönetimine miras bırakmıştır.⁴⁰

Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte yöneticilere yakınlık ya da akrabalık gibi konularına bakılmaksızın yolsuzluğa bulaşmış kişiler hakkında hesap sorulması sağlanmıştır. Tek partili siyasal hayatın hakim olduğu 1923-1946 döneminde devletin en üst yöneticilerinden bir bakan Yüce Divan'a sevk edilmiş ve Havuz-Yavuz davası adıyla anılan bu olay sanıkların mahkumiyeti ve siyasal yaşamlarının bitmesi ile sonuçlanmıştır.⁴¹

1946 da çok partili demokrasiye geçilmesinden sonra da yolsuzluk söylentileri eksik olmamıştır. Dönemin Gümrük ve Tekel Bakanı Suat Hayri Ürgüplü'nün beraat ettiği ve bakanlığın bir çok memurunun adının karıştığı bir yolsuzluk davasında çok az kişi mahkumiyet almıştır. Bununla birlikte olaya adı karışan bir çok kişinin siyasi geleceği bu gelişmelerden olumsuz etkilenmiştir. 1950'lerden sonra kamu yönetimi bürokrasi ve iktidardaki parti arasında bir mücadele alanına dönüşmüştür. Tek parti döneminin yarattığı bürokrasi karşıtı tepkiler nedeniyle bu dönemde izlenen kamu yönetimi politikası devlet erkinden bürokrasinin gücünün zayıflaması ve yeni ekonomik girişimler gibi siyasal iktidarlar tarafından kolayca denetlenebilecek alternatif bürokratik yapıların geliştirilmesi sonucunu

³⁹ Tepav, a.g.e., s.42

⁴⁰ Altun Şafak, Yolsuzluğun 100 Yıllık Tarihi, s.6, Agora kitaplığı yay., İstanbul, 2004

⁴¹ Gençosman Kemal Zeki, Yakın Tarihimizde Yolsuzluk ve Rüşvet Olayları, ŞDL yayınları, İstanbul, 1976

doğurmuştur. 1950’lerde yaygınlık kazanan popülist politikalar 1960 sonrası dönemde de etkisini sürdürmüştür. 1960’ların ikinci yarısından itibaren ve özellikle 1970’lerde ivme kazanan bürokrasinin “siyasallaşması” sürecinde, “siyasal kayırmacılık” ve “nepotizm” yaygınlaşmıştır. Bu dönemde Türk siyasal hayatında onlarca yıldır etkin olan siyasal iktidarlardan güç alan ve aile-akraba ilişkisine dayanan “hayali ihracat” ve “mobilya yolsuzlukları” başta olmak üzere yeni yolsuzluk türleri Türkiye’nin gündemini sarsmıştır. Bu konularda TBMM’ye pek çok soruşturma önergesi verilmiş ancak bu önergelerden yüce divana kadar uzananı olmamıştır. Tüm bu gelişmeler bir yandan bürokrasiye egemen olan ahlaki değerlerin aşınmasına yol açarken de diğer yandan da toplumsal değerlerin geleneksel öğelerinin kamu bürokrasisine girmesi için kapıların açılması sonucunu doğurmuştur.⁴²

Yolsuzluk Cumhuriyet Türkiye’sinde nitelik değiştirmiş, bu dönemde daha çok resmi ideoloji-bürokrasi-iş dünyası arasındaki organik bağların kurulmasında payanda görevini görmüş ve yeni kurulan siyasal rejimin temellerinden biri olan sermaye sınıfını güçlendirmenin aracı olarak kullanılmıştır. Tek parti dönemindeki rüşvet olayları, İsmet Paşa’nın ifadesiyle ‘siyaseti ticarete alet etmek’ türündendir ve bunun altında da Cumhuriyet yönetiminin ‘devlet eliyle ferdi zengin etmek’ politikası yatmaktadır.⁴³

12 Eylül 1980 askeri darbesiyle birlikte geçmiş dönemdeki bazı siyasilerin hakkında yolsuzluk soruşturmaları açılmış ve 13 Nisan 1982 tarihinde Sosyal Güvenlik Bakanı Hilmi İşgüzar, 16 Mart 1982 tarihinde de Gümrük ve Tekel Bakanı Tuncay Mataracı görevini kötüye kullanmak suçlarından Yüce Divan’da mahkum olmuşlardır. 1980 öncesinde ki önemli yolsuzluk olaylarından biri de “Lockheed skandalı” olup tüm dünyada çok sayıda tutuklama ve mahkumiyetlere neden olan bu olay Türkiye’de aydınlatılamamıştır. 12 Eylül 1980 den sonra yeterli kurumsal mekanizmalar ile bürokratik değerlerin bulunmadığı bir ortamda uygulanmaya çalışılan

⁴² Tepav, a.g.e., s.44

⁴³ Altun Şafak, a.g.e., s.81

“liberalleşme” politikaları, yönetimin yasalar ve kurallar dışında ve denetimden uzak bir şekilde işlemesine yol açmıştır. Para piyasalarının hegemonyasındaki bu dönemde Türkiye’nin makro ekonomik performansında kötüleşme eğilimleri görülürken gelir dağılımı bozulmuş, siyaset kredi kaybederek toplumdan soyutlanmıştır.⁴⁴

1980’lerden bu yana ortaya çıkan başlıca yolsuzluk olayları arasında Devlet Bakanı İsmail Özdağlar’ın adının karıştığı rüşvet yolsuzluğu, F-16 savaş uçağı alımıyla ilgili rüşvet olayı, İstanbul Bankası yolsuzluğu, jaguar olayı, karayolları yolsuzluğu, İLKSAN yolsuzluğu, Türkbank yolsuzluğu, Hayali ihracat yolsuzlukları sayılabilir. Öte yandan dışa açık ekonomik yapılanma ve dönüşüm sürecinde izlenen teşvik, kredi ve fon politikaları devlet harcamalarının denetlenememesi sonucunda yolsuzluklara yardımcı olmuştur. “Devlet Hazinesi’nden çeşitli çıkar gruplarına gittikçe artan miktarlarda fon aktarılması” şeklinde tanımlanan transfer ekonomisi günümüzde birçok demokratik ülkede olduğu gibi Türkiye’nin de iç ve dış borç sarmalına girmesine neden olmuştur.⁴⁵

Hazinenin iç ve dış borç yükü yatırım ve cari harcamalara ayrılan bütçe olanaklarını azaltmakta, gelir dağılımını daha da bozmaktadır. Böylece devlet borçlarının artışı tıpkı enflasyon gibi yolsuzluklar için uygun koşulları yaratmaktadır. Daha sonra iktidara gelen hükümetler döneminde iç güvenlik ve terörün öncelikli gündem maddesini oluşturması yolsuzluğun boyutlarını daha da artırmıştır. Bürokratik yapıdaki kuralsızlık ve denetim boşluğu güvenlik alanında Özel Operasyon Timleri ve devlet içindeki bazı yasadışı

⁴⁴ Yeldan Erinç, “The Impact of Financial Liberalization and the rise of Financial Rents on Income Inequality, The Case of Turkey (Mali Liberalleşme ve Mali Rantların Artmasının Gelir Eşitsizliğine Etkesi, Türkiye Örneği),” Working papers no. 206, The United Nations University, Kasım 2000

⁴⁵ Savaş Vural, Anayasal İktisat, Beta Yayıncılık, İstanbul, 1989. Ayrıca bakınız; Savaş Vural, “Türkiye Cumhuriyeti’nin Ekonomik Gelişimi (1923-1989)”, Maliye yazıları, Temmuz-Ağustos 1989.

örgütlerin kurulmasına yol açmıştır. Bunun sonucunda bürokrat-siyasetçi-mafya üçgeninden oluşan Susurluk skandalı ortaya çıkmıştır.⁴⁶

Mevcut müesseselerin geri planda kalarak alınmış kararların bir kişiye, lidere atfedilmesi ve tüm devlet idaresinin bir tek kişi tarafından temsil edildiğinin kabul edilmesi şeklinde tanımlanan iktidarın kişiselleştirilmesi eğilimleri de 1980 sonrasındaki politik yozlaşmanın yaygınlaşmasına neden olmuştur.⁴⁷

Genel anlamda geçmişten günümüze doğru baktığımızda Kurtuluş Savaşı ile kesintiyi uğrayan rüşvet ve yolsuzluk çarkı , TBMM'nin ilk dönemlerinde tek kuruluşun hesabının sorulduğu ve suçlamayla karşılaşan kişilerin gururlarından köşelerine çekildiği görülürken, 1970'lerden sonra yolsuzlukların örgütlü olduğu dikkat çekmektedir. Geçmişten günümüze önce bireysel daha sonra örgütlü olan ve en son sistemli hale gelen yolsuzlukların Türkiye'yi tam bir çürümenin içine soktuğu görülebilmektedir. 1980'lerde yolsuzluklara kalkınma adına göz yumulan olgular olarak bakılmıştır. 1990'lar ise yolsuzluğun zengin olmada adeta bir yöntem olarak görüldüğü ve tam anlamıyla çözülmenin yaşandığı yıllar olarak tarih yapraklarına geçecektir.⁴⁸

⁴⁶ TBMM Susurluk Meclis Araştırma Komisyonu Raporu, 27.05.1997 tarihli 98'inci birleşim tutanağına eklidir.

⁴⁷ Aktan C., Politik Yozlaşma ve Kleptokrasi, s. 112-113

⁴⁸ Şener Nedim, a.g.e., s.49

3.4 YOLSUZLUK OLGUSUNUN SOSYO-KÜLTÜREL TEMELLERİ

Dünyada vahşi kapitalizm anlayışının gelişmesiyle birlikte, insanların önüne konulan tek hedef, zengin olmak ve bu konuda sınır tanımamaktır. 1980’li yıllardan sonra hızla tüketim toplumu haline dönüşülmesi, insanların zengin olma duygu ve düşüncelerinde olumsuz değişikliklere neden olmuş ve ne pahasına olursa olsun zengin olma insanların önüne hedef olarak konulmuştur.

Türkiye’de de benzer bir süreç yaşanmaktadır. Bu konuda Merton, toplumsal yapının toplumdaki bazı insanlar üzerinde, uyumsuz davranışlar göstermeleri için kesin bir baskı yaptığını savunur. Merton kişinin çevresini ikiye bölmektedir: Değerler ve normlar kültürel çevreyi, insanlar ise toplumsal çevreyi meydana getirir. Toplumsal çevre ile kültürel çevre arasında uyumsuzluk olduğu zaman gerilimler ortaya çıkar. Bu gerilim toplumsal çevrenin insanı, kültürel normlara uygun eylemde bulunmaya yöneltmesi demektir.⁴⁹

Merton sapma kuramında, kültürel amaç ve araç arasında uyumsuzluk var ise, yenilik icat edileceğini söyler. Maddi başarının (para kazanma ile ilgili) çok önemsendiğini; buna karşılık “bu amaca varmak için kullanılacak meşru yolların” o derece belirlenmediğini belirtmiştir. Bunun sonucunda ortaya çıkan **anomi (sapma)** toplum için bozuk işlev ve ülke içinde maddi başarı sağlama araçlarına sahip olmayan topluluklar için de özellikle bozuk işlev görevi görmektedir.⁵⁰ Türkiye örneğinde bu yaklaşım insanların geçim anlayışlarına uyarlandığında, zengin olmanın insanlarda bir tutku haline geldiği ve herkesin daha fazla kazanmak üzere yaşamını yeniden

⁴⁹ Kongar, Emre, Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği, s.164-165, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2002

⁵⁰ Wallace, Ruth A., Wolf, Alison., Çağdaş Sosyoloji Kuramları, (çev. Leyla Elburuz ve M. Rami Ayas, s.67, Punto Yayıncılık, İzmir, 2004

düzenlediğini söylemek mümkündür. Ancak zengin olma amacının nasıl gerçekleştirileceği konusunda belirsizlikler oluşmuştur. Resmi kurum ve kuruluşlarında görevli devlet görevlilerinin, politikacıların ve işadamlarının yolsuzluğa bulaşarak bu amaçlarını gerçekleştirdikleri görülmektedir.

Burada medyanın da etkisiyle insanların Türkiye’de hangi yöntemle olursa olsun zengin olmayı kaçınılmaz gördükleri söylenebilir. Geçmişte yolsuzluk yaptığı bilinen kişilerin eski lüks yaşantılarına devam etmeleri insanların hayretini ve hayranlığını çekmekte, bunlara akıllı ve güçlü kişiler olarak bakılmaktadır. Bu güçlerini de parasal zenginliklerinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Ayrıca yolsuzlukla adı anılan kişiler arasında medya sahibi kişilerin de olması bu durumu daha sıkıntılı hale getirmektedir.

Yolsuzluk olgusuyla ilgili yapılan açıklamalarda yer alan kavramlardan biri de **“kişiselleştirme”** dir ve çeşitli sorunlara neden olmaktadır. Bunun sebebi olarak da Weber’in ideal meşru-rasyonel bürokrasi prensibindeki kamu görevi kavramı söylenebilir. Bu öneride hiyerarşide yer alanların rolleri belirlenmiştir. Karar vericilerin uymaları gereken kurallar bellidir. Kişiler yetkilerinin nerede başlayıp nerede bittiğini kesin olarak bilmektedir. Aynı şekilde kurallarda tanımlanmıştır. Fakat Theobald⁵¹ gerçek hayatta kamu sektörü içinde karar almanın hiçbir zaman böyle olmadığını ileri sürmektedir. Nitekim de kamu görevlileri kendileri için konulmuş kurallardan sapmaktadırlar. Merton’un teorisinde belirttiği üzere amaç ile araç uyuşmamaktadır. Kamu görevlilerinin görev sahalarını çevreleyen kurallardan sapmalar, Downs⁵² tarafından şöyle açıklanmaktadır;

1- Bürokratlar hiyerarşik düzende aşağıdan yukarıya iletilen bilgiyi çarpıtmakta, verileri kendi lehlerine abartmakta ve kendi zayıflıklarını minimize edecek şekilde davranmaktadırlar.

⁵¹ Theobald Robin, Corruption, development and underdevelopment, s.11-12, Macmillan Pres, London, 1990

⁵² Dows Anthony, An Economic Theory of Democracy, s.207-219, Harper&Row Publishers, New York, 1957

2- Her bir görevli siyasal kararlardan sapma eğilimindedir. Sapmanın nedeni siyasal olarak uygulanmasına karar verilen bir program sonucunda görevlinin kendi çıkarının değişeceğine yönelik önyargıdır.

3- Her bir görevlinin üstünden gelen emirlere uyma derecesi kendi çıkarının geliştirmesine veya engellemesine bağlıdır.

4- Görevliler kendi sorumluluk alanlarını artırmak istemektedirler. Bu istek görevli kişilerin kişiliklerine, ataklık derecelerine, hırslarına ve dirençlerine göre değişmektedir. Dolayısıyla, Weberyen anlamdaki ideal meşru-rasyonel bürokrasi prensibinin uygulanması güçleşmektedir. Eğer bürokraside kişisellik yaygın hatta baskın ise, bu takdirde günlük davranış ile yolsuz davranış arasında bir çizgi çekmek son derece güçleşmektedir.

Giddens, alışkanlık haline getirmenin birey için akılsal nedenlerden öteye geçen nedenlerle çok önemli olduğu da vurgulamaktadır. **“Alışlagelen (routine)”** ona göre; *huzursuzluğun bilinç dışı kaynaklarını psikolojik bakımdan en aza indirmeye yönelmiş olarak*, günden güne süren toplumsal faaliyetlerin en baskın şeklidir.... Alışlagelenleri yerine getirmekte olan kimseler bir ontolojik güven duygusunu içindedirler. Başka bir deyişle kendi dünyalarının gerçek olduğu duygusun sürdürürler. Alışlagelen yalnızca kurumların devamında değil, kendi kişiliklerimizin de devamını sağlamakta önemlidir. Dolayısıyla olağan toplumsal alışveriş alışkanlığını ve inceliğini korumak hususunda “genelleştirilmiş bir dürtüsel bağlılığımız” vardır.⁵³ Giddens’ın bu yaklaşımından hareketle yolsuzluk konusunda alışlagelmiş davranış şekillerimiz olduğunu söyleyebiliriz. Yolsuzluğun içinde bulunanlar yaptıkları işi meşrulaştıracak savunma mekanizmaları geliştirmektedirler. Bu mekanizmalar yolsuzluk fiilini yapanlar için mazeret olmakta, zaman içinde alışkanlık halini almaktadır. Toplum da bu süreçten etkilenmekte ve yolsuzluğu haklı gösterecek yanlış kodlamalar üretmektedir.

⁵³ Wallace Ruth A. ve Alison Wolf, a.g.e., s.301

“Devletin malı deniz yemeyen domuz”, “ye kürküm ye”, “su akarken küpünü dolduracaksın gibi...” Buna benzer örnekleri çoğaltmak mümkündür.

Mills ise, “Büyük yapıların büyümesinin gücün merkezileşmesi ile birlikte olduğunu ve hükümetin, şirketlerin ve silahlı kuvvetlerin ve birliklerin başındakilerin birbirleri ile sıkı ilişki içinde olduklarını iddia etmektedir.”⁵⁴ Ülkemizde son dönemde yapılan büyük banka yolsuzluklarına baktığımızda benzer güç ve çıkar ilişkilerinin bulunduğunu görüyoruz. İktidara gelmeye aday siyasi partiyi veya bir bakan adayını destekleyen banka patronu bir işadamı veya iktidarda bulunan siyasi kişinin yakını, dostu, hemşerisi bir banka patronu işadamı, yetkilerini bu kişilerin istekleri için kullanan siyasetçi ve bürokrat işbirliği yakın dönem yolsuzlukların en belirgin özelliğidir. Bu işbirliğinin siyasi görüş olarak gerçekleşmesinden çok menfaat birlikteliği olarak bir araya gelmesi de mümkün olabilmektedir.

Dahrendorf, “En önemli psikolojik gereksinmelerin, kişilerin mevkilerine bağlı çıkarlarla özdeşleşmeleri ve bu çıkarların onlarca ‘önemli ve gerçek’ olarak kabul edilmesi olduğunu belirtmiştir.”⁵⁵ Yolsuzluğun içinde yer alan kişilerin söylemlerine baktığımızda yaptıklarının bu sistemin bir gerçeği olduğunu ifade ettiklerini, kendilerini bu mevkilere getiren kişilere karşı gebe kalmışlıklarını devletin imkanlarını onların hizmetine sunarak yerine getirdiklerini görmekteyiz. Yani yaptıkları yolsuzluğun bir yerde hakları olduğu hususunda bir kabullenmiş içinde olduklarına şahit olmaktadır.

Collins, “Güç ve saygınlık az bulunan mallar olduğundan ve zenginlik de bunlarla bir arada olduğundan, insanlardan bir küçük kısmının bu mallardan eşit payın biraz daha fazlasına sahip olma hırısı; diğer insanlara tabi olmak ve itibarsızlıktan kaçınmak için bir karşı mücadeleye girmelerini

⁵⁴ Mills C. Wright, White Collar: The American Middle Classes, s.83 ve 349, Oxford University Press, New York, 1951

⁵⁵ Dahrendorf Ralf, Class and Class Conflict in Industrial Society, s.191, Stanford University Press, Stanford California, 1959

gerektirir” der.⁵⁶ Para ve güç hırsı yolsuzluk yapan kişileri için her zaman var olmuştur. Bulunduğu camiada bir numara olma, en zengin olma, istediğini yapma ve yaptırabilme iktidarı maddi imkanların büyüklüğü ile doğru orantılı olarak algılanmıştır. Bu düşünce tarzı ülkemizde yapılan banka yolsuzluklarında banka patronları için geçerli bir düşünce biçimidir.

Bu konuda medyanın yeterli seviyede misyon üstlenemediği söylenebilir. Bir taraftan yayınlanan magazin programlarıyla az sayıdaki mutlu azınlığın yaşam tarzı halka model olarak gösterilip yaşam amacı olarak ortaya konulurken, öte yandan yolsuzlukla ilgili gerekli kamuoyu baskısı oluşturulamamakta, yolsuzluk yapan kişiler yaşamlarına kaldıkları yerden devam etmektedirler. Burada basının yolsuzlukların üzerine gerektiği gibi gidememesinin nedeninin medya-ticaret ilişkisinden kaynaklandığı görüşü söylenebilir. Çünkü medya sahiplerinin aynı zamanda işadamı olmaları ve farklı dallarda yatırım yapmaları, ellerindeki medyayı da kendi çıkarları için kullanmaları geçmiş yıllarda yaşanmış bir gerçekliktir.

3.5 SOSYAL NORMLAR VE YOLSUZLUK SUÇU ARASINDAKİ İLİŞKİ

Cemiyet içinde yer alan her fert ve fertlerin oluşturduğu grupların sosyal anlamda bir bütünlük teşkil edebilmesi ve bir uyum içinde yaşamsal süreçlerini devam ettirebilmesi için bir takım normlara, hükümlere ve değerlere riayet etmeleri gerekir.

Zaten sosyal gruplar ve müesseseler; sosyal, kültürel sistemler ve normlar ile birlikte düşünülmedikçe tam olarak anlaşılamaz.⁵⁷

Bir toplumun kültürü ise geniş anlamda normlardan oluşur. Sosyal yaşamda insanların hareketlerini birtakım kurallara göre düzenlediği görülür.

⁵⁶ Wallace Ruth A., Wolf, Alison, a.g.e., s.161

⁵⁷ Wallace Ruth A., Wolf, Alison, a.g.e., s.405

Bu kurallar bütünü ise normları teşkil eder. Sosyal normlar soyut örneklerdir. Toplumda insanların nasıl hareket etmeleri gerektiğini de belirlemektedir.

Sosyal normların bazı tipleri resmi veya hukuki, diğerleri (dedikodu, alay gibi) de resmi olmayan bir karaktere sahiptir. Bu yazılı ve resmi olmayan normlara sosyal bilimlerde adetler ve örfler terimleri ile ifade edilmektedir.⁵⁸

Zamanla toplumlar büyüdüğü ve karmaşıktıkça örf ve adetler sosyal dengeyi sağlamakta yetersiz duruma gelmiş ve bu geleneksel kontrol biçimlerinden bunları destekleyici resmi kurumlar gelişmiştir. Lewellyn ve Hobel, kanunların bir sosyal kontrol şekli olmakla beraber, ilgili toplumun normatif yapısının bir parçası olduğunu da belirtmişlerdir. Böylece sosyal kontrolün biri kanuni diğeri de toplumdaki sosyal kurumlardan kaynaklanan iki dayanağı bulunmaktadır.⁵⁹

Sonuç itibarıyla kişi ilk etapta sosyalleşmenin bir gereği olarak kültürel bir ortamda örf ve adetlerin gereğini yerine getirmekle mükellef bir toplumda, çağdaşlaşmanın da bir gereği olarak birtakım kanuni kalıpların da baskısıyla toplumun emirlerine uymak durumunda kalmıştır. Kişi toplumun bu emirleri dışına çıkınca sosyal normlardan sapmış ve suç işlemiş olacaktır.

Sosyal normlar ve suç ilişkisi sosyal antropolojik açıdan ele alındığında bu konuya kültür suç ilişkisi zaviyesinden bakılarak daha verimli sonuçlar elde edilebileceği ortaya çıkmıştır.

Sosyal normlarda meydana gelen sapmalar ve sapmalar neticesinde meydana gelen suç olgusunu daha çok kültürel anlamda ele alınması gerekir. Kültüre ayak uyduramamanın ya da kültürde meydana gelen boşlukların sapmalara ve suça sebep olduğu bir gerçektir.

⁵⁸ Erdentuğ S. Aygen, a.g.e., s. 80-81

⁵⁹ Erdentuğ S. Aygen, a.g.e., s. 80-81

İnsanlık tarihinin büyük bir kısmında davranışlar ya kişilerin kendilerince ya da resmi olmayan kontrol araçları ile kontrol altında tutulmuştur. Her toplumun belirli değerlere dayalı normları yahut kuralları vardır. Bütün sosyal gruplar ve toplumlar kendi normları dışında kalan ve 'normal' olmayan davranışlarla uğraşmak üzere çeşitli yollar uygulamaktadırlar; mevcut kurallara tecavüz edenlere 'ceza' adı altında olumsuz müeyyideler, bu kurallara uyan kişilere de övgü ve itibar gibi olumlu müeyyideler uygun görülmektedir.⁶⁰

Kriminoloji bilimine göre bir eylemin suç sayılabilmesi için o eylemin topluma zarar verdiği ve tehlikeli olduğundan kanun koyucu tarafından belirtilmesi gerekir.⁶¹ Yolsuzluk olgusu da unsurları itibariyle kanunla belirlenen kurallardan bir sapmadır. Bu nedenle hukuk tarafından cezalandırılmıştır.

Öte taraftan bir de kanun koyucunun belirtmediği ama toplumun gözünde büyük suç teşkil eden yazılı olmayan fakat toplum üzerinde hukuk kuralları kadar hatta daha fazla ağır basan sosyal normlar söz konusudur. Bu nedenledir ki toplumun fertlerini birbirine bağlayan kültür unsurları toplumda suç kavramını ortaya çıkaran ilk faktörlerdendir.

Sosyal yapının kültür muhtevasında da normlar, adetler, örfler, görenekler, gelenekler ve müesseseler arasında tam bir ahenk olması gerekir. Sosyal bünyedeki tamlaşma bu ahengin sonucu olarak kendini gösterir. Yapıda eksiklikler varsa bu eksikliklerin tamamlanması ve sosyal yapının bütünleşmesi gerekir. Kültür muhtevasının boşlukları sosyal sistemlerin fonksiyonları tam olarak yapmalarını engelleyeceğinden bu boşluklar başka kültürlerin muhtevalarından tamamlanmaya çalışılır. Bu da mevcut kültür muhtevasıyla sonradan ve dışarıdan alınan kültür muhtevaları

⁶⁰ Erdentuğ S. Aygen, a.g.e., s.80

⁶¹ Erdentuğ S. Aygen, a.g.e., s.48

arasındaki çatışmalara yol açmış olur.⁶² Bu durumda insanların davranışları üzerinde kopukluk yaşanmasına yani normsuzluğa neden olur.

Durkheim'e göre geleneksel kurallar, kişilerin davranışları üzerinde hakim durumlarını kaybettikleri zaman bir normsuzluk durumu yani 'anomie' söz konusu olmaktadır. Bu durum daha çok ani depresyon, ani zenginlik veya hızlı teknik gelişmeler ile beraber ortaya çıkmaktadır, zira bireyler kendilerini bu yeni duruma uydurmakta güçlük çekmektedirler. Durkheim'ın 'anomie' hakkındaki görüşlerini geliştiren Robert Metron, sosyal ve kültürel yapıda ayrı ayrı dikkate alınabilecek iki unsurun bulunduğunu ileri sürmektedir. Aslında bu iki unsur somut durumlarda belli belirsiz olarak birleşmektedir. Bir taraftan kültürce tanımlanmış olan hedefler, gayeler ve ilgiler vardır. Bunlar bireyin emelleri için örneğin meslek seçiminde olduğu gibi bir referans çerçevesi görevini yerine getirmektedir. Diğer taraftan sosyal yapı bu hedeflere ulaşma yollarını tanımlamakta, düzenlemekte ve denetlemektedir. Bunları da ahlaki kurumlara ait kaidelerin izin verdiği ve istediği bir usule göre yapmaktadır. Kültürler veya kültürlerin alt bölümleri bu iki durumdan birine veya diğerine önem vermektedir. Kültürel değerlerin belirli ortak başarı simgelerine diğerlerinden daha çok önem verdiği bir durumda sosyal yapının bunları elde etmek yollarını ilgili toplumun oldukça büyük bir kısmı için kısıtlaması veya yok etmesi halinde topluma karşı çıkan davranışlar giderek artacaktır.⁶³

Şu halde bazı zamanlar bazı şahıslar bazı şartlar altında sosyal grubun ya da müessesenin, geniş açı içinde toplumun diğer şahıslarının beklentilerine, ümitlerine uymayan fiil ve hareketlerde bulunurlar, hatta belki de bazı zaman ve bazı şartlar altında şahıs kendi beklentilerinin ve ümit ettiklerinin tersine fiil ve harekette bulunabilir. Bu durum karşısında şahıs bazen kendi kendisi ile bazen de başkaları ile sistemin sonucunda ters düşmüş olabilir. Bu şekli ile şahıs sosyal sistemden sapmış ve sosyal sisteme uymamış olur. Bazı durumlar vardır ki şahıslar bu durumlara iyi

⁶² Nirun Nihat, Sosyal Sistemlerde Sapmalar, s.406-407, Araştırma, DTCF Felsefe Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Cilt 8, Ankara, 1970

⁶³ Erdentuğ S. Aygen, a.g.e., s. 82

uymazlar ve kendilerinin makul düşünce ve doğru bildikleri noktalarda mecburen sapma halleri gösterirler.⁶⁴

Suç ise değişik ve karmaşıktır. Tek bir görünümü yoktur. Belirli bir sosyal gurubun malı da değildir. Suç bireylerin kültür sistemi dahilinde karşılıklı etkileşimlerinden, sosyal şartlara gösterdikleri tepkilerden ve çıkan fırsatları değerlendirmelerinden ortaya çıkmaktadır. Bu gerek milli gerekse milletlerarası açıdan geçerli bir durumdur.⁶⁵

Suç insan davranışının doğal bir şekli değildir. Herhangi bir davranışın suç olması için birisinin bir davranışı suç olarak tanımlaması ve bunun geniş bir kabul görmesi gerekmektedir.⁶⁶

Yukarıda da belirttiğimiz gibi kanunun suç saydığı davranışlar dışında toplumun suç saydığı davranışlar oldukça geniş bir kabul görmektedir. Bazen toplumun ortaya koyduğu normlar kanunların ortaya koyduğu normlardan daha çok benimsenmiştir. Hatta kanuni olarak suç olmayan birtakım davranışlar toplumun gözünde suç, kanuni olarak suç olan birtakım davranışlarsa toplumun gözünde suç sayılmamıştır. Örneğin bir kişinin namusu için adam öldürmesi kanunlar açısından suç sayılsa da toplumun gözünde bu davranış haklı görülebiliyor. Geleneksel toplumda ise zina suçu işleyen kadınlar öldürülebiliyor. Bütün bu örnekler ışığında toplumsal normların halk üzerinde daha baskın bir rol oynadığını gösteriyor. Toplumsal normlar halk üzerindeki bu baskıyı çeşitli müeyyidelerle (yaptırımlarla) sağlıyor. Bu müeyyideler topluma iyi olanı tavsiye ederken ahlaki değerlere aykırı ve toplumun gözünde suç sayılan davranışların yapılmasını engellemeye çalışır. Bu müeyyideler ise kaynağını kültürden alır.

Yolsuzluk olgusunu bu anlamda ele aldığımızda hem kültürel açıdan hem de hukuki anlamda toplumumuzda suç sayıldığı ve kabul edilmeyen bir

⁶⁴ Nirun Nihat, a.g.e., s.406

⁶⁵ Erdentuğ S. Aygen, a.g.e., s. 82

⁶⁶ Erdentuğ S. Aygen, a.g.e., s. 83

davranış olarak görüldüğü bilinmektedir. Son dönemde yapılan banka yolsuzlukları kanuni olarak konulmuş normların (yazılı normlar) ihlal edilmesiyle gerçekleştirilmiştir. Aslında yapılan bütün yolsuzluk türleri toplumun kabul ettiği hukuki, ahlaki ve kültürel normlara uygun değildir. Toplum bu davranışların cezalandırılmasını istemektedir.

Yolsuzluk tek başına yazılı normlarda suç olarak yer almamasına rağmen -ki bu önemli bir eksikliktir- TCK'daki ifadesiyle zimmet, irtikap, rüşvet vb.. gibi tanımlanmış suç türlerini ihtiva eden bir olgu olması sebebiyle topluma karşı yapılmış bir davranış ve suçtur. Yine aynı kanunla cezalandırılması kabul edilmiştir. Bu nedenle şu anda bile yargılanmaları devam eden banka yolsuzluklarının sanıkları toplumun gözünde suçlu durumundadırlar.

Ferdin karşıdaki insanın yaşamsal hakkına ve hürriyetine saygı duyması gerektiği gibi o insanın maddi hayatına da saygı duyması gerekmektedir. Evrensel çerçevede günümüz dünyasında toplumlarda ahlaksal anlamda karşıdaki insanın mal varlığına saygı esastır. Bunun da ötesinde bütün toplumun ortak varlığı olan devlet kaynaklarına saygı duyulması da gerekmektedir ve eşit olarak bütün vatandaşların bu kaynaklardan faydalanması gerekmektedir.

Son dönem tarihimize baktığımızda bu ifademizi destekleyici örnekleri rahatlıkla görebiliriz. Özellikle batık bankaların hortumlanması ülke kaynaklarını büyük sıkıntıya sokmakla birlikte halka götürülmesi planlanan hizmetlerin yerine getirilememesine veya ertelenmesine neden olmuştur. Bu süreçte krizler meydana gelmiş, toplumun alım gücü düşmüş ve yaşam standardı gerilemiştir.

Yolsuzluk olgusunun kültürel ve ahlaksal alanda bir toplumun taşıdığı; güven, saygı, sevgi, değer verme gibi duyguların zedelenmesi ile ortaya çıktığını ve çıkmaya devam edeceğini söyleyebiliriz. Önceleri ülkelerin kendi

içinde çözmeye çalıştıkları bir sorun olan yolsuzluk, küreselleşen sermayenin de etkisiyle artık uluslararası platformda tartışılan bir sorun haline almıştır. Küreselleşmenin getirdiği etkiyle bütün ülkelerin ortak bir sorunu haline gelmiştir.

Üst düzey yöneticilerin ve tanınmış kişilerin (iş adamı, bürokrat, siyasetçi vb..) karıştığı ve toplumu içten içe kemiren bir suç haline gelen yolsuzluğa sebep olan durumlar vardır. Bu suçu her ne kadar zor şartlarda olduğu için veya sistemin bunu yapmayı gerektirdiği için işlediğini söyleyen insanlar olsa da bu durum onlara haklılık payı vermemektedir. Günümüzde kolay yoldan para kazanma ve çok para kazanma hırsı sebebiyle durumu çok iyi olanların bu suçu işlediği görülmektedir.

Aslında bir toplumun kültürel ve ahlaki olarak içi ne kadar çok boşalmaya başlarsa karşıdaki insanın ve toplumun haklarına riayet etme duygusu da o derece azalacaktır. Toplumdaki fertleri birbirine bağlayan kültür değerleri toplum içindeki önemini kaybettikçe sosyal normların toplumdaki önemi de azalacaktır. Normsuzluk ya da normların önemini yitirmesi toplumda her türlü suçun kapısının aralanmasına vesile olacaktır. Yolsuzluk suçunun da bu kapsamda düşünülmesi gerekmektedir. Bu nedenle toplumun esas normlarını teşkil eden sosyal normlar ve yolsuzluk suçu iç içe düşünülmelidir.

3.6 YOLSUZLUĞUN ULUSLARARASI HUKUKTAKİ YERİ

Yolsuzluk türlerinin net bir şekilde ayrıma tutulamaması sorunu uluslararası belgelerdeki yolsuzluk sınıflandırılmalarında da kendini göstermektedir.

Amerika Devletleri Örgütünün (Organization of Amerika States, OAS), 29 Mart 1996 tarihli Yolsuzlukla Mücadele Sözleşmesinin “Yolsuzluk Eylemleri” başlıklı 6. maddesine göre bir sınıflandırma yapılmıştır;⁶⁷

a)Kamu görevi ifa eden bir kişi ya da bir kamu görevlisinin, doğrudan doğruya ya da dolaylı yollardan kamu görevini ifa etmesi için veya bu görevini yerine getirmekten imtina etmesi için para ile ifade edilen bir değer ya da hediye, armağan, vaat v.b. gibi kendisi, başka birisi veya bir kurum için sair menfaatlerin talep edilmesi veya kabul edilmesi;

b)Kamu görevi ifa eden bir kişi ya da kamu görevlisine, doğrudan ya da dolaylı yollardan, kamu görevini ifa etmesi veya bu görevini yerine getirmekten imtina etmesi için para ile ifade edilen bir değer ya da hediye, armağan, vaat, v.b. gibi kendisi, başka birisi veya bir kurum namına sair menfaatlerin önerilmesi veya verilmesi,

c)Kendisi adına ya da üçüncü taraflar adına yasadışı menfaatler elde etmek amacıyla kamu görevi ifa eden bir kişi ya da kamu görevlisi tarafından kamu görevinin ifa edilmesi ya da kamu görevini ifa etmekten imtina edilmesi;

d)Bu madde de atıfta bulunulan eylemlerden herhangi birisinden dolayı ortaya çıkan malların hile ile ele geçirilmesi;

e)Bu madde ile belirtilen eylemlerin herhangi birinin tertip edilmesine, işbirliği içinde yapılmasına veya gerçekleştirilmesine katılma ya da bu olaylarda yardımcı, işbirlikçi, kışkırtıcı, lider veya yardımcı olarak yer almak.

Avrupa Konseyinin Yolsuzluklarla Mücadeleye ilişkin 27.01.1999 tarihli “Ceza Hukuku Sözleşmesi” aktif ve pasif rüşveti, kara para aklama suçunu, nüfuz ticaretini ve “yanlış veya eksik ilgiye dayalı bir fatura ya da herhangi bir

⁶⁷ Tepav, a.g.e., s.32

muhasabe belgesini düzenlemek ya da kullanmak”, “yasalara aykırı bir biçimde herhangi bir ödeme kaydının yapılmaması” şeklindeki muhasabe fiillerini, yolsuzluk olarak kabul etmektedir.⁶⁸

AGİT’in 19 Kasım 1999 tarihli İstanbul zirve toplantısında yolsuzluk konusu da ele alınmıştır. Avrupa Güvenlik Şartı’nın 33. maddesinde “Hukukun üstünlüğü ve yolsuzlukla mücadele” başlığı altında şu ifadeler dile getirilmiştir; “Hukuk devletine bağlılığımızı teyit ediyoruz. Yolsuzluğun AGİT’in ortak değerlerine büyük bir tehdit oluşturduğunun bilincindeyiz. Yolsuzluklar istikrarsızlık yaratır; güvenlik, ekonomik ve insani boyutun birçok veçhesini etkiler. Üye devletler yolsuzlukla ve yolsuzlukları doğuran koşullarla mücadele etmeyi ve iyi yönetim, toplumsal bütünlük için olumlu bir çerçeve yaratmayı üstlenirler. Yolsuzlukla mücadele etmek için mevcut uluslararası araçları daha verimli kullanacaklar ve birbirlerine yardım edeceklerdir. AGİT hukukun üstünlüğünü geliştirme gayretlerinin bir parçası olarak yolsuzluklara karşı güçlü kamu ve iş çevreleri oydaşmasına bağlı hükümet dışı kurumlarla çalışacaktır.” Aynı tarihte yolsuzluklara karşı modern polis tekniklerinin de geliştirileceği konusunda karar alınmıştır.⁶⁹

15 Kasım 2000 tarihli “Sınır aşan Örgütlü Suçlara karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi”nin 8’inci maddesinde, yolsuzluklar aşağıdaki gibi sayılmaktadır:⁷⁰

1-Her taraf devlet, kasten işlenmesi halinde aşağıdaki eylemlerin suç haline getirilmesi için yasal ve diğer gerekli önlemleri alacaktır.

a) Bir kamu görevlisine resmi görevlerinin yerine getirilmesi çerçevesinde bir işlem yapması veya yapmaktan kaçınması için, kendisi

⁶⁸ Tepav , a.g.e., s.32

⁶⁹ Avrupa Güvenlik Şartı, Madde 44, İstanbul, 18 Kasım 1999

⁷⁰ Tepav, a.g.e., s.33

veya üçüncü bir kişi lehine, haksız bir menfaatin doğrudan veya dolaylı olarak vaat edilmesi, teklif edilmesi ya da verilmesi;

b) Bir kamu görevlisinin resmi görevlerinin yerine getirilmesi çerçevesinde bir işlem yapması veya yapmaktan kaçınması için, kendisi veya üçüncü bir kişi veya taraf lehine, haksız bir menfaati doğrudan veya dolaylı olarak talep etmesi veya kabulü;

2-Her taraf devlet, bu maddenin 1. fıkrasında söz edilen eylemlerin, yabancı kamu görevlileri veya uluslararası memurların katılımıyla gerçekleşmesi halinde, bunların suç haline getirilmesi için gerekli yasal ve diğer önlemleri almayı değerlendirecektir. Aynı şekilde, her taraf devlet yolsuzluğun diğer biçimlerini de suç haline getirmeyi değerlendirecektir.

3-Her taraf devlet bu maddeye göre ihdas edilen bir suça iştirak eylemini de suç haline getirmek için gerekli olabilecek benzer önlemleri alacaktır.

4-Bu maddenin 1. fıkrasının ve bu sözleşmenin 9. maddesinin uygulanması bakımından, “kamu görevlisi”, kamu görevi yapan veya iç hukukta tanımlandığı şekilde kamuya yönelik bir hizmet gören ve bu hizmeti veren kişinin bulunduğu taraf devletin ceza yasasına göre de hizmeti bu şekilde uygulayan kişi anlamına gelir.

3.7 TÜRK CEZA KANUNUNDAKİ YERİNE GÖRE YOLSUZLUK TÜRLERİ

Türk ceza sisteminde yolsuzluk ile ilgili olarak özel bir kanun mevcut değildir. Dünyanın değişik ülkelerinde yolsuzluk ile ilgili olarak çıkarılmış özel kanunlar bulunmasına rağmen ülkemizde bu gerçekleştirilememiştir. Bunun yerine TCK’ da yer alan yolsuzluk olgusunun unsurları olan suç türlerini içeren maddeler ile suçla mücadele edilmeye çalışılmaktadır. Bu sebeple

TCK’ da doğrudan ve dolaylı olarak ceza yaptırımına bağlanan yolsuzluk türleri olarak iki gruptandırma yapmak doğru olacaktır.

3.7.1 Doğrudan Cezai Yaptırıma Bağlanan Yolsuzluk Türleri

Aşağıda belirtilmiş olan suçlar yolsuzluk olgusunun içerisinde bulunan ve TCK’ da doğrudan ceza yaptırımına bağlanmış suç türleridir.

3.7.1.1 Rüşvet

En genel anlamıyla rüşvet; “yetkili birisine başkası tarafından toplumun usul ve kurallarına aykırı bir şekilde menfaat vaat edilerek ya da sağlanarak bir işin yaptırılması”⁷¹ şeklinde tanımlanabilir.

Türk Hukuk Lügatinde ise; rüşvet: “....memur sayılan kimsenin vazifesine giren bir iş için (...) kanunca verilmesi icap etmeyen bir para veya mal alması veya herhangi bir menfaat temin etmesi, yahut para, mal veya menfaat hakkında taahhüt veya teminat kabul etmesidir”.

Rüşvet suçu, TCK’nın 252 inci maddesinde düzenlenmiştir. Bu maddenin 3.fıkrasına göre rüşvet; “Bir kamu görevlisinin, görevinin gereklerine aykırı olarak bir işi yapması veya yapmaması için kişiyle vardığı anlaşma çerçevesinde bir yarar sağlamasıdır.”

3.7.1.2 Zimmet

Tek taraflı olma özelliği nedeniyle diğer yolsuzluk türlerinden ayrılan zimmet kavramı, “memurun ya da özel yasalarına göre memur sayılan kamu görevlilerinin görevleri gereği zilyetlik alanlarına tevdi edilen kamusal kaynakları yasalara aykırı şekilde kendisi yada üçüncü kişiler için

⁷¹ Mumcu Ahmet, a.g.e., s.1

harcaması, kullanması ya da mülk edinmesidir.” Özel sektörde ya da görevli olmayan memurlar yönünden karşılığı ise, “hizmet sebebiyle emniyeti suiistimal”dir.

Tek yönlü olması nedeniyle, zimmetin, yolsuzluk suçu sayılmamasına ilişkin bir görüş de bulunmaktadır. Ancak özellikle ülkemizde yaşayan grup şirketlerine ve paravan şirketlere yüksek hacimli krediler verilerek yada “back to back” (hortumlama) kredilerle özel bankaların içinin boşaltılması suretiyle oluşan, Cumhuriyet tarihimizin en büyük yolsuzluk olayı, “zimmet” ve “hizmet sebebiyle emniyeti suiistimal” suçlarının da yolsuzluk sayılması gereğini bir kez daha ortaya koymuştur.

TCK’nın 247. maddesine göre;

1) Görevi nedeniyle zilyetliği kendisine devredilmiş olan veya koruma ve gözetimiyle yükümlü olduğu malı kendisinin veya başkasının zimmetine geçiren kamu görevlisi, beş yıldan on iki yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

(2) Suçun, zimmetin açığa çıkmamasını sağlamaya yönelik hileli davranışlarla işlenmesi halinde, verilecek ceza yarı oranında artırılır.

(3) Zimmet suçunun, malın geçici bir süre kullanıldıktan sonra iade edilmek üzere işlenmesi halinde, verilecek ceza yarı oranına kadar indirilebilir.

3.7.1.3 İrtikap

Bilimsel çalışmalarda, “haraç” veya “aktif yiyicilik” yada “aktif rüşvet” olarak nitelendirilen “irtikap”ın rüşvetten farkı; bu süreçte hizmet alan tarafın ikna ya da manevi cebir yöntemleriyle memura bir bedel ödemeye zorlanmasıdır. Ancak çoğu kez rüşvet ile irtikap arasındaki ayrım kolay yapılamamaktadır. TCK’nın 250. maddesinde düzenlenmiştir. Bu maddenin

1.ve 2. fıkralarına göre irtikap; “Görevinin sağladığı nüfuzu kötüye kullanmak suretiyle kendisine veya başkasına yarar sağlanmasına veya bu yolda vaatle bulunulmasına bir kimseyi icbar etmek veya ikna etmektir”.

3.7.1.4 Suçtan kaynaklanan malvarlığı değerlerini aklama (Kara Paranın Aklanması)

Yasadışı yollardan elde edilen gelire kara para denildiği gibi bu gelirin normal ve temiz bir kazanç gibi yasal ekonomiye sokulması da, kara para aklama olarak ifade edilmektedir. Bu suçla ilgili çıkarılmış olan 4208 sayılı kanun yürürlükten kaldırılmıştır. Bunun yerine TCK’nın 282. maddesinde “Suçtan kaynaklanan malvarlığı değerlerini aklama” ifadesi getirilmiştir.

3.7.1.5 Dolandırıcılık

Günümüzde özellikle ticaret ve sanayinin gelişmiş olduğu toplumlarda oldukça sık rastlanan “dolandırıcılık” suçu ekonomik değerlere karşı işlenen bir suçtur.

TCK’nın 157. maddesinde hileli davranışlarla bir kimseyi aldatıp, onun veya başkasının zararına olarak, kendisine veya başkasına bir yarar sağlayan kişinin işlemiş olduğu bir suç olarak tanımlanmaktadır.

3.7.1.6 Görevi Kötüye Kullanma

TCK 257. maddesinde bu suç şu şekilde ifade edilmiştir.

(1) Kanunda ayrıca suç olarak tanımlanan haller dışında, görevinin gereklerine aykırı hareket etmek suretiyle, kişilerin mağduriyetine veya kamunun zararına neden olan ya da kişilere haksız bir kazanç sağlayan kamu görevlisi, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

(2) Kanunda ayrıca suç olarak tanımlanan haller dışında, görevinin gereklerini yapmakta ihmal veya gecikme göstererek, kişilerin mağduriyetine veya kamunun zararına neden olan ya da kişilere haksız bir kazanç sağlayan kamu görevlisi, altı aydan iki yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

(3) İrtikap suçunu oluşturmadığı takdirde, görevinin gereklerine uygun davranması için veya bu nedenle kişilerden kendisine veya bir başkasına çıkar sağlayan kamu görevlisi, birinci fıkra hükmüne göre cezalandırılır.

3.7.1.7 . İçerden Öğrenenlerin Ticareti (Insider Trading)

2499 sayılı kanunun 47. maddesinin A/1 bendine göre, sermaye piyasası araçlarının değerini etkileyebilecek, henüz kamuya açıklanmamış bilgileri kendisine veya üçüncü kişilere menfaat sağlamak amacıyla kullanarak sermaye piyasasında işlemler yapanlar arasındaki fırsat eşitliğini bozacak şekilde mameleki yarar sağlamak veya bir zararı bertaraf etmek içerden öğrenenlerin ticareti olarak tanımlanmaktadır.

3.7.2 Dolaylı Olarak Ceza Yaptırımına Bağlanan veya Suç Sayılmayan Yolsuzluk Türleri⁷²

Bu bölümde TCK' da veya ceza hükmü içeren diğer kanunlarda suç olarak tanımlanmayan, ancak unsurlarının mevcudiyeti halinde görevi ihmal ya da görevi suiistimal suçlarının kapsamında düşünülebilecek yolsuzluk eylemleri açıklanmaktadır.

3.7.2.1 Rant Kollama

Rant kollama, “çıkar ve baskı gruplarının, devlet tarafından suni olarak yaratılmış bir ekonomik transferi elde etmek için giriştikleri faaliyetlerdir.” Rant kollama konusunda ilk ampirik çalışma 1974 yılında Anne Krueger

⁷² Aktan C., Politik Yozlaşma ve Kleptokrasi, s.17-30

tarafından yapılmıştır. Krueger'in yapmış olduğu çalışma Hindistan ve Türkiye'de 'lisans kollama' faaliyetlerinin sosyal maliyetini ölçmeye çalışmıştır. Krueger Hindistan'da lisans kollama sonucunda elde edilen rantların 1964 yılında yaklaşık milli gelirin % 7,3'ünü, Türkiye'de ise 1968 yılında söz konusu rantların GSMH'nin yaklaşık % 15'ini oluşturduğunu hesaplamıştır. Krueger'den esinlenerek ve onunla aynı yöntemi kullanarak Hindistan'da rant kollamanın sosyal maliyetini ölçmeye çalışan S.Mohammed ve J. Whalley ise bu ülkelerde 1980 yılında rant kollamanın toplam maliyetinin GSMH'nin yaklaşık %30-45 civarında olduğunu hesaplamışlardır.

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde rant kollama harcamaları oransal olarak gelişmiş ülkelere çok daha fazladır. Örneğin , Fransa, Kanada, ABD gibi gelişmiş ülkelerde rant kollama harcamaları toplam bütçe harcamalarının %3'ünü geçmemektedir. Bu ülkelerde maksimum rant kollama oranı ise % 2-8 arasındadır. Buna karşın az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelere bu oran oldukça yüksektir. Örneğin ortalama rant kollama oranları Şili'de %7,85, Türkiye'de % 7,70, Endonezya'da % 7,85, Meksika'da %10,16, Mısır'da %10,19'dur. Maksimum rant kollama oranı ise söz konusu ülkeler için sırası ile % 14,34, 18,55, 16,09, 30,96, 24,08'dir.

Suni rant bazı ekonomik faaliyetlerin devlet tarafından düzenlenmesi veya ekonomik faaliyetler üzerine sınırlar konulması suretiyle ortaya çıkmaktadır. Rant kollama kavramı da; suni rantın, baskı ve çıkar grupları tarafından elde edilmeye çalışılmasını ifade etmektedir. Rant kollamanın bazı türleri ise şunlardır:

a) Monopol kollama: Devlet tarafından imtiyaz hakkı verilen bir monopolün elde edilmesi için baskı ve çıkar gruplarının girişmiş oldukları faaliyetlerdir.

b) Tarife kollama: Çıkar ve baskı gruplarının yurtiçi piyasada karlarını maksimum düzeye çıkarmak için mal ve hizmetlerin ithaline yasaklamalar ya da ithalat vergisi konulması için giriştikleri lobicilik faaliyetleridir.

c) Lisans kollama: İthalatta tahsisli kotalardan lisans belgesi almak için yapılan lobicilik faaliyetleridir.

d) Kota kollama: İthalatın kota veya kontenjan sistemine tabi olması durumunda bazı kişiler ve kurumların global kota ve tahsisli kotaların artırılması girişimleridir.

e) Teşvik kollama: Çıkar ve baskı gruplarının faizsiz veya düşük faizli krediler, tarımsal ürünler için destekleme alımları, vergi istisna ve muafiyetleri gibi devletten mali yardımı elde etmek için yaptıkları faaliyetlerdir.

f) Sosyal yardım kollama: Ekonomide kişi ve kurumların lobicilik yaparak devletten sosyal gayeli mali yardım (işsizlik yardımı, fakirlik yardımı gibi) elde etme faaliyetleridir.

Rant kollamanın maliyeti israf, hırsızlık ve yağmacılıktır. Rant kollamanın ortadan kaldırılması için devletin ekonomiye yapacağı müdahalelerin azaltılması gerekir.

3.7.2.2 Lobicilik

Lobicilik, çıkar ve baskı gruplarının siyasal karar alma sürecinde iktidar partilerini, muhalefet partilerini, bürokratları etkileyerek kendi menfaatleri doğrultusunda yönlendirmeleridir. Bu tür faaliyetlerle kamu sektöründe en uygun kararın alınması engellenmektedir.

Lobicilik faaliyetleri; seçimler aşamasında bir siyasal partiye maddi ya da diğer şekillerde yardımda bulunma, seçimlerden sonra milletvekillerini

çeşitli şekillerde etkileyerek, parlamentoda kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmelerini sağlama biçimlerinde ortaya çıkabilmektedir.

3.7.2.3 Oy Ticareti

Oy ticareti yasama faaliyetlerinin yürütüldüğü aşamada ortaya çıkan siyasal bir yozlaşma türüdür. Yasama faaliyetlerini yürüten parlamentoda siyasal kararların alınmasında siyasal partilerin, menfaatleri doğrultusunda parlamentoya sundukları kanun tasarı ve tekliflerini karşılıklı olarak desteklemelerine “oy ticareti” denir. Bu durum karşılıklı oy alışverişi anlamına gelmektedir.

Oy ticaretinin bazı durumlarda parlamentonun karar alma sürecini hızlandırdığı iddia edilmektedir. Ancak çoğu durumda oy ticareti siyasal yozlaşmaya neden olabilmektedir. Uygulamada siyasal partilerin genellikle ortak çıkarları doğrultusunda birbirlerini destekledikleri görülmektedir. Örneğin milletvekili maaşlarının yükseltilmesi, emekli ikramiyesinin artırılması, milletvekili emekliliğinin kolaylaştırılması gibi konularda milletvekillerinin daha kolay anlaşmaları görülmektedir.

3.7.2.4 Kayırmacılık

Kayırmacılık, kamu işlemlerini yerine getiren görevlinin yakınlarını haksız yere ve yasalara aykırı olarak kayırması, arka çıkmasıdır. Türkçe’de kullanılan “iltimas” kavramı da kayırmacılıkla eş anlamlıdır. Halk dilinde kullanılan “torpil” kavramı da iltimas ve kayırmacılık kavramlarına karşılık gelmektedir. Kayırmacılığın değişik türleri bulunmaktadır.

a)Akraba kayırmacılığı(nepotizm): Beceri, yetenek, başarı ve eğitim düzeyi vb. unsurlar dikkate alınmaksızın sadece politikacı , bürokrat ve diğer kamu görevlileri ile akrabalık ilişkileri esas alınarak bir kimsenin bir devlet görevinde istihdam edilmesi, atanması ya da terfian yükseltilmesidir.Akraba

kayırmacılığı geleneksel bağların ve ilişkilerin yoğun olarak yaşandığı az gelişmiş ülkelerde yoğun olarak görülmektedir.

Bazı yazarlar nepotizm olgusunda kamu görevlisinin bir çıkarı olmadığını ileri sürmekle birlikte, bazı yazarlar da tam tersini düşünmektedirler. Bunun sonucunda kamu görevlisinin “itibar görme” “takdir edilme” gibi psikolojik ve toplumsal kazanç elde ettiği; ayrıca hak etmeden bulunduğu statünün maddi olanaklarından yararlanması nedeniyle maddi çıkar elde ettiği kuşkusuzdur.

b)Eş-dost kayırmacılığı (kronizm): Kamu görevlilerinin işe alınmasında liyakat (yeterlik) ve eşitlik ilkeleri yerine eş-dost ilişkileri esas alınması suretiyle yapılan kayırmacılıktır.

Nepotizmde kayırılan kişi akraba, kronizmde ise eş-dost olmaktadır. Günümüzde Türkiye’de yaygın olarak görülen “Hemşehri kayırmacılığı” da kronizmin özel bir türü olarak değerlendirilebilir.

c)Siyasal kayırmacılık (partizanlık/patronaj): Siyasal partilerin, iktidara geldikten sonra kendilerini destekleyen seçmen gruplarına çeşitli şekillerde ayrıcalıklı işlem yaparak, bu kimselere haksız menfaat sağlamaları olarak tanımlanmaktadır.

Partizanlık, merkezi kuruluşların yanında özellikle mahalli kamu hizmetlerini yürüten kurumlarda daha yaygın olarak görülmektedir. Siyasal kayırmacılığa birçok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de yaygın olarak rastlanmaktadır.

Siyasal kayırmacılığın bir başka biçimi de, üst düzey bürokratların siyasi iktidarların değişmesiyle birlikte, ideoloji, nepotizm-kronizm gibi faktörler esas alınarak görevden alınmalarıdır ki literatürde bu duruma “patronaj” adı verilmektedir.

d)Hizmet kayırmacılığı: Siyasal iktidarın gelecek seçimlerde yeniden iktidarda kalabilmek amacıyla bütçe tahsisatlarını, oylarını maksimize edecek şekilde kendi seçim bölgelerine tahsis etmesi ve böylece bütçe kaynaklarını yağmalamasıdır.

Bu tür yozlaşma ile kamu kaynaklarının dağıtımında yerleşim bölgeleri ve ihtiyaçlar dikkate alınmamakta, hizmetler siyasal iktidarların kendi seçim bölgelerine götürülmektedir.

3.7.2.5 Diğer Yolsuzluklar

Yukarıda belirtilen hususlar dışında; kurumsal bilginin kötüye kullanılması, anayasa ihlalleri, politik faaliyetlerde harcanan paranın kaynağının gizli tutulması, mal beyanında bulunmama veya eksik mal beyanı verme, hediye alma, hukuka aykırı dinlemeler(wiretapping), politik bilgi sızdırma (political espionage), özellikle yerel kamu hizmetlerini yürütmekle görevli hizmet birimlerinde yaygın olarak görülen aşırı partizanlık(zealotry), siyasi kayırmacılığın bir türü olan gönül yapma (suvasyon) gibi eylemler de araştırmalar ve çalışmalarda yolsuzluk türleri arasında sayılmaktadır.

3.8 YOLSUZLUK VE YOKSULLUK ARASINDAKİ İLİŞKİ

Burada ayrıca yolsuzluk ile yoksulluk arasındaki ilişkiden bahsetmek gerekmektedir. 2000 yılında Çek Cumhuriyeti'nin başkenti Prag'da yapılan toplantıda konuyla ilgili tartışmalar "Büyümenin Niteliği" başlığı altında bir araya getirilmiştir. Burada istikrarlı ve yüksek büyümenin önündeki engellerden en önemlisinin yolsuzluklar olduğu anlatılmıştır. Her alana yansıyan yolsuzluğun bireylerin yeteneklerini öldürüp verimliliği düşürürken, ekonomide çarpık büyüme ve kayıt dışı kesimin genişlemesine neden

olduğu ifade edilmiştir. Dünya Bankası bulgularına göre yolsuzluk yerli ve yabancı sermayenin yatırımlarını azaltırken, kamu harcama ve yatırımları ile fiziksel altyapının kötüleşmesine, yönetim ile ilgili kararların da merkezileşmesine yol açıyor. Merkezi hükümet yapısıyla yolsuzluğun diğer bir tarafı olan elit kesimin (iş dünyası, siyasetçi) hukuk ve polis üzerindeki egemenliği artıyor. Girişimci sektörlerin yatırımlarının erimesi gibi bir durum ortaya çıkıyor.⁷³

Yolsuzluk ve Yoksulluk Arasındaki İlişki

Yolsuzluğun Yol Açtığı Olaylar Etkileri

Düşük yatırım ve büyüme.

Çürük ekonomi/yerleşik politikaların faizlere etkileri. Halkın ihtiyaçlarına dönük düşük yatırım ve pay ayırma. Kişi başına düşük gelir. Elit şirketlerin hukuk ve politikacıları etki altına alması. Yoksulların haklarının yeterince korunmaması. Yönetimin yarattığı engellerin özel sektörün gelişimini engellemesi.

Yoksullar büyümeden düşük pay alır.Devlet hükümetin elit bir tabaka için uyguladığı politikalar sayesinde esir alınıyor. Rüşvet ve yolsuzluk ile vergi kaçırma olağan hale geliyor. Kamu harcama ve yatırımları çok düşerken, gelir dağılımında adalet kalmıyor.

Kamu hizmetinde zayıflama.

Rüşvet ve yolsuzluklarla toplumun temel ihtiyacı olan hukuk, eğitim ve sağlık gibi kurumlar zayıflatılıyor. Bu kurumlara elit tabakanın egemen olmasına yol açarken, hizmetlerin de elit tabaka lehine kullanılması ile karşılaşıyor (özel okul, hastanelere parası olanların gidebilmesi).

Eğitim ve sağlıktan yoksun bırakma. Kişi başına düşük gelir birikimi. Eğitimin ve sağlığın kalitesi bozuluyor.⁷⁴

⁷³ Şener Nedim, a.g.e., s.32-33

⁷⁴ Şener Nedim, a.g.e., s.33

3.9 YOLSUZLUĞUN NEDENLERİ

Genel olarak yolsuzluğa neden olan yapıyı şu şekilde özetleyebiliriz; Ekonomide yüksek derecede devletçilik, iş dünyasında aşırıya kaçan kural ve kısıtlamalar ile yine aynı özellikteki vergiler. Kuralların keyfi uygulanması ve ticarete sınırlamalar yolsuzluğa davetiye çıkartır. Yolsuzluğun yoğun olarak görüldüğü yerler tekelleşmenin bulunduğu ülkelerdir. Buna karşın demokratik bir seçimle belirlenmiş politik hakların varlığı, hukuk, etkin muhalefet partileri, sivil hakların tanınması, bağımsız ve özgür bir basın ile görüş belirtme ve söz hakkının varolduğu bir yapı yolsuzluğun panzehiridir.⁷⁵

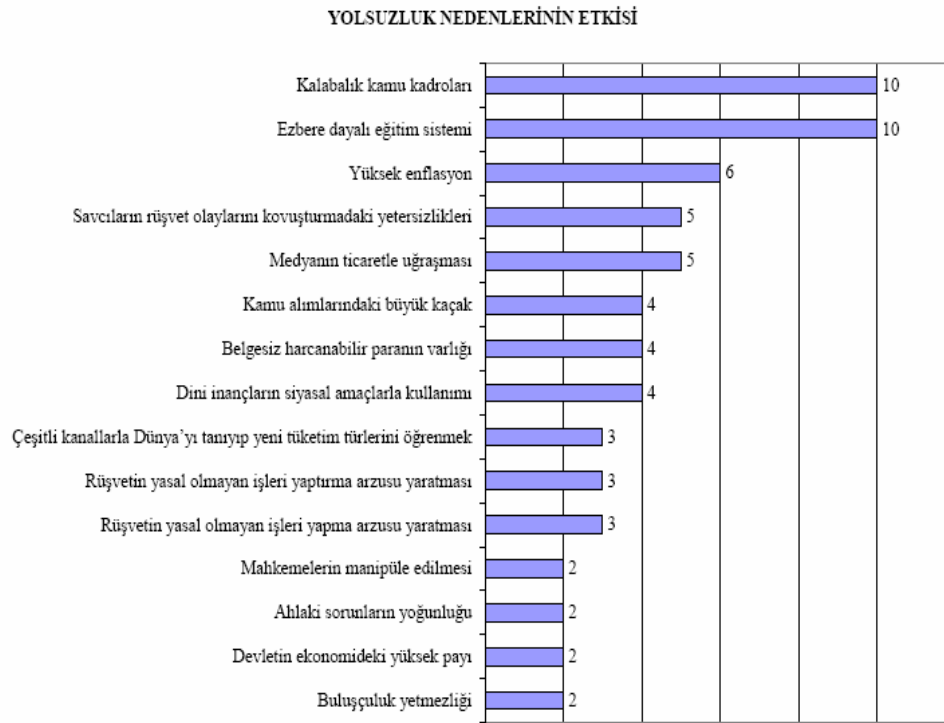
Türkiye'nin yaşamakta olduğu sosyal gelişme aşaması bakımından, sosyolog Max Weber'in 19. yüzyıl Avrupa'sı için yaptığı şu tespitleri önemlidir: Servet hırsı, kapitalizm öncesi toplumlarda da vardı. Piyasa ekonomisi bunu rasyonelleştirir: Eskiden büyük servetler korsanlıkla, talanla, kurnazca yapılan ihtikar işlemleriyle elde edilirdi. Kazanç hırsının rasyonelleşerek mal ve hizmet üretimine yönelmesi kapitalizmi doğurdu. Mal ve hizmet üretimiyle servetler büyüdü, ekonomiler gelişti. Geri kalmışlığımızın sebepleri bunu başaramamakta yatar! Yolsuzluk ve hortumculuk da üretim dışı kurnazlıklarla servet kazanma faaliyetidir! Piyasa ekonomisi servet kazanma faaliyetlerini hukukileştirir: Onun için ticaret hukuku ile ceza kanunlarının ticari suçlarla ilgili bölümü piyasa kavramına paralel gelişmiştir. Kazanç faaliyetlerinin hukuk içinde kalmasını sağlayacak hukuki düzenlemelerle, yargı ve denetim organları yeterli olmayınca, yolsuzluk ve hortumculuk için "dahiyane" yollar bulacak adamlar çıkar! 'Hortumcular' gibi! İşte, 1980'lerin ortasında kurulması gereken BDDK'yı ancak 2000'de kurduk. Arada hortumcular bankaları soydu.⁷⁶

⁷⁵ Şener Nedim, a.g.e., s.26

⁷⁶ Akyol Taha, Milliyet Gazetesindeki Köşe Yazısı, 24/10/2003

Beyaz Nokta Vakfı'nın Rüşvet konusunda 1995 yılında Ankara'da yapmış olduğu ankete baktığımızda şunları görmekteyiz. Burada yolsuzluk nedenlerinin değerlendirilmesi sonucunda farklı görüşler ortaya çıkmıştır.⁷⁷

Tablo 2: Yolsuzluk Nedenlerinin Etkisi

Yolsuzluk olgusunun ekonomik büyüme, yatırımlar, hukuk devleti, siyasi hesap verme, siyasi kurumlar ve demokratik yönetim gibi kurum ve süreçler için taşıdığı önem ve bunlarla yakın ilişkisi yadsınamaz. Bununla birlikte yolsuzluğun tanımı ve temel unsurları dikkati alındığında yönetsel, yapısal ve izlenen siyasi(politika) temelli üç açıklama şekli bulunmaktadır. Yönetsel yaklaşım; kamu sektöründe, ücretler, tazminat sistemi, atama, yolsuzlukla mücadele düzenlemeleri ve uygulama mekanizmaları dahil olmak üzere,

⁷⁷ Beyaz Nokta Vakfı, "RÜŞVET" Nedenler, Nedenler Arası İlişkiler, Nedenlerin Ağırlıkları ve Mücadele Yolları, Bölüm I- Nedenler, İlişkiler ve Ağırlıkları, Ankara: Beyaz Nokta Vakfı, 1995

örgütlenme ve yönetim tarzının yolsuzluğa neden olduğunu iddia etmektedir. Yapısal yaklaşım; ekonomik, coğrafi, kültürel, sosyolojik ve siyasi kurumsal unsurların siyasal yolsuzluğu teşvik ettiği ya da önlediğini ileri sürmektedir. Siyasal yaklaşım ise; hükümetin çeşitli konularda politika oluşturmak için tercih ettiği modellerin kamu görevlilerinin davranışlarını biçimlendirmede oynadığı role dikkati çekmektedir.⁷⁸ Buradan hareketle yolsuzluğun nedenlerini üç temel başlık altında incelenmelidir. Bunlar sırasıyla yönetsel nedenler, ekonomik nedenler, sosyal nedenlerdir.

3.9.1 Yönetsel Nedenler

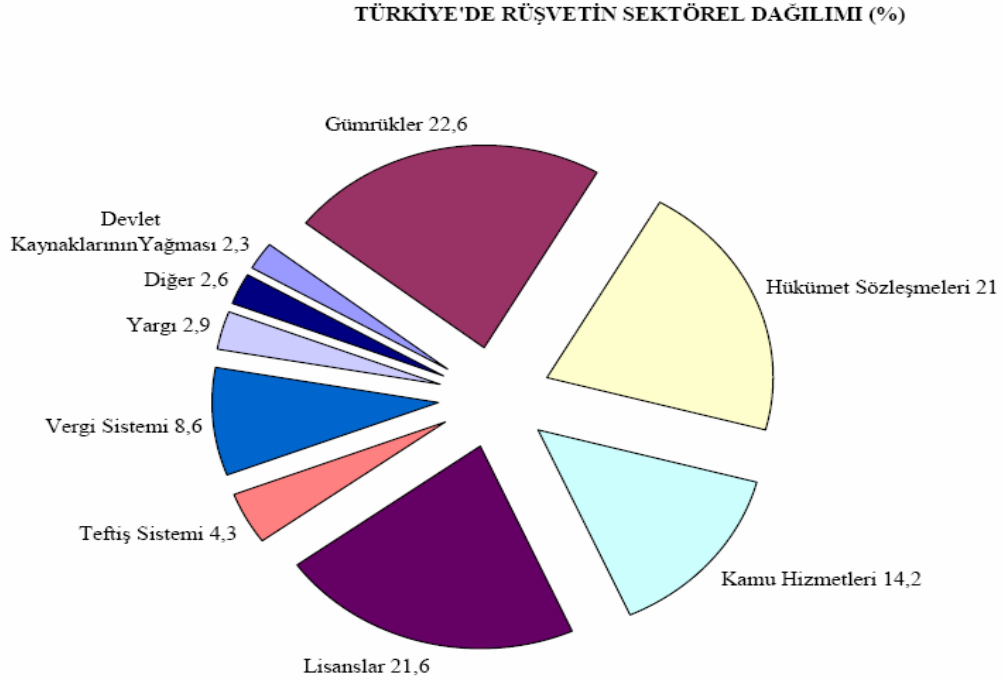
Yolsuzluğun yönetsel nedenleri ile kamu yönetiminde karşılaşılan sıkıntılar ve bunların sebep olduğu olumsuzluklar kastedilmektedir. Bunlar kısaca; Bürokratik Nedenler, Kamu Düzeninin Yürütülmesinde Uygulanan Kurallardaki Eksiklik, Kamuda İşe Alma Sorunları, Kamuda Şeffaflığın(Saydamlık) Sağlanamaması ve Hesap Verme Mekanizmalarının Olmayışı, Kamusal Denetim Yetersizliği, Adli Sistemden Kaynaklanan Nedenler olarak sıralanmaktadır.

Kamu yönetiminde yolsuzluk; örgütsel, düzenleyici kural ve işlemler ve bireysel nedenlerden kaynaklanmaktadır. Dünya Bankası ve Avrupa İskan ve Kalkınma Bankası tarafından ortaklaşa olarak 1999'da 26 ülkede dört binden fazla şirketi kapsayan bu saha çalışmasında, "yönetişimin kalitesi" ve "şirket devlet" ilişkileri incelenmiştir. Bu çalışma kapsamında, Türkiye'de yerleşik 150 şirketle görüşme yapılmıştır. Araştırma bulgularına göre, kamu görevlilerine lisans ve gümrük işlemlerinin kolaylaştırılması, ihalelerin kazanılması veya bazı kamu hizmetlerinden yararlanma karşılığında "rüşvet" verildiği ifade edilmiştir. Türkiye'de rüşvet gümrük (yüzde 22,6) başta olmak üzere, sırasıyla lisans işlemleri (yüzde 21,6), kamu sözleşmeleri (yüzde 21)

⁷⁸ Tepav, a.g.e., s.56

ve çeşitli kamu hizmetlerinin sağlanması (yüzde 14,2) alanlarında verilmektedir.⁷⁹

Tablo 3: Türkiye’de Rüşvetin Sektörel Dağılımı

3.9.1.1 Bürokratik Nedenler⁸⁰

Bürokrasi; sanayileşmiş ülkelerde siyasi partilerin veya siyasi iktidarların değil devlet yapısının bir örgütüdür. Bürokratlar siyasilerin verdiği kararları uygulayan ve teknik yönü ağır basan bir kesimi temsil eder. Bu konumu nedeniyle bürokrasi gelişmiş ülkelerde, siyasi yozlaşma, adam kayırma, rant kollama, ve rüşvetin önünde bir engel oluşturmaktadır. Ülkemizde ise bürokrasi ve siyaset iç içe geçmiş ve siyasetin bürokrasi üzerinde etkisi yadsınamaz bir hal almıştır.

⁷⁹ Dünya Bankası ve Avrupa İskan ve Kalkınma Bankası, The 1999 Business Environment and Enterprise Performance Surveys (BEEPS), 2001

⁸⁰ Tepav, a.g.e., s.56-57

Bürokrasimizin merkeziyetçi ve statükocu yapısı devleti vatandaş karşısında korumakta ve yerinden yönetim, yetki devri ve sivilleşme kavramlarına imkan tanımamaktadır. Üstlerin astlarına yetki ve sorumluluk vermemesi katı bürokratik kuralların da beraberinde getirmektedir.

Siyasilerin bürokratik yapı üzerindeki etkisi nedeniyle iktidara gelen her siyasi parti büyük çaplı değişiklikler yapmakta ve bu nedenle ülkemizin bürokrasisi liyakat sistemi üzerine oturtulamamaktadır. Siyasal iktidarların kendi politika programlarını uygulayabilmeleri için bazı bürokratik kadrolara uyumlu çalışabilecekleri kişileri getirmeleri bir dereceye kadar kabul edilebilir görülse de, bunun bir ölçüsü olmalıdır. Siyasi liderlerin ve parti mensuplarının bürokratik kadroları ganimet biçiminde dağıtmaları bürokratlar açısından da siyasi parti çıkarlarını ön plana çıkarmaktadır. Sonuç olarak bürokratik devletten demokratik devlete geçilememiştir. Yasal zeminde liyakat ve kariyer ilkeleri üzerine kurulan bürokrasimizde özellikle son yirmi yılda yükselmenin en kolay yolu siyasi partilerle veya kişilerle iyi ilişkilerden geçmektedir. Bunun bilincine varan kamu görevlileri de çabuk yükselme tutkuları nedeniyle fiilen ya da fikren particiliğe bulaşmakta ve yolsuz faaliyetlere karşı dirençsiz kalmaktadırlar. Ayrıca bürokraside yükselmenin liyakat ve kariyer ilkelerinden ayrılması yetkin ve yetenekli insanların sisteme küsmelerine ve dışlanmalarına da sebep olmaktadır.

Ülkemiz bürokrasisinin en önemli özelliklerinden birisi siyasal ve toplumsal alanda önemli yetkilere sahip olmasıdır. Siyasal kayırmacılık, hemşericilik ve eş-dost ilişkileriyle belirli görevlere gelen bazı bürokratlar, daha üst düzeydeki bürokratlar siyasiler tarafından korunmakta ve kulanılmaktadır. Bu durumda daha fazla yetki kullanan bürokrat kamu hizmetinin asli unsurlarından olan herkese eşit muamele ilkesini çiğnemektedir

Türkiye’de kamu hizmetlerinden faydalanmanın karmaşık bir yapıya sahip olması, bürokratik işlemlerin fazlalığı, devletle vatandaş arasındaki

ilişkilere hakim olan güvensizlik, takdir yetkisinin keyfi olarak kullanımına sebebiyet vermekte ve bürokratları hizmet vermek yerine lütuf dağıtır hale getirmektedir. Eşit olmayanlar arasındaki ilişki her türlü yasadışı faaliyetlere zemin hazırlamaktadır. Ülkemizde bürokratik takdir yetkisinin son derece geniş olarak kullanıldığı ihale, gümrük, dış ticaret ve yatırım teşviki alanlarında yolsuzluğun bu kadar yaygın olması tesadüf değildir.

Bürokratik gizlilik ülkemizde rüşvetin ve yolsuzlukların yapılaşmasında etkili olmaktadır. Ulusal güvenlikle ilgili konular dışındaki gizlilik, kamu yönetimimizi saydamlık ve hesap verme sorumluluğu prensiplerinden uzaklaştırmakta ve sorumsuz kamu görevlilerinin olduğu bir ortam yaratmaktadır.

Bürokratik işlemlerdeki kuralların çokluğu ve karmaşıklığı yolsuzluğa açık davetiye çıkarmaktadır. Kamunun verdiği hizmetlerin bir çoğunun karmaşık bir yapıya sahip olması, yerine getirilmesi gereken işlemlerin uzun süreler almasına neden olmaktadır.

3.9.1.2 Kamu Düzeninin Yürütülmesinde Uygulanan Kurallardaki Eksiklik

Kamu hizmetine ilişkin işlemlerin ve uygulama usullerinin kurallarla düzenlenmesi gerekir. Bir başka deyişle idarenin çalışma usullerinin belirli normlara bağlanması gereklidir. Ülkemizde söz konusu usuller tek bir yasada toplanmamış, bu konuda kurallar değişik yasal düzenlemelerle veya Danıştay kararlarıyla ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu dağınıklık idareye çalışma usullerini belirleme konusunda geniş olanaklar tanımakta; özellikle kurala bağlanmamış takdir yetkisine dayalı işlemler çoğu kez totaliter devletlerin uygulaması olan takdiri tasarrufa dönüşmektedir.⁸¹

⁸¹ Tepav , a.g.e., s.58

Max Weber tarafından “bürokrasinin özgül buluşu” olarak nitelenen resmi sır kavramı veya başka bir ifadeyle gizlilik, yurttaşlarla idare arasındaki iletişimi ve bilgi paylaşımını engelleyen önemli etkenlerden biridir.⁸² Bu olgu idarenin karar üretme sürecini bir içsel sorun olarak görmesine ve bu süreci kapalı kapılar ardında yürütme alışkanlığını sürdürmesine neden olmaktadır. Böylece idare ilgilileri hakları konusunda bilgilendirmeye, onları düzenleyici işlemler, yönetsel işlemler veya edimleri, yükümlülükleri, başvuru süreçleri konusunda aydınlatmaya gerek duymamaktadır. İdarenin bu tutumu çoğu kez idari usulde tutarsızlıklara neden olmakta, yurttaşların ve toplumun çıkarlarına ilişkin sorunların seri ve adil bir çözüme kavuşturulmasını engellemektedir. Bu durum kamu görevlilerinin bilgi yetersizliği ve yetki çatışmaları veya tekrarlarıyla da birleşince idari mekanizmanın karmaşıklığı kaos boyutlarına ulaşmaktadır. Kuşkusuz bu durum işleri uzatmakta, aynı soruna çelişkili çözümler üretilmekte veya ilgili haklarını kaybedebilmektedir. Bütün bunlar çoğu kez yurttaşın sabrını tüketmekte, iş sahipleri vazgeçmekte veya işini yasal olmayan yollardan yaptırmak seçenekleriyle karşı karşıya kalmaktadırlar. Çoğunlukla ikinci seçenek tercih edilmekte, böylece ya politik etkilere ya da rüşvete başvurulmaktadır. Dolayısıyla idari usul eksikliği rüşvet fiilinin oluşumu için son derece elverişli bir ortam yaratmaktadır.⁸³

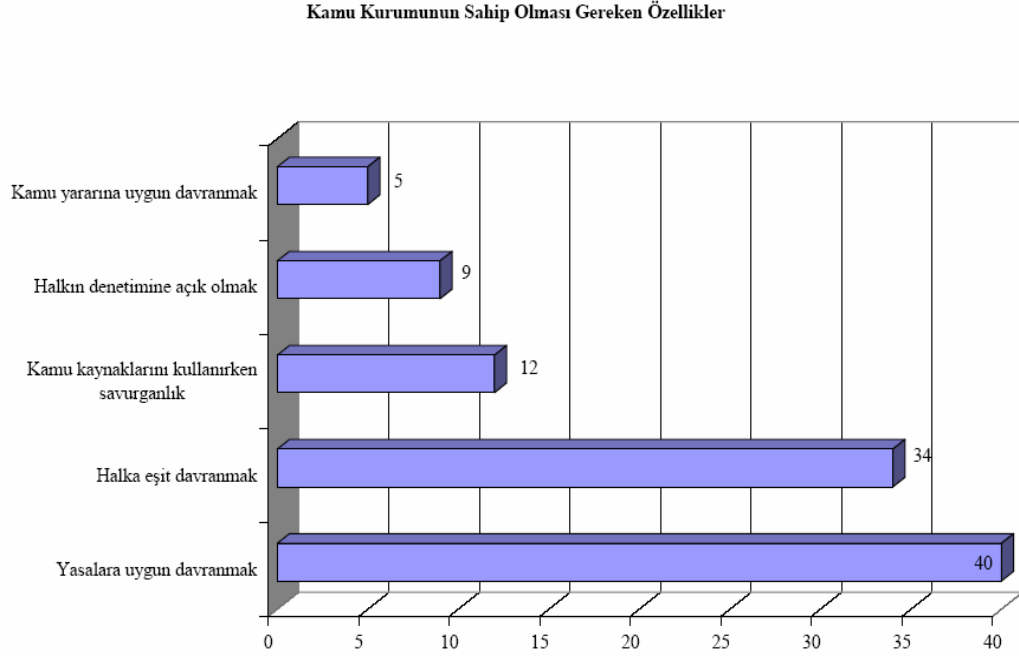
TESEV’in yapmış olduğu araştırmada kamu sektöründeki sorunlar belirtilmiştir. Bir başka ifadeyle nasıl bir kamu sektörü istiyoruzun cevabı bulunmaya çalışılmıştır.⁸⁴

⁸² Max Weber , *Essays in Sociology*, H.H. Gert ve C. Wright Mills (çevirenler ve derleyenler), s. 233-4, Oxford University Press, New York, 1946

⁸³ Tepav, a.g.e., s.58

⁸⁴ Adaman Fikret, Çarkoğlu Ali ve Şenatalar Burhan, *Hane halkı Gözünden Türkiye’de Yolsuzluğun Nedenleri ve Önlenmesine İlişkin Öneriler*, Şekil 7, TESEV, İstanbul, 2001

Tablo 4: Kamu Kurumunun Sahip Olması Gereken Özellikler

3.9.1.3 Kamuda İşe Alma Sorunları

Kamu çalışanlarının seçiminde liyakat unsuruna dikkat edilmemesi ve kamusal istihdamda rasyonelliğin ve verimliliğin sağlanamaması, kamu kadrolarında aşırı şişkinliğe yol açmaktadır. Bazı kamu kurum ve kuruluşlarının şiddetle personele ihtiyacı varken, bazılarında ise hayalet bankamatik çalışanlarının sayısı gittikçe artma eğilimi göstermektedir.⁸⁵

Devlet istatistik enstitüsü “2002 yılı 2. dönem hane halkı işgücü anketi” sonuçlarına göre, kamu kesiminde istihdam edildiği düşünülen 3 milyon 127 bin kişi bulunmaktadır. Bir önceki yıl verileriyle karşılaştırıldığında, yüzde 5,4’lük artış gösteren bu tahmine göre toplam istihdam içerisinde kamu sektörünün payı yüzde 14’ten 15’e yükselmiştir.⁸⁶

⁸⁵ Tepav, a.g.e., s.59

⁸⁶ www.die.gov.tr-ENGLISH/SONIST/ISGUCU, 19 Nisan 2006

Aşırı istihdamın bir sonucu olarak analiz edilebilecek olan kamu sektöründeki ücretlerin azlığı olgusu, yolsuzlukları itici bir diğer unsur şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Düşük ücretler kaçınılmaz olarak düşük becerili kamu görevlilerinin istihdam edilmesini de yaratmaktadır. Daha da önemlisi ücret artışlarının belirli düzeyde bir geçim imkanını sağlayamaması kamu çalışanlarında yolsuzluk yapmaya geçerli bir sebep ve hak olarak algılanmaktadır. Bir diğer önemli konu kamu sektöründe çalışanların ücretlerindeki dengesizlikler ve adaletsizliklerdir. Aynı ya da benzer nitelikteki görevlerde çalışan kamu görevlilerinin ücretleri arasındaki birkaç kata kadar çıkabilen farklılıklar daha az ücretle çalışan görevlilerde huzursuzluk yaratmakta ve bu huzursuzluk kamu hizmetlerinin niteliğine yansımaktadır. Kamu sektöründe emeklilik yaşı ve hizmet süreleri sık sık değiştirilmektedir. Tayinlerin belirli kıstaslara göre yapılması gerekirken bu konuyla ilgili hukuki düzenlemelere aykırı işlemlerin ortaya çıkması da kamu görevlilerini dış baskılara açık hale getirmektedir. Tüm bu baskılar bazen gizli kalması gereken bilgilerin yandaşlara sızdırılması, bazen belgelerde tahrifat yapılması ve bazen de doğrudan maddi ya da manevi menfaat sağlanması olarak karşımıza çıkmaktadır.⁸⁷

3.9.1.4 Kamuda Şeffaflığın(Saydamlık) Sağlanamaması ve Hesap Verme Mekanizmalarının Olmaması

Saydamlık devletin hesap verme sorumluluğunu sağlayan en önemli mekanizmalardan biridir. Saydam bir sistem, yönetenlerin kamunun kaynaklarını nasıl ve hangi amaçlara yönelik olarak kullandığı konusunda gerekli bilgileri vatandaşlara sunar. Aynı zamanda yönetenlerin elindeki yetkileri kamu yararına ters ve kendi çıkarlarını gözetten bir şekilde kullanmamasına yardımcı olur. Saydamlık kamusal kaynakların kullanımında

⁸⁷ Tepav, a.g.e., s.59

etkinliğin ve verimliliğin sağlanmasını özendirdiği gibi kamu yönetimine duyulan güveni de artırır.⁸⁸

Hesap verme sorumluluğu en basit ifadeyle kamu yönetiminde her makamın tasarruflarından dolayı başta idare, yasama ve yargı makamlarına açıklamada bulunmakla ve bu tasarrufları gerçekleştirmekle yükümlü olması, hiçbir makamın inceleme ve denetiminden muaf tutulmaması anlamına gelmektedir. Hukukun üstünlüğü açıklık, saydamlık, yansızlık ve kanun önünde eşitlik gibi ilkelere ne ölçüde uyulduğu ancak hesap verme sorumluluğu aracılığıyla saptanabilmektedir.⁸⁹

Vatandaşların yönetimle ilgili şikayet ve başvurularını dinleyebilecek ve sistemli bir şekilde çözüme kavuşturabilecek bir kurum ya da birimin bulunmaması da saydamlık mekanizmalarının eksik parçalarından birisidir. Böyle bir mekanizmanın bulunmayışı vatandaşların kamu yönetimine ulaşabilme haklarını engellemekte ve aynı zamanda yargısal sistemin yükünü de artırmaktadır. Bu durum karşısında vatandaşlar sorunlarını çözüme kavuşturmak amacıyla yasadışı yollara başvurumaktadırlar.⁹⁰

Bazı yasaların kapsam ve içerikleri toplumsal ve ekonomik yaşam üzerinde orta ve uzun vadedeki etkileri vatandaşlar tarafından yeterince bilinmemektedir. Yaşamsal öneme sahip yasaların kamuoyundan kaçırılırcasına çıkarılması demokrasinin özüne ve saydamlık ilkesine ters düşmektedir. Zira ekonomik ve sosyal gerçeklerin vatandaşlara açıklanması saydamlık için olmazsa olmaz koşuldur. Kamu kurum ve kuruluşlarında çalışan görevlilerin 3628 sayılı kanuna göre verdikleri mal bildirimlerinin talep edildiğinde yasama araştırma komisyonlarına ve müfettişlere dahi

⁸⁸ Tepav, a.g.e., s.60

⁸⁹ TÜSİAD, Kamu Reformu Araştırması, TÜSİAD yayınları, İstanbul, 2002

⁹⁰ Tepav, a.g.e., s.60

verilmesine ilişkin ciddi engellemeler söz konusudur. Bu durum yasadışı zenginleşmelerin gizlenmesine yardımcı olmaktadır.⁹¹

Kamu yönetimimizde saydamlığın henüz istenilen seviyede gerçekleşmemesindeki nedenlerden birisi de, vatandaşların, sivil toplum örgütlerinin ve hatta medyanın kamu hizmetlerinin planlanması, yerine getirilmesi ve değerlendirilmesi faaliyetlerine yeterli ilgiyi ve önemi göstermemesi ve 'her şey hakkında asgari düzeyde bilgi sahibi olmayı' talep etmemesidir.⁹²

Kamu görevlilerine yönelik etik standartların bulunmaması ve tam anlamıyla bağımsız bir yazılı ve görsel basının eksikliği de saydamlığın sağlanmasında önemli engeller olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada Kanada Sayıştay eski Başkanı Kenneth M. Dye'nin şu ifadeleri çok önemli hale gelmektedir. "Hesap verme yükümlülüğü yetki kullanan herkes tarafından üstlenilmiş bir zorunluluk olduğu için demokratik yönetimin özüdür. Hesap verme bir ülkenin parlamentosunun, hükümetinin ve dolayısıyla her bir bakan, kurum ve kuruluşunun o ülkenin insanlarına, o ulusa karşı yükümlülüğüdür. Etkin demokrasi etkin hesap verme süreci gerektirir. Saydamlık, iyi yönetim ve hesap verme süreci demokrasinin temellerini oluşturur ve demokrasi ancak iyi bilgilendirilmiş bir toplumla sürdürülebilir."⁹³

3.9.1.5 Kamusal Denetim Yetersizliği

Çağdaş kamu yönetimi anlayışında denetim şu şekilde tanımlanmaktadır; Denetim ekonomik faaliyet ve olaylarla ilgili olarak gerçekleşmiş sonuçları, önceden belirlenmiş amaçlar, kriterler ve standartlara göre tarafsız olarak analiz etmek ve ölçmek suretiyle kanıtlara dayanarak değerlendirmek, gelecekteki hataların önlenmesine yardımcı olmak, kişi ve kuruluşların gelişmesine, mali yönetim ve kontrol sistemlerinin geçerli,

⁹¹ Tepav, a.g.e., s.61

⁹² Tepav, a.g.e., s.61

⁹³ Tepav, a.g.e., s.61

güvenilir ve tutarlı hale gelmesine, verimlilik, tutumluluk ve etkinliğin iyileştirilmesine rehberlik etmek ve elde edilen sonuç ve bulguları ilgililere duyurmak için uygulanan sistemli, planlı ve programlı bir süreçtir.⁹⁴

Dünyada denetim, teorisi ve pratiği ile ayrı bir disiplin olarak kabul edilmekte ve ayrı bir mesleki faaliyet değerlendirilmektedir. Denetim görevi meslek kuruluşlarının kabul ettiği denetim standartları ve etik kurallar çerçevesinde yürütülmektedir. Modern anlamda denetim riskli ve önemli alanları dikkate alarak stratejik önceliklere göre yürütülen ve yıllık programlara bağlanan sürekli ve sistemli faaliyet olarak algılanmaktadır.⁹⁵

Ülkemizde denetim mesleğinin yeterince gelişmemiş olduğu bir gerçektir. Denetim alanında gerekli çağdaş standartların oluşturulmaması, yeterli eğitim, yayın ve örgütsel yapı desteğinin olmayışı, denetim elemanlarının çok değişik unvanlar altında görev yapmaları ve mesleki dayanışma yerine rekabeti tercih etmeleri denetim mesleğinin ve meslek bilincinin gelişmemesinin nedenleri arasında sayılmaktadır.⁹⁶

Denetim çeşitli açılardan sınıflandırılmaktadır. Denetleyenin konusu açısından **iç denetim**, kuruluşa yönelik bir hizmet olarak, o kuruluşun faaliyetlerinin incelemek ve değerlendirmek amacıyla kuruluşun bünyesinde oluşturulan bağımsız bir değerlendirme işlevidir. **Dış denetim**, ilgili kurum veya kuruluşun işlevsel ve örgütsel hiyerarşisi ile ilgisi bulunmayan ve onun dışında kalan kişi veya kurumlarca yapılan faaliyettir. **Yüksek denetim** ise, parlamento adına yürütülen, planlamada, uygulamada ve sonuçlarının parlamentoya ulaştırılmasında tümüyle bağımsız olan bir denetim biçimi olarak tanımlanmaktadır.⁹⁷

⁹⁴ DPT, 8.Beş Yıllık Kalkınma Planı Kamu Mali Yönetiminin Yeniden Yapılandırılmasını ve Mali Saydamalık Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara, 2002

⁹⁵ Tepav, a.g.e., s.63

⁹⁶ Köse H.Ömer, Dünyada ve Türkiye’de Yüksek Denetim, s.223, Sayıştay Yayınları, Ankara, 2000,

⁹⁷ DPT, 8.Beş Yıllık Kalkınma Planı Kamu Mali Yönetiminin Yeniden Yapılandırılmasını ve Mali Saydamalık Özel İhtisas Komisyonu Raporu, s. 5, Ankara, 2002 s. 5

Yapılan denetimlerin sonucunda tutulan raporların kamuoyuyla paylaşılması önemli bir sorundur. Halkın bilgilendirilmesi açısından bu raporların yayınlanması, kamuoyuyla paylaşılması yararlı bir uygulama olacaktır.

Günümüzde denetim işlevinin yolsuzlukları önleme konusundaki rolü yeniden tartışılmaktadır. Her ne kadar yolsuzlukların ortaya çıkarılması genelde, denetim görevi içinde değerlendirilmese de; sağlıklı mali yapının sürdürülmesinde ve saydamlığın ve hesap verme sorumluluğunun yerleşmesindeki olumlu katkıları nedeniyle denetimin yolsuzlukları engelleyici nedeni üzerinde durulmaktadır.⁹⁸

3.9.1.6 Adli Sistemden Kaynaklanan Nedenler

Adalet sistemi ve işleyişinden kaynaklanan sorunlar, genel olarak “adalet” ve hukuk devleti” ilkesi temelinde ele almak daha uygundur. Gerçekten de son yıllarda yargıya olan inanç sarsıldığı gibi, ortaya çıkan birtakım olaylar adalet duygusunu rencide eden boyutlara ulaşarak, Türkiye’nin bir “hukuk devleti” olup olmadığının sorgulanmasına yol açmaktadır. Özellikle son yıllarda adaletteki gecikmeler bir tıkanma noktasına varmıştır. Bu durum o kadar ciddi boyutlardadır ki, “çek-senet mafyası”, “ihale mafyası”, “mafya infazları” örneklerinde tanık olunduğu gibi, adeta yargı dışındaki güçler vasıtasıyla insanların kendi adalet anlayışlarını bizzat gerçekleştirme yollarına başvurmaları yaygın hale gelmiştir.⁹⁹

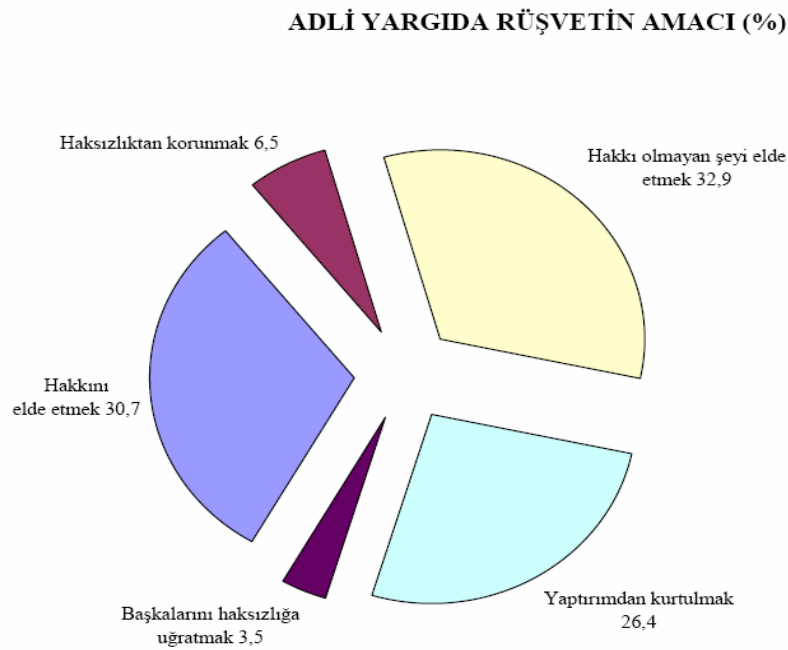
İstanbul Barosuna kayıtlı avukatlar arasından “eşit aralıklı örneklem” yöntemiyle seçilen 1676 denek belirlenmiş, bunlardan 666’sının yanıtladığı soru kitapçığı sonuçlarına göre, adli yargıda “yolsuzluk” olgusunun varlığı ile neden ve sonuçları araştırılmıştır. Deneklerin yüzde 94,7’si adli yargıda yolsuzluk olduğu ve yüzde 58,9’u da yolsuzluğun adli yargının temel

⁹⁸ Tepav, a.g.e., s.64

⁹⁹ Tepav, a.g.e., s.67

sorunlarından birisi olduğunu ifade etmiştir. Bununla birlikte, adli yargıdaki yolsuzluk olaylarının yeterince ortaya çıkmadığını düşünen deneklerin oranı yüzde 96,1'dir. Verilen yanıtlara göre, adli yargıda yasaya aykırı veya uygun olan hemen hemen her iş için rüşvet verilmektedir. Adli yargıda en yaygın olarak görülen yolsuzluk türleri, sırasıyla, "rüşvet" (yüzde 56,4), "kayıрма" (yüzde 37,9), "irtikap" (yüzde 5,4) ve "zimmet" (yüzde 0,3) aşağıdaki gibi sıralanmıştır. Adli yargıda rüşvet, hem hak edilen konularda, hem de yasalara aykırı olarak menfaat sağlamak isteyenlerce verilmektedir.¹⁰⁰

Tablo 5: Adli Yargıda Rüşvetin Amacı

Adli sistemden kaynaklanan nedenleri maddeler halinde şu şekilde ifade edebiliriz;

1- Cezaların Yetersiz oluşu, yolsuzluk yapanların kamuoyunun gözünde hak ettikleri cezalara çarptırılamamaları,

¹⁰⁰ Ökçesiz Hayrettin, İstanbul Barosu Çevresi Adli Yargıda Yolsuzluk Araştırması (Tablo 33 ve 13), Genişletilmiş 2. Baskı, Ekol Kitaplığı, İstanbul, 2001

2- Mahkemelerin iş yükünün çok olması,

3-Ülkemizde Hukukun üstünlüğü anlayışının tam olarak yerleştirilememesi,

4-Mahkeme safahatının çok uzun sürmesi ve bilirkişi uygulamasındaki sıkıntılar,

5-Adliyelerimizin fiziki anlamda ihtiyaca cevap verecek seviyede bulunmaması, hakim ve savcı sayısının az oluşu,

6- Bazı kamu görevlileri ile ilgili yargılama için izin şartının bulunması (Dokunulmazlıklar),

7- Mevzuat ve uygulamada karşılaşılan sorunların halledilememesi; ülkemiz mevzuatında yolsuzlukla ilgili özel bir kanunun bulunmaması ve uygulama sırasında karşılaşılan sıkıntılar mücadeleyi sekteye uğratmaktadır. Bu sebeple yolsuzlukla ilgili özel bir kanunun acilen çıkarılması gerekmektedir.

3.9.2 Ekonomik Nedenler

Gelişmekte olan ülkelerde devlet, ekonomik ve toplumsal birçok işlevi yürütmektedir. Ancak kaynakların kıtlığı ve artan beklentiler nedeniyle bu tür hizmetlerin sunumu hizmetlere olan talebi genellikle karşılayamamaktadır. Bu koşullarda kamu hizmetlerinin dağılımında yolsuzluk için önemli fırsatlar doğmaktadır. Kaynak ve döviz kıtlığı, ödemeler dengesi, enflasyon, işsizlik, yatırım, dışalım ve dışsatıma ilişkin sorunlar az gelişmiş ülkelerin çeşitli biçim ve derecelerde ekonomik düzenlemelerde bulunmalarına yol açmaktadır. Bu bağlamda devletin dolayısıyla bürokrasinin ekonomik alanda “düzenleyici” ve “denetleyici” işlevleri yaygın ve kapsamlıdır. Bunlar arasında işe başlayabilmek için ruhsat almak, gümrük bağışıklığı ya da indirimi, hammadde ve ucuz döviz tahsisi, vergi indirimi ve fiyat denetimi gibi işlemler

sayılabilir. Sonuç olarak bürokrasinin gerçekleştirmek durumunda olduğu bu hizmetlerde büyük miktarlara varmayan rüşvet ve kayırma biçiminde yolsuzluk, bürokrasinin ekonomik denetim, düzenleme ve ihale işlevlerinde ise orta ve üst düzeylerde ve daha büyük miktarlarda yolsuzluk görülür.¹⁰¹

3.9.2.1 Enflasyon Artışı

Yolsuzluğa yol açan ekonomik nedenler arasında belki de açıklamaya hiç ihtiyaç göstermeyen neden enflasyondur. Çünkü uygarlığın ve teknolojinin gelişmesiyle ihtiyaçlar artmakta; ancak yüksek enflasyonun satın alma gücünü düşürmesi nedeniyle yasal olmayan yöntemlere başvurulması olasılığı ve oranı da yükselmektedir.¹⁰²

Bilimsel çalışmaların bulgularına göre enflasyon oranındaki değişimle yolsuzluk arasında anlamlı ve olumlu bir ilişki bulunmaktadır.¹⁰³ Bir başka deyişle fiyat artışlarındaki önemli değişim yolsuzluğu artıran bir etkiye sahiptir. Bu bağlamda yolsuzluğun döngüsel bir süreç olduğu söylenebilir. Ekonomik büyüme ve yatırımlar üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olan yolsuzluk, dolaylı bir biçimde enflasyon maliyetini artırır. Yapılan hesaplamalara göre ortalama enflasyondan her bir birimlik sapma yıllık büyüme oranında 1/3, yatırımlarda ise yüzde 1'lik azalmaya yol açmaktadır.¹⁰⁴

3.9.2.2 Devletin Ekonomideki Ağırlığı

Neo liberal yaklaşıma göre devletin ekonomiye ve sivil topluma daha az müdahale etmesi yolsuzluğu azaltacaktır.¹⁰⁵ Devletin geniş karar alma yetkisinin bulunduğu alanlarda yolsuzluğun ortaya çıktığı bilinmektedir. Dolayısıyla diğer koşulların eşit olduğu durumlarda piyasa ekonomisine

¹⁰¹ Tepav, a.g.e., s.70

¹⁰² Tepav, a.g.e., s.70

¹⁰³ Tepav, a.g.e., s.70

¹⁰⁴ Tepav, a.g.e., s.70

¹⁰⁵ Tepav, a.g.e., s.70

dayalı sistemlerin serbest piyasanın kapsamını artırarak ve rekabeti güçlendirerek siyasal yolsuzluğa olan talebi azaltacağı ifade edilmektedir.¹⁰⁶

Ülkemizde kamu sektöründe potansiyel yolsuzluk alanları aşağıdaki gibi sıralanabilir:¹⁰⁷

a)Müteahhitlere büyük kazançlar sağlayacak büyük çaplı devlet ihaleleri,

b)Elektrik, akaryakıt ve gaz gibi bazı endüstri kollarında fiyatların ve kar oranlarının hükümet tarafından belirlenmesi ve sonuçta bu iş kollarına hakim kimselerin kar oranlarını ve fiyatları yüksek tutabilmek için yolsuzluğa başvurması,

c)Bazı hammaddelerin tahsisinde hükümetin söz sahibi olması,

d)Büyük miktarda vergi alınması ve sonuçta rüşvet karşılığı takdir edilecek vergi miktarının küçük tutulmasını sağlama girişimleri,

e)Hükümetin çeşitli alanlarda sağlamış olduğu kredi ve teşviklerden yararlanma imkanı elde etme girişimleri,

Denetim konusunda karşılaşılan sorunlar nedeniyle savunma harcamalarının önemli yolsuzluk alanlarından birini oluşturduğu iddia edilmektedir. Uluslararası karşılaştırmalı çalışmaların bulgularına göre GSMH ve toplam bütçe içindeki payı yüksek askeri harcamaların, yolsuzlukla olumlu ilişki içerisinde bulunduğu iddia edilmektedir.¹⁰⁸

Tüm özelleştirme çalışmalarına karşın devletin ekonomideki ağırlığı hala devam etmektedir. Fraser Institute adlı kuruluşun ilk kez 1996 yılında

¹⁰⁶ Tepav, a.g.e., s.70

¹⁰⁷ Tepav, a.g.e., s.71

¹⁰⁸ Sanjeev Gupta, Luiz de Mello ve Raju Sharan, "Corruption and Military Spending" European Journal of Political Economy, s.749-77,sayı:17, 2001

“Dünyada Ekonomik Özgürlükler” (Economic Freedom of the World) başlığını taşıyan bir araştırmasının sonuçlarını yayınlamıştır. Bu araştırma sonuçlarına göre dünyada devlet müdahalesinin en az dolayısıyla da ekonomik özgürlüklerin en geniş olduğu ülkeler sırasıyla Hong Kong, ABD ve İngiltere’dir.¹⁰⁹ Ekonomik özgürlüklerin yaygın olduğu ülkelerde yolsuzluk azalmaktadır. Yolsuzluk algılamasının yüksek olduğu ülkelerde ise ekonomik özgürlükler alanında sınırlılıklar bulunmaktadır. Uluslararası Saydamlık Örgütü’nün 2002 yılı “Uluslararası Yolsuzluk Endeksi” sıralamasında en az yolsuzlukların olduğu ülkeler sırasıyla Finlandiya, Danimarka, Yeni Zelanda, İzlanda, Singapur, İsveç, Kanada, Lüksemburg, Hollanda, İngiltere, Avustralya, Norveç, İsviçre, Hong Kong ve ABD’dir. Türkiye Tayland ile birlikte 64.üncü sırada yer almıştır. Bu araştırma sonuçlarına göre dünyada yolsuzlukların en az olduğu 20 ülkenin 18’inde serbest piyasa ekonomisinin ileri düzeyde uygulandığı görülmektedir. Yolsuzlukların en yaygın olduğu 15 ülke devletin ekonomideki ağırlığının görece olarak yüksek olduğu ülkelerdir. Türkiye ekonomik özgürlükler açısından 103 ülke arasında 70. sırada yer bulmaktadır. Bu nedenle devletin kamu sektöründeki görece ağırlığının yolsuzluklara zemin hazırladığını söylemek olanaklıdır.¹¹⁰

3.9.2.3 Kayıtdışı Ekonomi

Ekonomik faaliyetlerin fiilen gerçekleşmiş olmasına rağmen bu faaliyetlerle ilgili kayıtların tutulmaması olarak nitelendirilen kayıt dışı ekonomi, kamu idarelerinin denetimi dışında kalan her türlü ekonomik işlem ve faaliyetlerdir. Diğer bir ifadeyle, kayıt dışı ekonomi resmi kayıtlara girmeyen, kanuni belgelerle belgelendirilmeyen, yetkili kamu organlarınca normal kurallar çerçevesinde kontrol edilemeyen ve milli gelir hesaplamalarında dikkate alınmayan ekonomik işlem ve faaliyetlerin tamamıdır. “Genel olarak bir tanım yapmak gerekirse, kayıt dışı ekonomi, gayri safi milli gelir hesaplarını elde etmede kullanılan bilinen istatistik

¹⁰⁹ Fraser Institue, www.freetheworld.com, 15 Mart 2006

¹¹⁰ Uluslararası Saydamlık Örgütü, www.transparency.org, 24 Şubat 2006

yöntemlerine göre tahmin edilemeyen ve gelir yaratıcı ekonomik faaliyetlerin tümüdür”¹¹¹

Bu yasa dışı faaliyetlerden elde edilen gelire kara para, bu paraya yasal bir kazanç görünümü kazandırılmasına kara paranın aklanması denir. “Esas itibariyle, kanunların suç saydığı fillerin -öncül suçlar vasıtasıyla- işlenmesinden elde edilen para veya para yerine geçen evrak ve senetleri mal veya gelirleri ve bir para biriminden diğerine çevrilmesi de dahil olmak üzere elde edilen her türlü ekonomik menfaat ve değeri kara para olarak tanımlamak mümkündür ve kayıt dışı ekonominin var olduğu ülkelerde yaygın olduğu bir gerçektir” . Kayıtdışı ekonominin özelliklerine baktığımızda;

Her şeyden önce bunlar “nizamsız”dırlar.Kayıtdışı işçilikte asgari ücret seviyesi, azami çalışma saati, ek bir işte çalışma yasağı, iş güvenliği, iş ve işçi sağlığı standartları ve ayırım gözetmeyen kurallar söz konusu değildir; kayıtdışı çalışan işçi, kayıtlı ekonomilerde kamu yönetimi ve işçi sendikaları tarafından temin edilen ücretli tatil izni, hastalık izni, sağlık sigortası emeklilik gibi imkanlardan faydalanamazlar.

İkinci olarak bu işlemler “vergilendirilmemişlerdir”. İşçi ücretlerinden gelir vergisi stopajı yapılmaz, sosyal ve sigorta primleri tahakkuk ettirilmez.Görülüyor ki bütün bu uygulamalar, kamu yönetimini kandırmak üzere işçiyle işveren arasında oluşturan danışıklı dövüş şeklini almıştır.İşverenler maaş ve istihdam vergilerinden kaçınmak ve işçilik masraflarını azaltmak suretiyle kazanç sağlarlar.

Üçüncü olarak bu işlemler “ölçülemezler”.Bu faaliyetler hükümete bildirilmediği için ekonomiyle ilgili resmi istatistiklere direkt olarak yansımaz.¹¹²

¹¹¹ Sarılı Mustafa, “Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları, Nedenleri, Etkileri ve Alınması Gereken Tedbirler”, Bankacılar Dergisi, sayı 41, 2002

¹¹² Altuğ Osman, “Kayıtdışı Ekonomi”, s.9-10, Erdiz Yayıncılık, İstanbul, 1999,

3.9.2.4 Kamu Çalışanlarının Maaşlarındaki Düşüklük

Ekonomik olarak baktığımızda kamu görevlilerinin maaşlarının özel kesime göre düşüklüğü de yolsuzluk için neden olabilmektedir. Çalışanlar açısından özel sektörle kamu sektörü arasındaki büyük maaş farkı kamu çalışanlarının çalıştıkları kuruma karşı bağlarını ve sadakatlerini zayıflatmaktadır. Bu da yolsuzluklara neden olabilmektedir. Maaş konusunda yapılabilecek bir diğer yorum ise; kamu sektöründe maaş politikasının performans-maaş ilişkisine dayanmıyor olmasıdır ve bu durumun da yolsuzluğu artırıcı bir etki oluşturduğu ifade edilebilir.

3.9.2.5 Medya-Ticaret İlişkisi

Yazılı ve görsel basın yayın kuruluşları, özellikle örgütlü yolsuzluk suçlarının ortaya çıkartılmasında ve önlenmesinde önemli görevler üstlenmektedirler. Özgür, tarafsız ve olaylara nesnel açıdan bakabilen bir basın yolsuzlukların saptanmasında ve temiz bir toplum yaratılmasında önde gelen araçlardandır. Ancak basının bu görevini etkili ve sağlıklı bir biçimde yerine getirebilmesinin temel koşulu, basın ve yayın kuruluşlarının ahlak ilkelerine uygun “haber verme” dışında bir faaliyetlerinin olmaması ve başka ticari faaliyetleri yürüten yapılanmalarla organik bir bağının bulunmamasıdır. Özellikle bankacılık, enerji, inşaat gibi devletle doğrudan ya da dolayısıyla ilgili alanlarda faaliyet gösteren holdingler bünyesindeki basın ve yayın kuruluşlarının konuyla ilgili haberlerinin inandırıcılık yönünden tartışmaya açılması doğal karşılanmalıdır. Öte yandan bu konumdaki basın ve yayın kuruluşları tarafından kamuoyunun kasıtlı olarak yönlendirilmesi gibi ciddi bir risk de söz konusudur.

Bu yalın gerçeklere karşın ülkemizdeki durum tam tersidir. Medya sahipleri genelde ticaretle uğraşmaktadır. Devletin ekonomideki ağırlığı nedeniyle de ticaretle uğraşanların yolu siyasetçi ve bürokrat ile çok sık kesişmektedir. Bu aşamada ticaretle uğraşan medya patronu ile basının

desteğine ihtiyaç duyanlar arasında bir menfaat ilişkisi doğmaktadır. Son yıllarda zenginleşebilmek için medya sahibi olmak önemli bir koşul haline gelmiştir.Çoğu zaman medya “basın ahlak ilkelerine” bağlı kalmadan hareket etmektedir. Bazen dedikodulara dayalı, doğru bilgiye dayanmadan yazılar yazılmakta, haberler yapılmaktadır. Bu şekilde ilkesiz medya karşısında bir bürokrat veya siyasetçi herhangi bir medya grubunun haksız taleplerine, kendi aleyhine açılacak kampanyaları düşünerek olumsuz cevap vermeye zorlanmaktadır. Bu durum hem demokratik işleyişi tehlikeye sokmakta hem de medyanın kontrol edilemez bir güç haline gelmesine yol açmaktadır. Batı ülkelerinin bir çoğunda aynı kişinin hem televizyon kanalı hem de gazete sahibi olması yasaklanmıştır. 3984 sayılı kanuna rağmen Türkiye’de ticaret medyayı kontrol etmektedir. Türkiye’de ulusal düzeyde yayın yapan TV kanalı sahiplerinin bir çoğunun aynı zamanda gazete ve dergilerinin bulunması bir yana, kamunun çıkarlarıyla yakından ilgili bankacılık, enerji gibi alanlarda şirketleri bulunmaktadır. Medyada kartelleşme eğilimleri görülmektedir. Medya kartellerinin ortak menfaatleri için hareket etmeleri durumunda ortaya karşı konulmaz bir güç çıkmaktadır.¹¹³

Bu konuyla ilgili olarak Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı’nın (TESEV) 2001 yılında yapmış olduğu yolsuzluk anketine bakmak gerekir. 17 ilde 3021 kişi üzerinde yapılan ankete göre en az güvenilen kurumlar sıralamasında gazeteciler 4. sırada görülmektedir. Yine dürüstlük sıralamasında gazeteciler yedinci sırada yer almaktadırlar. Dürüstlük simgesi olan bu meslek grubunun halkın gözünde bu şekilde yer alması düşündürücüdür. Bununla birlikte halka sorulan diğer bir soruda, gazete sahiplerinin medya dışı işlerle uğraşmasının yolsuzlukların ortaya çıkarılmasında olumsuz etkisinin olup olmadığının belirlenmesi amaçlanmıştır. Katılımcıların %62’si bunun engel olacağı görüşünü dile getirmişlerdir.

¹¹³ Tepav, a.g.e., s.75-76

Sizce gazete-TV sahiplerinin medya dışı alanlardaki işlerle uğraşması büyük yolsuzlukların ortaya çıkarılmasında engel oluşturuyor mu?¹¹⁴

Engel oluşturuyor: %62

Engel oluşturmuyor: %24

Bilmiyor: %14

3.9.2.6 Siyasetin Finansmanı

Siyasi partiler demokrasinin sinir sistemi olarak kabul edilmektedir. Rekabetçi bir siyasal parti sisteminin oluşmasında ve varlığını sürdürmesinde pek çok unsur etkilidir ancak özellikle para asli bir nitelik taşır. Profesyonelleşen parti örgütleri ve çeşitlenen kampanya teknikleri siyasi partilerin paraya olan gereksinimlerini artırmıştır. Seçim dönemleri kadar iki seçim dönemi arasındaki dönem de siyasetin finansmanı açısından önem kazanmıştır. Bu bağlamda ilk kaynağı bilinmeden her türlü metaya çevrilebilen para sonunda siyasi iktidarı ele geçirmeye yarayan bir araç haline dönüşebilmektedir.¹¹⁵

Birçok demokratik ülkede siyasete yasadışı para girişi 1970'li yıllardan başlayarak yaygınlaşmıştır.¹¹⁶ Siyasetin finansmanı konusunda en kapsamlı yasal düzenlemelere sahip ABD'de 1996 başkanlık seçimlerinde 260 milyon dolarlık yasadışı paranın kullanıldığı belirlenmiştir. Zorunlu günlük harcamalarını üyelik aidatı ve bağışlar gibi düzenli gelir kaynaklarından sağlayamayan siyasi partilerin rant kollayan yasadışı para kaynaklarının etkisine girebilecekleri açıktır. İhale, kredi ve teşvik karşılığında siyasi

¹¹⁴ TESEV, Yolsuzluk Araştırması, 1 Şubat 2001

¹¹⁵ Tepav, a.g.e., s.76

¹¹⁶ Gençkaya Ömer Faruk, "Siyasi Partilere ve Adaylara Devlet Desteği, Bağışlar ve Seçim Giderlerinin Sınırlandırılması" Siyasi Partiler Reform, s. 127-39 ve 153-7, TESEV, İstanbul 2000

partilere “komisyon” ya da “zorunlu bağış” şeklindeki para akışı evrensel bir olgudur.¹¹⁷

Anayasa mahkemesince yapılan siyasi partilerin kesin hesaplarının denetim sonuçlarına göre, bir partimizin 1998 yılı hesaplarında partinin eski genel başkanının bedelsiz olarak bir şirketin uçağından yararlandığı tespit edilmiştir.¹¹⁸ Türkiye’de partilerin ve adayların yasaya aykırı olarak bedelsiz mal ve hizmet kullanmaları yaygındır. Bu durum kayırma ve benzeri yolsuzluk ilişkilerine yol açmaktadır. Öte yandan son yıllarda özellikle büyük kentlerde belediye başkan adaylarının bazılarının partilerin ülke çapındaki kampanya harcamalarından daha fazla bütçe ilan ettikleri de bilinmektedir. Anayasanın 69’uncu maddesinin son fıkrasının zorunlu hükmüne rağmen bugüne kadar “partilerin ve adayların seçim harcamalarını denetlemeye” yönelik düzenleme yapılmamıştır. Siyasetin finansmanında en büyük kaçak alanı seçim harcamaları oluşturmaktadır. 1999 erken genel seçim döneminde siyasal partilerin sadece yazılı basındaki kampanya giderlerinin 13 trilyon lira olduğu dikkate alınırsa diğer harcamalarının boyutlarını tasavvur etmek zor olmayacaktır. Siyasal partileri yasadışı “denetimsiz” (kara) paranın etkisinden kurtarmak için getirilen hazine yardımı etkisiz kalmakta, siyaset-ticaret-mafya ilişkileri devlet mekanizmasında yolsuzlukların yaygınlaşmasına yol açmaktadır.¹¹⁹

3.9.2.7 Çarpık Kentleşme ve Hızlı Nüfus Artışı

Türkiye’de nüfus artışı ele alındığında, bu artışın çok hızlı olduğu görülür. Nüfus yılda %2 ile %2.5 arası bir artış göstermektedir. Bu oldukça hızlı bir artış olarak nitelendirilebilir ve beraberinde birçok olumsuzluklar getirmektedir. Bu artışla birlikte işgücü miktarında artış olmaktadır. Bu durum devletin yeni iş sahaları açmasını gerektirmekte ve insanlar iş bulma ümidiyle

¹¹⁷ Tepav, a.g.e., s.76

¹¹⁸ Gençkaya Ömer Faruk, Devletleşen Partiler, Türkiyede Siyasi Partilerin Başlıca Gelir Kaynakları, 1983-1998, s.46, ANSAV yayınları, Ankara, 2002

¹¹⁹ Tepav, a.g.e., s.76

büyük metropollere göç etmektedirler. Büyük illere göçen bu insanlar çarpık kentleşmenin ürünü olan gecekonduarda yaşamaktadırlar. Buralarda oturan insanlar altyapı ve üstyapı çalışmaları için idarecilerden çeşitli taleplerde bulunmaktadır. Ne yazık ki tamamen devlet arazisinde işgalci durumunda olan bu kişilere yöneticiler ve özellikle seçim dönemlerinde siyasi parti liderleri veya adayları çeşitli kanunsuz sözler vermekte ve hatta seçim zamanı bu verdikleri sözleri yerine getirmektedirler.

Hızlı nüfus artışının getirdiği sorunlardan bir tanesi de devletin kamu hizmeti olarak sunmak zorunda bulunduğu eğitim ve sağlık gibi alanlarda yeterince sağlıklı hizmetin sunulamayıp oluşudur. Maalesef uygulamada herkese eşit muamele gerektiren bu hizmet sektörlerinde parası olan kişilerin kayırıldığı ve parası olmayana göre daha iyi ve hızlı hizmet aldıklarını görülmektedir. Sonuç olarak kamu hizmetlerinin yetersizliği nedeniyle bu hizmetlerden kimlerin yararlanacağını; iltimas, rüşvet, zor kullanma, adam kayırma gibi yolsuzluk yöntemleri belirlemektedir.

3.9.3 Sosyal Nedenler

Yolsuzlukla ilgili nedenle baktığımızda aslında sosyal nedenlerin en önemli grubu teşkil ettiğini görürüz. Özellikle toplumun tepkisizliği veya yeterli tepkiyi gösterememesi sosyolojik açıdan ilgilenilmesi gereken bir konudur. Bu çerçevede insanlarımızın duyarlılığının ve bu konuyla ilgili bilgilerinin artırılması gerekmektedir.

3.9.3.1 Eğitim Sistemindeki Problemler

Kamuoyuna göre Türkiye’de yolsuzluklarla mücadelede en çok etkili olabilecek iki yöntem; “yolsuzluk yapanların teşhir edilmesi” ve “halkın yolsuzluklar konusunda eğitilmesi ve aydınlatılması”dır.¹²⁰

¹²⁰ TÜSİAD, Kamu Reformu Araştırması, TÜSİAD yayınları, İstanbul, 2002

Oysa çocuklarımıza, gençlerimize ve giderek bütün topluma yolsuz davranışlara katılmanın yaratacağı toplumsal ve ekonomik çöküntüleri ve yolsuzluklarla mücadelenin önemini anlatması gereken örgün ve yaygın eğitim araç ve mekanizmaları son derece yetersizdir. Bunun yanı sıra ezbere dayalı örgün eğitim sistemimizin bizatihi kendisi, yolsuzluğu doğuran en ağırlıklı nedenler arasındadır. Nitekim Beyaz Nokta Vakfı'nın saptamalarına göre "ezberci eğitim sistemi" rüşveti doğuran nedenler sıralamasında yüzde 10'la ikinci sıradadır. Çünkü ezbere dayalı eğitim sistemi insanları üretimden uzaklaştırmakta; üretmeyen, ürettiğiyle yetinmeyen bireyler de ihtiyaçlarını karşılamak için kolaycı, köşe dönmece yöntemlerden medet ummaktadırlar. Sistemik sorunun dışında mevcut eğitim sistemimizin müfredat programları içinde yolsuzlukla mücadelenin yer almaması da önemli bir eksikliklerdir.¹²¹

3.9.3.2 Ortak Sorumluluk Duygusunun Yeterince Gelişmemiş Olması

Kamu yararı kavramının en uygun toplumsal yararı sağlaması bu kavramın içinin yurttaşlık bilinciyle doldurulmasına bağlıdır. Halk kamu hizmetinden yararlanmayı "lütuf" değil bir yurttaşlık hakkı olarak görmelidir. Yurttaşın kamu hizmetini bu algılayış biçimi ve bürokratin yurttaşla "tepeden bakan" anlayışı bilgi eksikliği de eklenince yolsuzluk ve rüşvet olasılığını artırmaktadır.¹²²

Emre Kongar'ın¹²³ bu konuda tespiti çok yerindedir; "..... tarih ve tabiat varlıkları gibi kamu mülkiyetinde bulunan yerlerin yağmalanarak özel mülkiyete geçirilmesi sırasında, kimse kendi yararını da kapsayan kamu yararını tutmamaktadır. Kentin en işlek yerine, yoğunluğu müthiş artıran ve trafik dahil tüm yaşam etkinliklerini felç eden bir gökdelen dikilmesinde kimse toplum yararını düşünmemektedir. Yeşil alanların yağmalanmasında kimse kendisi de dahil kent halkının gereksinmesinin savunuculuğunu

¹²¹ Tepav, a.g.e., s.77

¹²² Tepav, a.g.e., s.77

¹²³ Kongar Emre, Kamuda Rüşvetin Toplumsal Nedenleri, Yolsuzlukla Savaşım Stratejileri Uluslararası Sempozyumu, İstanbul, www.kongar.org, 14 Mart 2006

yüklenmemektedir. Sonuç olarak sürekli yağmalanan ve bir süre sonra yaşanmaz hale gelen içinde yağmacıların da yaşaması olanaksızlaşan kentler üretmekteyiz. Aynı biçimde vergi mükellefi ve vatandaşlık bilincimiz gelişmediği için bizim vergilerimizden gelen fonların ya da bizim mevduatımızdan kaynaklanan paraların ötekine berikine kişisel çıkar uğruna kredi ya da teşvik olarak verilmesinin peşinde koşmamaktayız.”

3.9.3.3 Sivil Toplum Kuruluşlarının Etkisizliği

Sivil toplum kuruluşları demokratik, toplumsal yapının kılcal damarlarıdır. Kılcal damarlar nasıl ki oksijen ve besin yüklü kanın doğrudan doğruya vücut dokularına gitmesini sağlarsa, sağlıklı ve güçlü toplumsal dokuların oluşması için de sendika, oda, vakıf, dernek gibi sivil toplum örgütleri o denli gerekli ve önemlidir. İsveç’in örnek gösterilen demokratik yapısında 8 milyon nüfusuna karşılık 32 milyona ulaşan sivil toplum kuruluşları üye sayısının büyük payı vardır. Demokrasinin en fazla geliştiği ülkelerde yolsuzluğun en alt düzeyde olduğu unutulmamalıdır. İsveç’in demokrasi karnesi gibi, yolsuzlukla mücadele karnesi de pekiyidir. Uluslararası Saydamlık Örgütü’nün Yolsuzluk algılama anketlerinde İsveç en az kirlenen ülkeler sıralamasında sürekli en üst sıradadır. Öte yandan en yalın deyimle torpil olarak adlandırılan ve evrensel terminolojiye göre yolsuzluk olduğu konusunda kuşku duyulmayan kayırmacılığın, demokratik gelişkinlik düzeyi aşağıda olan toplumlarda sıkça görülmesi de doğrudan örgütlenme bilinciyle ilişkilidir. Çünkü birlikte hareket bilincinin yeterince gelişmediği toplumlarda doğal olarak bireycilik gelişir. Bireysel mücadele ise genellikle adamını bulma yöntemine dayanır. Burada şunu söylemek yerinde olacaktır “ Nasıl ki bir yaprak ağacın sessiz onayı olmadan sararamazsa, bireyler de toplumun sessiz onayı olmadan suç işleyemezler.”

124

¹²⁴ Tepav, a.g.e., s.77-78

3.9.3.4 Toplumumuzdaki Yanlış Değer Yargıları

Toplumumuzda bazı kavram ve değerlerin yanlış yorumlanması ve aşınması sonucu yolsuzluk olgusunun yeterince ciddiye alınmadığını söyleyebiliriz. “Bal tutan parmağını yalar”, “Su akarken küpünü doldur”, “köşeyi dönmek”, “yiyorlar ama yapıyorlar da” gibi örnekleri çoğaltmak mümkündür.

Bunları yanında yolsuzlukla mücadelede çok önemli olan “ihbar” kavramının gammazlık ve ispiyonculuk biçiminde algılanması da yolsuzlukların ortaya çıkartılmasındaki engellerden biridir. Halbuki gelişmiş ülkelerde ihbar ve şikayet olguları doğrudan yurttaşlık bilincinin bir türevi hatta yurttaşlık ödevi olarak görülmektedir. Yayınlanan bir çalışmada “Çin’de yaygın eğitim ve yaymaca sonucunda kamu görevlilerinin yolsuzluk yapanları duraksamaksızın ihbar etmelerinin, bu ülkede yolsuzluğu en alt düzeye indirdiği” vurgulanmıştır.¹²⁵

Kuşkusuz ihbarın bu şekilde toplumsal algılaması yanında sonuç alınamayacağına ya da ihbarda bulunanın suçlanacağına dair yaygın kanı da bir başka önemli etkidir. TÜSİAD tarafından yaptırılan araştırmaya göre kendilerinden rüşvet talep edildiğinde her koşulda bunu ihbar edeceklerini söyleyenlerin oranı ancak beşte üçtür. Kendilerine yönelik rüşvet talebini ihbar etmeyeceklerini söyleyenlerin yarısından çoğu “ihbar etseler de sonuç çıkmayacağını, üstelik kendilerinin işlerini yaptıramadıklarıyla kalacaklarını” düşünmektedir. Deneklerin yaklaşık dörtte biri ise ihbar etmeleri halinde “başlarına daha büyük iş açılacağını” düşünmektedirler. Bu bulgular Türkiye’de devletin rüşvetle mücadelede yurttaşların aktif desteğinden yararlanması olanağının verili koşullarda bir hayli sınırlı olduğunu ortaya koymaktadır. Yine aynı araştırmanın bulgularına göre, “Hayattaki ilk amacınız nedir?” sorusuna 100 kişiden 51’i “ekonomik şartlarını daha iyi hale getirmek” yanıtını vermektedir. Araştırmada yanıt verenlerin yüzde 27’si de

¹²⁵ Tepav, a.g.e., s.78

“bir an önce zengin olmak” istediğini belirtiyor. Bir başka deyişle 100 kişiden 78’nin öncelikleri arasında; araştırma, öğrenme, bilgi toplumu olma yerine, köşe dönmek ama bir an önce dönmek bulunmaktadır.¹²⁶

¹²⁶ TÜSİAD, Kamu Reformu Araştırması, TÜSİAD yayınları, İstanbul, 2002

4 YOLSUZLUĞUN İŞLENİŞ ŞEKİLLERİNE GÖRE TÜRLERİ VE BEYAZ YAKA YOLSUZLUKLARINDAN EN ÖNEMLİSİ BANKA YOLSUZLUĞU

4.1 YOLSUZLUĞUN İŞLENİŞ ŞEKİLLERİNE GÖRE TÜRLERİ

Yolsuzluğun birkaç farklı şekillerde sınıflandırılması yapılabilir. Örneğin içeriğine göre yolsuzluk siyasal ve yönetsel yolsuzluk olarak ikiye ayrılır. Siyasal yolsuzluğun baş aktörleri siyasiler, yönetsel yolsuzluğun baş aktörleri de kamu bürokrasisi ve kararları uygulayıcı bürokratlardır. Yine yönetsel yolsuzluk da kendi içinde maddesel içerikli yolsuzluk ve dayanışma içerikli yolsuzluk diye ikiye ayrılmaktadır.¹ Fakat biz yolsuzlukların işleniş şekillerine göre bir sınıflamasını yapacağız. Bu sınıflamayı yapmamızda ki amaç son dönemde ülkemizde yapılan yolsuzlukların bu sınıflamada ifade edilen başlıklar altında gerçekleştirilmiş olmasıdır. Bunlar İhale yolsuzluğu, Yatırım yolsuzluğu, Gümrük yolsuzluğu, Vergi iade yolsuzluğu, Tarım desteklemeleri yolsuzluğu ve Banka yolsuzluğu'dur.

4.1.1 İHALE YOLSUZLUĞU

İhale komisyonunu oluşturan Devlet görevlileri tarafından, ihaleye katılan özel-tüzel kişilerle birlikte organize bir şekilde Devlet hazinesinin dolandırılarak zarara uğratılması olayıdır.

¹ Cumhurbaşkanlığı Devlet Denetleme Kurulu Başkanlığı, “Yolsuzlukla Mücadeleye Yardımcı Olmak Maksudıyla Alınması Gereken Tedbirlere İlişkin İnceleme Raporu” D.D.K Yayınları, Ankara, 1996

4.1.2 YATIRIM YOLSUZLUĞU

Yatırım projeleri sunulmak suretiyle, hazineden alınan destekleme pimlerinin, bu projelere değil, bazı özel menfaatler doğrultusunda harcanması olayıdır. Bu projeleri denetlemekle görevli bazı kamu görevlilerinin de bu tür yolsuzluklar içerisinde yer aldıkları görülmektedir.

4.1.3 GÜMRÜK YOLSUZLUĞU (HAYALİ İHRACAT VE İTHALAT)

Gerçekte yapılmadığı halde, sahte belgelerle, yapılmış gibi gösterilen ihracat ve ithalat işlemleri karşılığında, devletten haksız KDV iadeleri veya düşük faizli Eximbank kredileri alınarak Devlet Hazinesinin zarara uğratılmasıdır. Bu olayları denetlemekle görevli bazı kamu personelinin de bu yolsuzluğun içerisinde menfaat karşılığı yer almaktadır.

4.1.4 VERGİ İADE YOLSUZLUĞU

Bazı organize gruplar tarafından, hiç olmayan veya az olan üretim karşılığında, sahte belgelerle Devletten haksız yere KDV iadesi alınması olayıdır.

4.1.5 TARIM DESTEKLEMELERİ YOLSUZLUĞU (GÜBRE VE PAMUK v.b.)

Devletin, gübre ve ilaç gibi katkı maddeleri alımı için çiftçiye yaptığı destekleme ödemeleri sırasında, çiftçilikle ilgisi olmayan bazı organize grupların, sahte belgelerle devletin bu desteklemelerinden haksız yere yararlanmaları sonucu devlet hazinesinin zarara uğratılmasıdır. Yine, denetimle görevli bazı kamu personeli de bu yolsuzluğun içerisinde yer almaktadır.

4.1.6 BANKA YOLSUZLUĞU

Mevduat garantisi olan Bankaların çeşitli yöntemlerle işlerinin boşaltılarak (Hortumlanarak) zararlarının Devlet hazinesine ödettirilmesi olayıdır.

Bankalar; Bankalar Kanunu uyarınca kurulan ve bu yasa hükümlerine göre faaliyette bulunan kuruluşlardır. Ülkemizin ekonomik yapısının en önemli temel taşlarından olan bankaların işlevleri, topladıkları mevduatı kredi olarak kullanarak kar sağlamaktır. Bu sebeple bankalar için en önemli kaynak tasarruf sahiplerinin bankaya yatırdıkları birikimlerdir. Bu birikimleri bankalar muhafaza ederek ve değerlendirerek nemalandırırlar. Bu mevduatların nemalandırılması için bankalar, ekonominin gereklerine uygun şekilde ve Bankalar Kanunu'nun getirdiği yasal limitler ve kurallar çerçevesinde seyyaliyet, verimlilik ve rantabilite ilkelerine de uygun şekilde topladıkları mevduatları (paraları) kredi olarak kullanabilirler. Tasarruf sahiplerinin haklarının korunması için bankalarla ilgili özel düzenleme yapılması yoluna gidilmiştir. Bu amaçla çıkarılan Bankalar Kanunu'yla; tasarruf sahiplerinin tasarruflarını korumak ve ekonomik kalkınma gereklerine göre kullanılmalarını sağlamak üzere bankaların kuruluşunu, yönetimini, çalışma esaslarını, devir, birleşme ve tasfiyeleri ile denetlenmeleri sağlanmaya çalışılmıştır. Bankalar Kanunu'nun en önemli ve hassas amacı tasarruf sahiplerinin haklarının korunması olduğu için bankalar, kamu otoritesi tarafından sıkı bir şekilde kontrol edilmesi gereklidir. Bu denetimlerle Bankalar Kanunu'nun getirdiği sınırlamalar ve yasaklamalar dışında bankaların uygulamalarının önüne geçilmektedir. Buradan hareketle bankalar fonksiyonları ve tabi oldukları özel kanunları gereğince Türk Ticaret Kanunu'nun ilgili maddeleri çerçevesinde kurulan anonim şirketlerden farklılık gösterirler. Bankalar; ilgili kanun ve mevzuatlara aykırı olarak kredi kullandırması durumunda, kredilerin geri dönüşlerinde sorunlarla

karşılaşması muhtemel olacak, böylece tasarruf sahiplerinden vadesi gelenlerin ödemesini yapmak hususunda sıkıntıya düşecektir. Buna benzer sorunlar 1994 ve 1998 yıllarında banka krizlerinde yaşanmıştır ve etkileri hala devam etmektedir. Bankalar Kanunu'nun 11.maddesinin 2. fıkrasının a bendinde; "Bir banka gerçek veya tüzel bir kişiye doğrudan veya dolaylı olarak öz kaynaklarının yüzde yirmi beşinden fazla kredi veremez, aval ve kefaletlerini kabul edemez..." denilmektedir. Bunun anlamı bir banka tüzel veya gerçek bir kişiye kaynaklarının %25'inden fazla kredi açmasının uygun olmadığıdır. Burada tasarruf sahiplerinin mevduatlarının korunması amaçlanmış ve banka kaynaklarının bir kişiye veya gruba aktarılmasının önüne geçilmesi düşünülmüştür. Ancak geçmiş dönemde meydana gelen banka yolsuzluklarına baktığımızda bu şekilde yapılmış usulsüzlükler görmekteyiz. Bu durum TCK' da yer alan dolandırıcılık suçunu meydana getirmektedir.

Bankacılık sistemi bugün içinde bulunduğu duruma tabii ki bir günde gelmemiştir. Geçmişte ortaya çıkan ancak yüzeysel önlemlerle üstü örtülmeye çalışılarak gizlenen temel bozukluklar her geçen gün daha da büyümüştür. Küreselleşme adı verilen yeni süreçte uluslararası ekonomik ilişkilerin artması ve bunun dünya ticaretine olumlu etkisi, mali sisteme de olumlu olarak yansımıştır. Sermaye hareketlerinde yaşanan gelişmeler, teknoloji alanındaki yenilikler, iletişim sektörünün bilgi üretimi ve yaygınlaşmasına katkısı, şehirleşme ve sanayileşme, finans piyasalarının gelişmesine ve finans araçlarına olan talebin artmasına ortam hazırlamıştır. Ne var ki makro ekonomik dengelerini sağlıklı kuramamış birçok gelişmekte olan ülke bu gelişime koşturarak çok ciddi ve yapısal sorunlarla karşılaşmıştır.²

Türköne'nin ifadesiyle, Finans sektöründeki yolsuzluklara dayanan 2001 bankacılık krizinde, bir yıllık gelirimizin yaklaşık yarısı olan 77 milyar dolar buhar olup gitmiştir. Siyasetin gündemleri buza yazılan yazı gibi uçar

² Kelkitlioğlu Murat, Hortum Egebank Nasıl Soyuldu?, s.16, Metis Yayınları, İstanbul, 2001

gider; ama 'yolsuz gündemler' hafızalara kazınır. Tek parti döneminin 'aferinistler'inden başlayarak, 'Havuz-Yavuz' davasından, yakın dönemin İlksan, İSKİ, Hayali İhracat, İstanbul Bankası, Türkbank yolsuzluklarına kadar uzanan kirli dosyalar, fail olarak görülen siyasetçilerin de akıbetini belirlemiştir. Yolsuzluğu yok etmenin yolu aklı başında ve gerçekçi düzenlemeler yapmaktan, objektif tutumlar almaktan geçmektedir.³

Türkiye Cumhuriyeti'nin hazinesi işadamları-siyasetçi- bürokrat sacayağı üzerinde yükselen organize bir yöntemle soyulmuştur. Kamu bankalarını akıl almaz yöntemlerle dolandıran diplomalı hırsızlarla, kendi kurdukları bankaların içlerini boşaltan 'işadamlarının' yurttaşlarımıza maliyeti 125 milyar dolardır. Hükümetler; Ziraat Bankası, Halkbank ve Emlak Bankasını hazinenin yan kuruluşları gibi kullanmışlardır. Kötü yönetim ve yolsuzluklar bankacılık kalelerinin sonunu hazırlamıştır. Kamu bankalarının hazineye maliyet 22,1 milyar doları bulmuştur. Hazineden tahvil alınarak kapatılan bu rakama faizler eklendiğinde zarar 2003 yılı sonunda 70 milyar dolara ulaşmıştır. Buna ilaveten de kamu kaynaklarını hortumlayıp kendi bankalarını kuran ve ardından bunları hortumlayan işadamlarının maliyeti de 55 milyar dolardır.⁴

4.2 BANKA YOLSUZLUĞUNUN NEDENLERİ

Son dönemde ülkemizde en çok konuşulan, çeşit çeşit yolsuzluğun ve hırsızlığın öne çıktığı bir sektör bankacılık sektörüdür. Hiç de alışık olmadığımız operasyonlarla birlikte, 'neler döndüğünü' net bir şekilde görme şansına sahip olduğumuz bankacılık sektörü bugünkü durumuna nasıl geldi veya getirildi? Kamuoyunda söylendiği gibi bankaların içinin boşaltılmasına , canı isteyen bankanın sahibi olmasına ve hepsinden önemlisi bankacılık

³ Türköne Mümtazer, Zaman gazetesindeki köşe yazısı, 02/02/06

⁴ Mollaveisoğlu Tuncay, Güve, s.1, Alfa Yayınları, İstanbul, 2004

sisteminin denetimsizliğine kadar varan sorunların sorumluları kimler? Aslına bakılırsa sorun 1990'lı yılların başlarına dayanmaktadır. Sektördeki bozulmalar, 1993 yılında hükümet tarafından çıkarılan 512 sayılı Kanun Hükmünde Kararnameyle başlamıştır. 3182 sayılı Bankalar Yasası, o günün koşullarına göre bankalarla ilgili yeterli hükümleri içerdiği halde 512 sayılı KHK ile bu yasada önemli değişiklikler yapılmıştır. Ne var ki bu değişikliklerin çoğu olumlu değil olumsuz sonuçlara yol açmıştır. Öncelikle yasaya aykırı karar ve işlemleriyle bankanın iflasına veya yasanın 64. maddesi kapsamına alınmasına neden olanların kişisel sorumlulukları kaldırılmıştır. Ardından Off-Shore bankacılığı Bankalar Yasası'nın çeşitli hükümleri dışına çıkarılmıştır. Bankaların açacakları veya nakledecekleri her şube için ilgili bakanlıktan izin alma zorunluluğu kaldırılarak ve bir takvim yılı içerisinde ancak 10'un üzerinde şube açılması durumunda Hazine Müsteşarlığı'ndan izin alınması hükme bağlanmıştır. Bankalar Yasası hükümlerine aykırı hareket edenlerin işlerine derhal son verilmesi zorunluluğu iptal edilerek, bu kişilerin sadece imza yetkilerinin kaldırılması yükümlülüğü getirilmiştir. Yine aynı kararnameyle bir bankanın sermayesinin yüzde 5 ve daha fazlasına sahip olan ortaklarına ve bunlarla dolaylı kredi kapsamına giren gerçek ve tüzel kişilere vereceği kredilerin, toplam kredilerin yüzde 5'ini aşamayacağı yönündeki sınırlama da kaldırılmıştır. Bankanın kuruluşu için 100 ortak zorunluluğu kaldırılarak anonim şirketlerin kurulması için gerekli olan 5 ortak şartı yeterli görülmüştür. Böylelikle aile şirketlerinin banka satın almaları mümkün hale getirilmiştir. Bu şekilde bankacılık sistemi temelden bozulmuştur ve çok geçmeden bazı bankaların batmışlardır.⁵

Haziran 1999'dan itibaren bankacılık sektörüne yönelik olarak çok sayıda yasal düzenlemeye gidilmiştir. Bu yasal düzenlemelerin başında 18 Haziran 1999 tarihinde TBMM'ce kabul edilen 4389 sayılı Bankalar Kanunu

⁵ Kelkitlioğlu Murat, a.g.e., s.15

gelmektedir. Bu düzenleme birkaç açıdan önemlidir. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz.⁶

-Bankacılık sektörünü denetleme ve sektöre yönelik düzenlemeleri yapmak üzere bağımsız çalışacak BDDK kurulmuştur. Bu kuruluşun üyelerinin bağımsız ve siyasal erkin baskısı altında kalmayacağı yönünde yasanın 3. maddesine hükümler konulmuştur.

-Banka kurmak ve sahibi olma zorlaştırılmıştır.

-Bankaların geri dönmeyen kredilerden kaynaklanan risklerini en aza indirmek için kredi plasmanına yeni sınırlamalar getirilmiştir.

-3182 sayılı Bankalar Kanunu'nun 64. maddesi ile bankaların sermaye yetersizliğine düşmesi ile uygulanan yaptırımlar, yeni yasanın 14. maddesi ile daha da ağırlaştırılmıştır.

-Yasanın 9. maddesi ile risk izleme birimi bankalar için zorunlu tutulmuştur. Daha sonra da bu maddeye ilişkin risk izleme tebliği yayınlanmıştır.

Özellikle kamu bankalarının sistemli olarak soyulmasında sayısı yirmiyi geçmeyen firmalar ve yine yıllarca aynı görevi yürüten bürokratlar rol almışlardır. Bu oluşuma siyasilerin de değişmeyen yüzleri eklendiğinde bankaları soyanların fotoğrafı daha netlik kazanmaktadır.⁷

Batık bankalardan Egebank, İnterbank, Bankekspres, Yurtbank, Etibank, ve Bank Kapital'in sahiplerine veya bunların sahip olduğu holdinglerin şirketlerine, haklarında olumsuz istihbarat raporları olmasına rağmen kredi kullanılmıştır. Üstelik bazıları diğer kamu bankalarına olan

⁶ Çolak Ö. Faruk ve Yiğidim Aslan, Türk Bankacılık Sektöründe Kriz, s.10-11, Nobel Yayınları, Ankara, 2001

⁷ Mollaveisoğlu Tuncay, a.g.e., s.26

borçlarını ödememiş olduğu halde. Bunun yöntemini müfettişler şöyle açıklamışlardır. Kamu bankalarına borcu olan firmaların kredileri takibe sokulmamıştır, böylece bir devlet bankasından kredi alıp batıran ya da geri ödemeyen firma, başka devlet bankalarından ikinci hatta üçüncü kez yüksek miktarda kredi kullanma imkanına sahip olmuştur. Toplama bakıldığında Halkbank'da 1998 yılı tespitleriyle batık firma sayısı 167'yi bulmuştur. Yüksek Denetleme Kurulu'nun haklarında soruşturma açılmasını istediği, yani usulsüzlük gördüğü firma sayısı ise 81 dir. Ancak bu 81 firmanın yalnızca 11'i hakkında soruşturma yapılmıştır. Bu soruşturmalar sonucunda banka genel müdürü, yönetim kurulu üyeleri ve bazı personelle ilgili olarak ceza kanunu açısından suç duyurusunda bulunulmuştur. Fakat yetkili bakan yargılama için izin vermemiştir.⁸

Cumhurbaşkanlığı Devlet Denetleme Kurulu'nun Halkbank ile ilgili araştırma ve denetleme raporunda , küçük ve orta ölçekli sanayi kuruluşlarını kredilendirmekle görevli olan bankanın büyük grupları finanse ettiği açıklanmıştır. Raporda asıl kaynağın büyük gruplara aktarıldığı belirtilmektedir. 2000 yılı sonu itibariyle grup/holdinglere kullandırılan kredi riskleri korkunç gerçeği ortaya koymaktadır. Rapora göre yalnızca 10 firmanın banka üzerinde yarattığı risk 347 trilyon liradır.

Demirel Grubu :66 trilyon 826 milyar lira

Zorlu Grubu :52 trilyon 709 milyar lira

Sabah Grubu :42 trilyon 192 milyar lira

Aslan Grubu :32 trilyon 455 milyar lira

Cemil Çakmaklı grb. : 8 trilyon 800 milyar lira

Ekinciler Grubu :28 trilyon 523 milyar lira

⁸ Mollaveisoğlu Tuncay, a.g.e., s.51

Çağlar Grubu	:26 trilyon 668 milyar lira
Eyilik Grubu	:26 trilyon 397 milyar lira
Feniş Grubu	:23 trilyon 672 milyar lira
Bilkont Grubu	:19 trilyon 178 milyar lira

Raporda toplam ticari(nakdi) kredilerin 424 trilyon 865 milyar lira olduğu, yalnızca bu 10 firmaya kullandırılan kredilerin toplam kredilerin %81,8'ini oluşturduğu belirtilmiştir. Raporda yer alan alacaklar döviz kuru ve faizlerle hesaplandığında vurgunun boyutu 4 katrilyon lirayı bulmaktadır.⁹

Bu dönemde devletin el koyduğu bankalar ve zarar miktarları aşağıdaki şekildedir;

Türk Ticaret Bankası, sahibi Türk Ticaret'dir. Bankaya 25 Mayıs 1997 tarihinde el konulmuştur. Zararı 777 milyon dolardır.

Demirbank, sahibi Halit Cingilloğlu'dur. Bankaya 06 Aralık 2000 tarihinde el konulmuştur. Zararı 684 milyon dolardır.

Ulusalbank, sahibi Ephesus Ltd.'dir. Bankaya 28 Şubat 2001 tarihinde el konulmuştur. Zararı 524 milyon dolardır.

Sitebank, bankaya 26 Şubat 2001 tarihinde el konulmuştur. Zararı 53 milyon dolardır.

EGS Bank, bankaya 09 Temmuz 2001 tarihinde el konulmuştur. Zararı 545 milyon dolardır.

Pamukbank, sahibi Mehmet Emin Karam Mehmet'dir. Bankaya 18 Haziran 2002 tarihinde el konulmuştur. Zararı 3 milyar 681 milyon dolardır.

⁹ Mollaveisoğlu Tuncay, a.g.e., s.72

Tariřbank, sahibi Tariřbank'dır. Bankaya 09 Temmuz 2001 tarihinde el konulmuştur. Zararı 74 milyon dolardır.

İnterbank, sahibi Cavit Çağlar'dır. Bankaya 21 Aralık 1999 tarihinde el konulmuştur. Zararı 1 milyar 269 milyon dolardır.

Bank Kapital, sahibi Mahmut Ceylan'dır. Bankaya 27 Ekim 2000 tarihinde el konulmuştur. Zararı 392 milyon dolardır.

Bank Ekspres, sahibi Korkmaz Yiğit'tir. Bankaya 12 Aralık 1998 tarihinde el konulmuştur. Zararı 435 milyon dolardır.

Yurtbank, sahibi Ali Balkaner'dir. Bankaya 22 Aralık 1999 tarihinde el konulmuştur. Zararı 650 milyon dolardır.

Yařarbank, sahibi Selçuk Yaşar'dır. Bankaya 22 Aralık 1999 tarihinde el konulmuştur. Zararı 1 milyar 148 milyon dolardır.

Etibank, sahibi Dinç Bilgin'dir. Bankaya 27 Eylül 2000 tarihinde el konulmuştur. Zararı 1 milyar 148 milyon dolardır. Banka sahibi BDDK ile anlaşarak ve borçlarını vadeye yaymıştır.

Bayındırbank, sahibi Kamuran Çörtük'dür. Bankaya 9 Temmuz 2001 tarihinde el konulmuştur. Zararı 115 milyon dolardır.

İktisat Bankası, sahibi Erol Aksoy'dur. Bankaya 15 Mart 2001 tarihinde el konulmuştur. Zararı 1 milyar 953 milyon dolardır.

Kentbank, sahibi Mustafa Süzer'dir. Bankaya 9 Temmuz 2001 tarihinde el konulmuştur. Zararı 680 milyon dolardır.

Toprakbank, sahibi Halis Toprak'dır. Bankaya 30 Kasım 2001 tarihinde el konulmuştur. Zararı 879 milyon dolardır.

Sümerbank, sahibi Hayam Garipoğlu'dur. Bankaya 21 Aralık 1999 tarihinde el konulmuştur. Zararı 469 milyon dolardır.

Esbank, sahibi Yavuz Zeytinoğlu'dur. Bankaya 22 Aralık 1999 tarihinde el konulmuştur. Zararı 1 milyar 113 milyon dolardır.

İmar Bankası, sahibi Cem Uzan'dır. Bankaya 14 Şubat 2003 tarihinde el konulmuştur. Zararı 7.5 katrilyon liradır.

Egebank, sahibi Murat Demirel'dir. Bankaya 21 Aralık 1999 tarihinde el konulmuştur. Zararı 1 milyar 219 milyon dolardır.

4.3 EGE BANK ÖRNEĞİ

Son dönemde yapılan banka operasyonlarında en çok konuşulan ve üzerinde en çok durulan bankalardan biri de Egebank'tır. Egebank'ta yapılan usulsüzlükleri anlatmadan önce bankanın kuruluşunu ve tarihi sürecini bilmek gerekmektedir.

4.3.1 Egebank'ın Kuruluşu ve Tarihi Gelişimi

Egebank 1928 yılında İzmir Esnaf ve Ahali Bankası adıyla İzmir'de tüccar Hacı Sadık Bey'in binasında faaliyete başlamıştır. İzmir Esnaf ve Ahali Bankası yerel ölçekte kurulmuştur ve bu konumunu elli seneye yakın bir süre devam ettirmiştir. Bankanın amacı küçük meblağda krediye ihtiyaç duyan esnaf ve ahalinin mali bünyesini kuvvetlendirmektir. Bu banka yalnızca bankacılık yapmıştır. Türkiye'de faaliyet gösteren bazı ihtisas bankaları gibi emlak, ziraat, dış ticaret, madencilik, tekstil gibi sahalarda etkinlikte bulunan finans kurumu özelliği taşımamıştır. Banka toplumun hemen her kesiminden insanların katılımıyla kurulmuştur. Banka küçük esnaf, rençper, zanaatkar ve değişik halk kesimleri için bir öğreticilik görevi üstlenmiştir, tasarrufun, ihtiyaç

anında kredi temini için itibarın, borcun zamanında ödenmesinin önemini öğretmiştir. Şimdinin Egebank'ı açılışından itibaren halkı tasarrufta bulunması için teşvik etmiştir ve cazip gelebilecek faiz politikaları uygulamıştır ve bunları çeşitli yöntemlerle kamuoyuna duyurmuştur. Demokrat Parti'nin iktidarda olduğu dönemde (1950-1960) banka kurmanın kolaylaştırılması, çok sayıda bankanın faaliyete geçmesine ve enflasyonist bir ortamın doğmasına ve bununla birlikte denetimsizliğin de artmasına yol açmıştır ve bu dönemde keyfi uygulamalar başlamıştır. Büyük sermayeli şube bankacılığının yaşanmaya başlandığı dönemde İzmir Esnaf ve Ahali Bankası bir dönemin şaşaalı günlerini arar hale gelmiştir. Bankanın büyük zarara uğraması ve 1959 yılındaki genel kurul toplantısında yaşanan tartışmalar kurumun geleceğini belirleyecek önemli dönüşümlerin başlangıcı olmuştur. Artık banka hissedarları seslerini yükseltmeye başlamışlar ve umutsuzluğa kapılan hissedarlar hisselerini satmaya başlamışlardır. Böyle bir ortamda İzmir'in köklü tüccarlarından olan Filibeliler ailesinden Şevket Filibeli bankanın hisselerini toplamaya başlamıştır ve sonunda bankanın sahibi olmuştur. Kuruluşundan 32 yıl sonra banka ilk kez sermayesini arttırmıştır. Banka yönetim kurulu 5 Aralık 1959'da sermaye artışı ve bankanın kurumsal yapısındaki değişiklikleri gerçekleştirebilmek için hissedarları olağanüstü toplantıya çağırmıştır ve bu bankanın İzmir Esnaf ve Ahali Bankası unvanıyla gerçekleştirdiği son toplantı olmuştur. Bankanın adı bu tarihte Egebank olarak değiştirilmiştir. 1975 yılına kadar bankanın sahibi konumunda olan Şevket Filibeli bu tarihte bankaya ait hisse senetlerini Özakat Grubu'nun bir kuruluşu olan Otomobilcilik ve Ticaret A.Ş.'ye satmıştır. İzmir piyasasında yer edinmeye çalışan Egebank'ın hem avantajları hem de dezavantajları olmuştur. Öncelikle küçük bir banka olması nedeniyle piyasadaki büyük bankalarla rekabet şansı az olmuştur. Buna karşılık en önemli avantajı ise merkezinin İzmir'de olmasıdır. Kredi başvuruları bir günde sonuçlandırılmaktadır. Bankayı Filibeli ailesinden alan Özakat Grubu'nun en önemli faaliyeti bankayı yerellikten ulusallığa taşıması olmuştur. 1976 yılı içinde İstanbul ve Ankara'da şubeler açmak için gerekli başvurular yapılmıştır. Böylece o güne

kadar bölgesel bir özellik gösteren banka, çalışma sahasını genişletmiştir. Yaklaşık 15 yıl sonra yani 1989 yılında piyasalarda Egebank'ın da içinde bulunduğu Özakat Grubu'nun toplu olarak satılacağı söylentileri dolaşmaya başlamış ve nihayetinde Özakat Holding Mart 1990'da Bayraktar Grubu'na satılmıştır. Böylece Egebank da Bayraktar Grubu'na geçmiştir. 6 Ekim 1994 tarihinde ise Egebank'ın en büyük hissedarı olan 500 milyar lira sermayeli Otomobilcilik A.Ş.'nin yüzde 35'lik payı İhlas Holding'e devredilmiştir. Bu işbirliği aynı zamanda bankacılık alanına da yansımıştır. Egebank 5 Mayıs 1998'de sermayesini yüzde 50 artırmaya rağmen, bankacılık sektöründe yine birtakım söylentiler dolaşmaya başlamıştır. Süleyman Demirel'in kardeşi Şevket Demirel'in oğlu Yahya Murat Demirel'in Egebank'ı almak için girişimlerde bulunduğu ortaya çıkmıştır. İhlas Holding'in ve diğer ortağının tüm karşı çıkımlarına rağmen Bayraktar Holding yüzde 55'ine sahip olduğu Egebank hisselerini Demirel'in sahip olduğu Universal Yatırım Holding'e satmış ve böylece Egebank'ta Demirel dönemi başlamıştır. Bu durum bankaya 22 Aralık 1999'da el konulana kadar sürmüştür.¹⁰ Bu tarihte 99/13765 sayılı Bakanlar Kurulu kararı uyarınca bankanın yönetimi ve denetimi Bankalar Kanunu'nun 14. maddesinin 3 ve 4 nolu fıkralarına göre TMSF'ye devredilmiştir. Böylelikle bankanın ödenmiş bulunan 25 trilyon tutarındaki sermayesinin tamamı TMSF'ye geçmiştir.

4.3.2 Egebank'ın İçinin Boşaltılması

Egebank'a devlet tarafından el konulmasından sonra bankanın mali yapısı incelenmiş, hesap hareketleri takip edilmiş, kredi verilen şirketler araştırılmıştır. Mali suçlarda uzman polislerin, TMSF (Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu) ve BDDK (Bankacılık Denetleme ve Düzenleme Kurumu) görevlilerinin çalışmaları neticesinde banka bünyesinde yapılan usulsüzlükler ortaya çıkarılmış ve bunlarla ilgili olarak sorumluluğu bulunan banka sahibi ve yöneticileri yargılanmışlardır. Bu incelemeler sonucunda Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu, Egebank'ın eski patronu ile 5 şirketi aleyhine bankanın içini

¹⁰ Kelkitlioğlu Murat, a.g.e.,s.19-20

boşalttığı gerekçesiyle 259 trilyon 722 milyar liralık rekor sayılabilecek bir alacak davası açmıştır.

Egebank'ta yapılan usulsüzlüklerin neler olduğu ve nasıl yapıldığına baktığımızda karşımıza değişik yöntemler çıkmaktadır. Öncelikle bankada yapılan yolsuzlukları iki döneme ayırmak gerekmektedir. Bankanın el değiştirmeden önceki dönemiyle ilgili Maliye Bakanlığı Bankalar Yeminli Murakıplarının hazırladığı raporda; 1999 yılı sonlarındaki Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'nca el konulan Egebank'ın eski sahibinin de, bankanın içini boşalttığı belgelenmiştir. Murakıplar tarafından hazırlanan rapora göre, bankanın eski sahibi tarafından yeni sahibine satılırken 3.5 trilyon lira kârda gösterilen Egebank'ın, gerçekte 100 milyon dolar zararda olduğunu belirlenmiştir. Bankanın eski ve yeni sahibi döneminde yapılan ve müfettişler tarafından tespit edilen yolsuzluklar şöyle sıralayabiliriz.¹¹

1-Bankanın mali durumunu daha iyi göstermek ve yıl sonu bilançosunu kârla kapatmak için, dönem sonları itibarıyla, mevduat hesaplarında gider reeskontları eksik bırakılmış veya hiç yapılmamış, kambiyo hesaplarında fiktif gelir yaratılmıştır.

2-Yaratılan fiktif gelirler üzerinde bilanço ve kâr zarar cetvelleri düzenlenmiş, Banka Genel Kurulu'nda, gerçekte olmayan karlar var gibi gösterilip, ortaklara çıkar sağlanmıştır.

3-Banka Genel Müdürü ile eşine çeşitli menfaatler sağlanmıştır.

4-Banka Genel Müdürü'nün eşinin mevduat hesabında bazı aylar bakiye olmamasına, ya da ters bakiye arz etmesine rağmen faiz tahakkuk edilmiş, ve alacak hesabına kaydedilmiştir.

5-Kredi tahsislerinde izlenmesi gereken mevzuat hükümlerine uyulmayarak, ana sermaye sahibi kişi ve kuruluşlara doğrudan ya da dolaylı olarak kaynak aktarılmıştır.

6-Hiç bir bilgi ve belgesi olmayan kredi değerini yitirmiş firmaların, geri

¹¹ www.netbul.com, 17/03/2006

ödemelerinin süresi sürekli uzatılmış ve tahsilatlar yapılmamıştır.

7-Banka mali yapısı gizlenmiştir.

8-Bayraktar Grubu'na kullandırılan krediler, bankanın Demirel Grubu'na devri sırasında, borcun nakli sözleşmesine ve banka satış bedeline konu edilmemiştir.

9-Bankanın Demirel Grubu'na devri sırasında hiç bir ödeme yapılmamıştır, bu durum mali yapıyı bozmuştur.

10-Bankanın aktifinde bulunan bazı varlıklar ucuz fiyata ve bankanın kaynakları kullanılarak banka sahip ve yöneticilerine satılmıştır.

11-Bankanın adı ve imajı kullanılarak Off-Shore hesabında mevduat toplanmıştır.

12-Off--Shore bilgileri daha sonra yok edilmiştir.

13-Üniversal Bilgisayar Hizmetleri ile Üniversal Yatırım Holding arasında imzalanan sözleşmeye istinaden yapılan ödemeler yapılmıştır ve Üniversal Bilgisayar Hizmetleri üst düzey yöneticilerine menfaat sağlanmıştır.

14- Bankanın sahibi olduğu Kadıköy Küçükbakkalköy Mahallesi 235 pafta, 2110 ada 6 numarada kayıtlı 105 milyar lira değerindeki arsa, Genel Müdürün eşine 30 milyar liraya satılmıştır.

15-30.9.1997'de, Egebank Merkez Şubesindeki Genel Müdürün eşinin 1013867-300-TRL-1 nolu vadesiz mevduat hesabına, 427 milyar lira usulsüz alacak kaydedilmiştir.

16-Sümerbank ile bankanın yeni sahibi birbirlerine usulsüz krediler kullandırmışlardır.

17-Harmak şirketine usulsüz verilen 8 milyon dolarlık kredi banka sahibi tarafından kullanılmıştır.

18-Cen Air şirketine usulsüz 4 milyon dolar aktarılmıştır.

19-Bank Ekspres'ten bankanın sahibi olan kişinin şirketlerine kaynak aktarılmıştır.

20-Bankanın sahibi kayıt harici kefalete imza atmıştır.

21- Era şirketine, 12 milyon dolar kayıt dışı kredi kullandırılmıştır.

22-Boğaziçi Kağıt'a usulsüz verilen kredi bankanın sahibi olan kişiye aktarılmıştır.

- 23-Olguntürk için alınan usulsüz kredi banka sahibine aktarılmıştır.
- 24-Fercan Besicilik'e sağlanan kredi firmanın eski sahibi olan ve bankanın sahibi olan kişi tarafından kullanılmıştır.
- 25-CBM' ye verilen kredi bankanın sahibine aktarılmıştır.
- 26-Banka sahibine kaynak aktarmak için Adana Un'a kredi verilmiştir.
- 27-Banka sahibine kaynak aktarmak için Öner Grubu'na kredi verilmiştir.
- 28-Sarıbal Bulgur, Mercimek firmasına verilen 1.5 milyon dolarlık kredi banka sahibine kullandırılmıştır.
- 29-Emair'a banka sahibine kaynak aktarılması amacıyla kredi verilmiştir.
- 30-Namer Kauçuk'a, banka sahibine kaynak aktarmak için kredi alınmıştır.
- 31-Tempoteks'e kullandırılan kredinin bir kısmı ile Himak Şasi'nin kredisini tasfiyeye çalışılmıştır.
- 32-Himak Şasi'ye verilen krediler banka sahibi tarafından kullanılmıştır.
- 33-Tarrant Investment'a paravan kredi verilmiştir.
- 34-BBC Property'e paravan kredi verilmiştir.
- 35-Balli Metals'a usulsüz kredi verilmiştir.
- 36-Finansbank NV tarafından Era Finans'a kullandırılan 2.5 milyon dolarlık krediye teminat için depo işlemi yapılmıştır.
- 37-Ege Finansal Kiralama'nın Asya Finans'tan kullandığı krediler karşılığında, Egebank teminat gösterilmiştir.
- 38-Bazı büyük gruplarla karşılıklı krediler kullandırılmıştır.

Bu tespitlerin sonucunda Egebank avukatları, aralarında bankanın eski ve yeni sahibinin de bulunduğu 24 eski yöneticisi hakkında 642 trilyon liralık alacak davası açmışlardır.

5 MEDYADA YOLSUZLUK HABERLERİNİN NİCEL ANALİZİ

5.1 MEDYANIN YOLSUZLUKLARI ENGELLEMEDEKİ ÖNEMİ

Basının yolsuzluklarla mücadelede önemi yadsınamaz. Yolsuzluklarla mücadele ile basın özgürlüğü arasında doğru orantı olduğunu ifade edebiliriz. Basın ne kadar özgür haber yapabilirse, yolsuzluklarla mücadele de o kadar başarı sağlanmaktadır. İktidar yolsuzlukların üzerine gidilmesi konusunda basını etkileme gücüne sahipse yapılan tüm mücadele boşa gitmektedir. Yolsuzlukların asıl mağduru olan toplum gerçeği öğrenememekte ve gerekli kamuoyu desteği sağlanamamaktadır.

Devletin olduğu her toplumda yolsuzluk olgusu vardır ve bu yaygınlığı ona aynı zamanda evrensel bir olgu olmasını sağlamaktadır. Ancak yolsuzluk ekonomik ve demokratik olarak gelişmiş ülkelerde az, az gelişmiş ülkelerde ise çok daha yaygın olarak görülmektedir. Gelişmekte olan ülkemizde de yolsuzlukların çok yaygın olarak yaşandığı ve halkın büyük tepkisini çektiği gazete haberlerinden anlaşılmaktadır.

Ankara Üniversitesi doktora öğrenci Mahmut Cengiz'in 2005 yılında Ankara'da "Türkiye'de Yolsuzluk" konulu araştırmasında; Türkiye'nin en büyük sorunu olarak %36,8 ile yolsuzluk olarak belirlenmiştir. Bunun devamında sorulan "Türkiye'nin en büyük sorunu olarak belirlenenin en çok hangisi aracılığıyla öğrenildiği" ile ilgili soruya katılımcılar şöyle cevaplar vermişlerdir.

Tablo 6:Türkiye'nin en büyük sorununun en çok hangisi aracılığı ile öğrenildiği

	Sayı	Yüzde
Medya	122	53,5
Okul	4	1,8
Arkadaş Çevresi	12	5,3
Aile	2	0,9
Kendim Yaşayarak	80	35,1
Toplam	220	96,5
Eksik	8	3,5
	228	100,0

Araştırmaya katılanların büyük bir çoğunluğu Türkiye'nin en önemli sorunu olarak belirlediğini "Medya" aracılığıyla öğrendiğini dile getirmiştir.

Çoğunlukla üniversite mezunlarından oluşan örneklemin böylesine medyanın baskısı altında olduğu itirafında bulunması önemlidir.¹

Yine aynı araştırmada katılımcıların günlük gazete takip etme derecesi ölçülmeye çalışılmıştır. Araştırmaya katılanların verdiği cevaplar şöyledir.²

Tablo 7: Günlük gazete takip etme durumu:

Günlük Gazete Takip etme Derecesi	Sayı	Yüzde
Bir ya da daha seyrek	20	8,8
Haftada 2-3 gün	30	13,2
Haftada 4-5 gün	90	39,5
Aboneyim	62	27,2
Gazete okumuyorum	10	4,4
Toplam	212	93,0
Eksik	16	7,0
Toplam	228	100,0

¹ Cengiz Mahmut, Türkiye’de Yolsuzluk Konulu Araştırma, s.13

² Cengiz Mahmut, Türkiye’de Yolsuzluk Konulu Araştırma, s 22

Büyük bir çoğunluğu üniversite mezunu olan katılımcılarda gazete okuma oranı yüksek çıkmıştır. Yine bu araştırmada katılımcılara gazetenin en çok hangi bölümünü okuduğu sorulmuştur. Bu soruya da katılımcıların verdiği cevap şu şekilde olmuştur.³

Tablo 8: Gazetenin en çok hangi bölümünün okunduğu:

Gazetenin Bölümleri	Sayı	Yüzde
Spor Haberleri	8	3,5
Ekonomi Haberleri	16	7,0
Magazin Haberleri	10	4,4
Gündeme ilişkin haberlerin sayfası	140	61,4
Köşe yazarlarının yazıları	36	15,8
Toplam	210	92,1
Eksik	18	7,9
Toplam	228	100,0

³ Cengiz Mahmut, Türkiye’de Yolsuzluk Konulu Araştırma, s 23

Buradaki tabloda gördüğümüz gibi katılımcıların büyük çoğunluğu gazetenin gündeme ilişkin sayfalarını ve köşe yazarlarının yazılarını daha büyük oranda okumaktadırlar.

Yolsuzlukla kapsamlı bir mücadele için üstlenilmesi gereken sorumluluk bakımından araştırmaya katılanlar şu şekilde cevaplar vermişlerdir.⁴

Tablo 9: Yolsuzlukla mücadelede üstlenilmesi gereken sorumluluk oranları:

	Toplam	Sayı
Üniversiteler	244	2,35
Sivil toplum kuruluşları	283	2,72
Kolluk birimleri ve Adliye	338	3,19
Hükümet	343	3,30
Medya	353	3,39

Yolsuzluk suçunun birçok yönü bulunmakla beraber bu sorun tüm kurumların bir araya gelmesiyle çözülür. Bu yapılan araştırmada katılımcılar yolsuzlukla mücadelede üstlenilmesi gereken sorumluluk bakımından bir sıralama yapmışlardır. Tüm seçenekler birbirine yakın çıkmakla beraber

⁴ Cengiz Mahmut, Türkiye’de Yolsuzluk Konulu Araştırma, s. 39

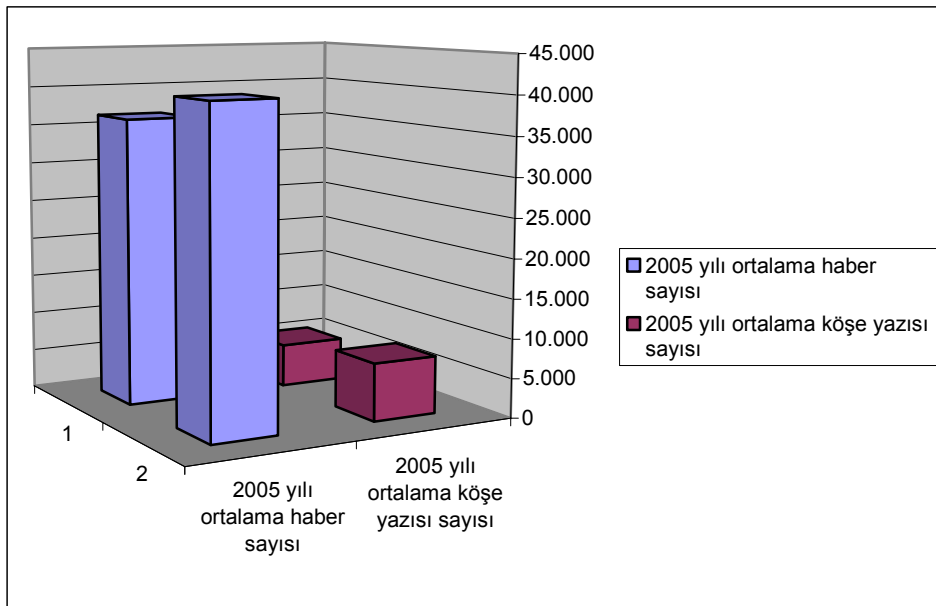
medya ilk sırada yer almıştır. Medyanın işaretlenmesinin altında katılımcıların medyadan sorumlu ve bilinçli basın-yayın anlayışıyla ilgili beklentisi yatmaktadır.

Basın yayın organlarının ülkemizde yolsuzluk olgusunu ne sıklıkla işlediklerini belirlemek amacıyla aşağıdaki çalışma yapılmıştır. Burada üç farklı medya grubunun en çok satan üç gazetesi seçilerek söylem analizleri yapılmıştır.

5.2 MİLLİYET GAZETESİNDE 2005 YILI İÇERİSİNDE ÇIKAN YOLSUZLUKLA İLGİLİ HABERLERİN NİCEL ANALİZİ

Tablo 10:

Gazetede 2005 yılında çıkan ortalama haber ve köşe yazısı sayılarının tablosu:

Gazetede çıkan günlük ortalama haber sayısı :100-110

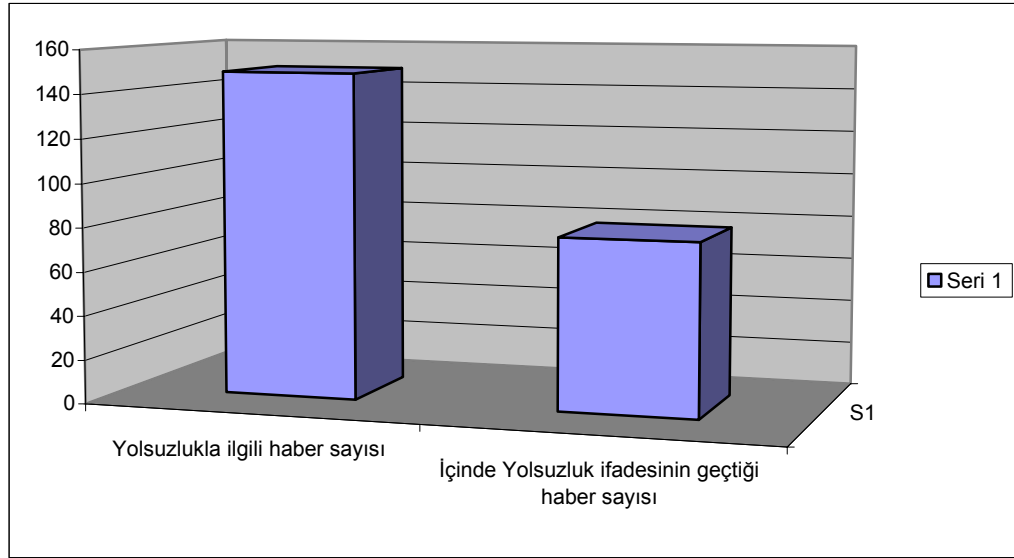
Gazetede çıkan günlük ortalama köşe yazısı sayısı :15-20

Gazetede çıkan 2005 yılı ortalama haber sayısı :36.500-40.150

Gazetede çıkan 2005 yılı ortalama köşe yazısı sayısı :5.475-7.300

Not:Milliyet gazetesinde günlük ortalama 100-110 arası haber çıkmaktadır. Yine her gün ortalama 15-20 arası köşe yazısı çıkmaktadır. Bunların 2005 yılı ortalama sayıları(ekler ve spor sayfaları hariç) yukarıda tabloda gösterildiği şekildedir.-¹

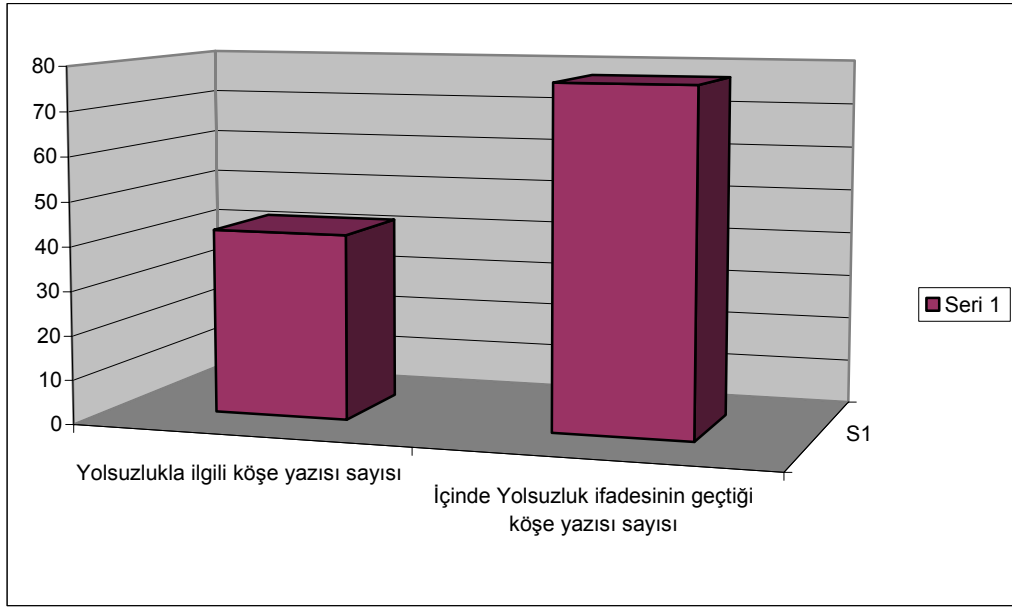
¹ Bu rakamlar Milliyet gazetesinin Ankara muhabiri gazeteci Tolga Şardan'dan alınmıştır.

Tablo 11**2005 yılında gazetede çıkan yolsuzlukla ilgili haberlerin tablosu;**

Yolsuzlukla ilgili haber sayısı :149

İçinde yolsuzluk ifadesinin geçtiği haber sayısı : 78

Toplam haber sayısı :227

Tablo 12**2005 yılında gazetede çıkan yolsuzlukla ilgili köşe yazılarının tablosu;**

Yolsuzlukla ilgili köşe yazısı :42

İçinde yolsuzluk ifadesinin geçtiği köşe yazısı :77

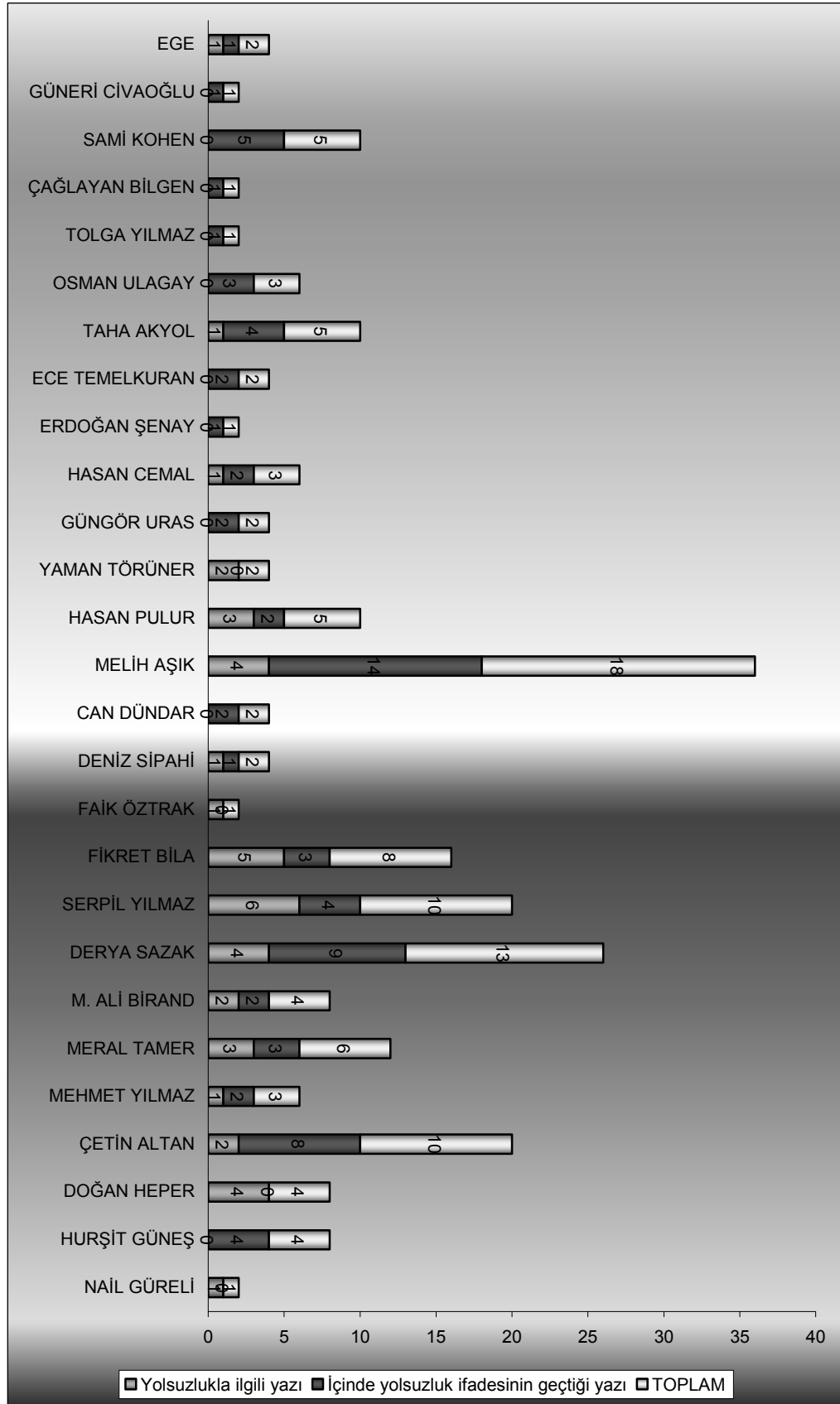
Toplam köşe yazısı sayısı :119

Tablo 13

2005 yılında gazete yazarlarının yolsuzluk olgusunu köşelerinde yazma sayılarının tablosu:

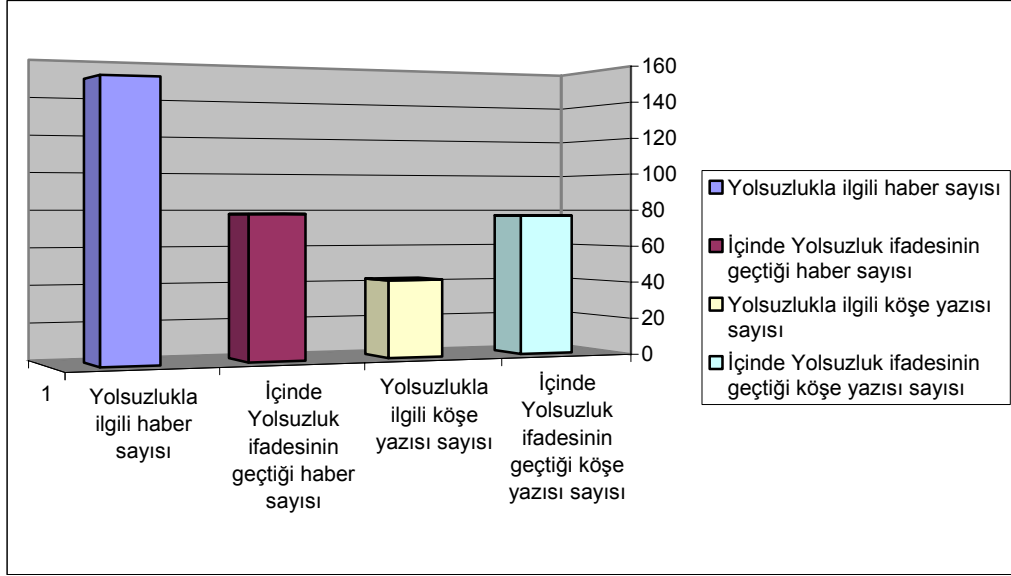
<u>Köşe yazarının ismi</u>	<u>Mavi</u>	<u>Yeşil</u>	<u>Toplam</u>
NAİL GÜRELİ	1	-	1
HURŞİT GÜNEŞ	-	4	4
DOĞAN HEPER	4	-	4
ÇETİN ALTAN	2	8	10
MEHMET YILMAZ	1	2	3
MERAL TAMER	3	3	6
M. ALİ BİRAND	2	2	4
DERYA SAZAK	4	9	13
SERPİL YILMAZ	6	4	10
FİKRET BİLA	5	3	8
FAİK ÖZTRAK	1	-	1
DENİZ SİPAHİ	1	1	2
CAN DÜNDAR	-	2	2
MELİH AŞIK	4	14	18
HASAN PULUR	3	2	5
YAMAN TÖRÜNER	2	-	2
GÜNGÖR URAS	-	2	2
HASAN CEMAL	1	2	3
ERDOĞAN ŞENAY	-	1	1
ECE TEMELKURAN	-	2	2
TAHA AKYOL	1	4	5
OSMAN ULAGAY	-	3	3
TOLGA YILMAZ	-	1	1
ÇAĞLAYAN BİLGİN	-	1	1
SAMİ KOHEN	-	5	5
GÜNERİ CİVAOĞLU	-	1	1
EGE	1	1	2
Toplam	42	77	119

Not: Mavi yolsuzlukla ilgili köşe yazılarını ifade etmektedir, Yeşil ise içinde yolsuzluk ifadesinin geçtiği köşe yazılarını ifade etmektedir.

Tablo 14

2005 yılında gazetede çıkan yolsuzlukla ilgili haber ve köşe yazılarının birlikte ifade edilmesi tablosu;

Yolsuzlukla ilgili haber sayısı :149

İçinde yolsuzluk ifadesinin geçtiği haber sayısı : 78

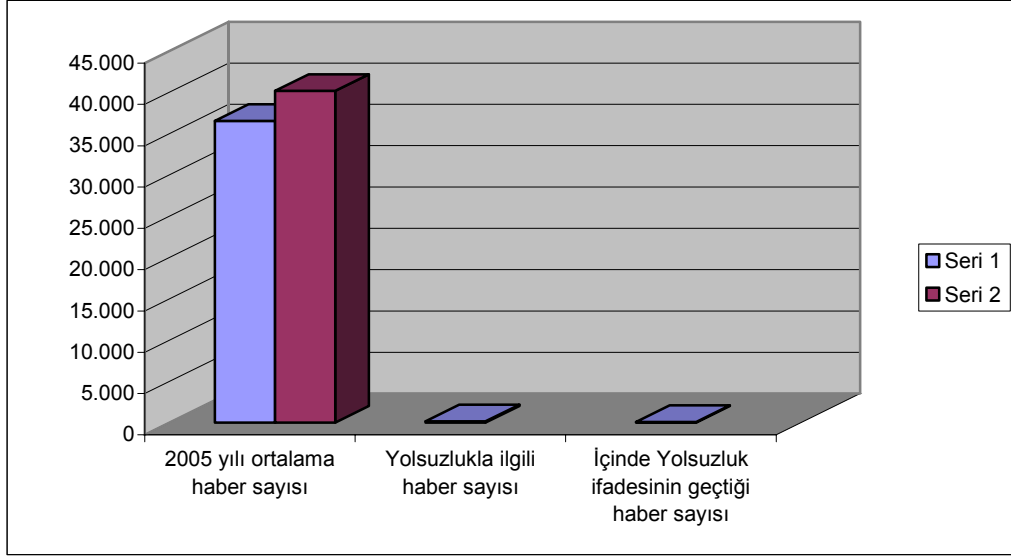
Yolsuzlukla ilgili köşe yazısı : 42

İçinde yolsuzluk ifadesinin geçtiği köşe yazısı : 77

GENEL TOPLAM :346

Tablo 15

2005 yılında gazetede çıkan ortalama haber sayısı ile yolsuzlukla ilgili haber sayısının karşılaştırma tablosu;

Not: 2005 yılı gazetede çıkan ortalama haber sayısı ile yolsuzlukla ilgili çıkan haber sayısı mukayese edilmiştir.

Gazetede çıkan 2005 yılı ortalama haber sayısı: : 36.500-40.150

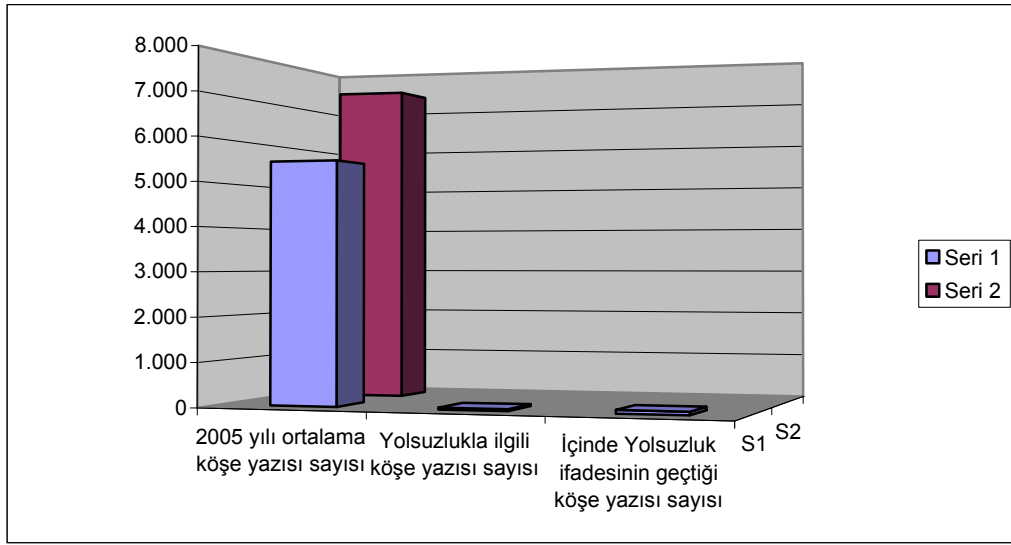
Yolsuzlukla ilgili haber sayısı :149

İçinde yolsuzluk ifadesinin geçtiği haber sayısı : 78

Toplam :227

Tablo 16

2005 yılında gazetede çıkan ortalama köşe yazısı sayısı ile yolsuzlukla ilgili köşe yazısı sayısının karşılaştırma tablosu;

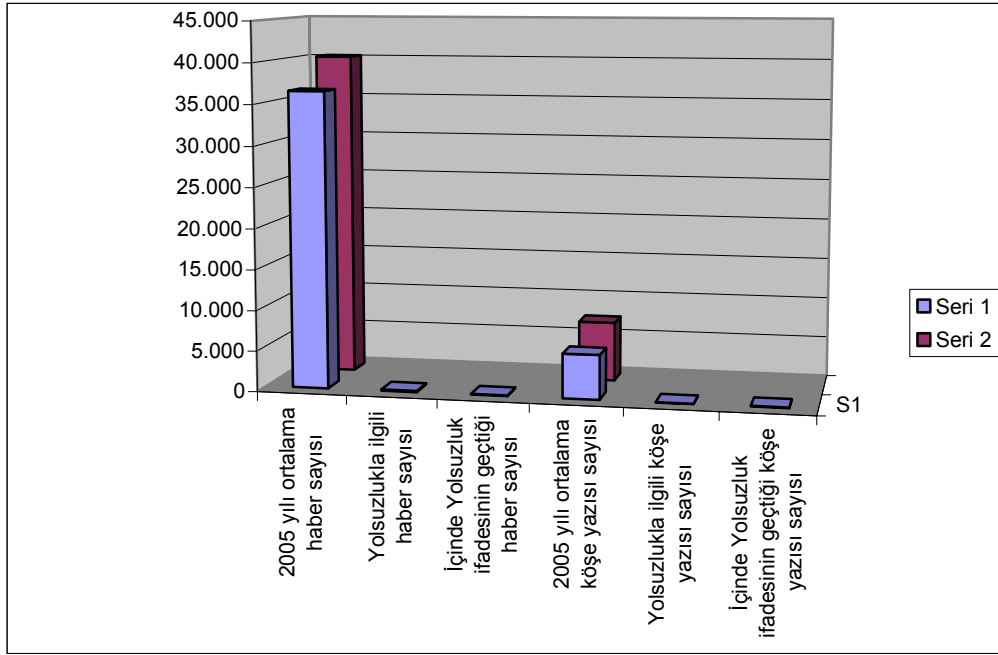
Not: 2005 yılı gazetede çıkan ortalama köşe yazısı sayısı ile yolsuzlukla ilgili çıkan köşe yazılarının sayısı mukayese edilmiştir.

Gazetede çıkan 2005 yılı ortalama köşe yazısı sayısı : 5.475-7.300

Yolsuzlukla ilgili köşe yazısı : 42

İçinde yolsuzluk ifadesinin geçtiği köşe yazısı : 77

Toplam : 119

Tablo 17**Genel karşılaştırma tablosu;**

Not: Genel mukayese yapılmıştır.

Gazetede çıkan 2005 yılı ortalama haber sayısı: : 36.500-40.150

Yolsuzlukla ilgili haber sayısı :149

İçinde yolsuzluk ifadesinin geçtiği haber sayısı : 78

Toplam :227

Gazetede çıkan 2005 yılı ortalama köşe yazısı sayısı :5.475-7.300

Yolsuzlukla ilgili köşe yazısı : 42

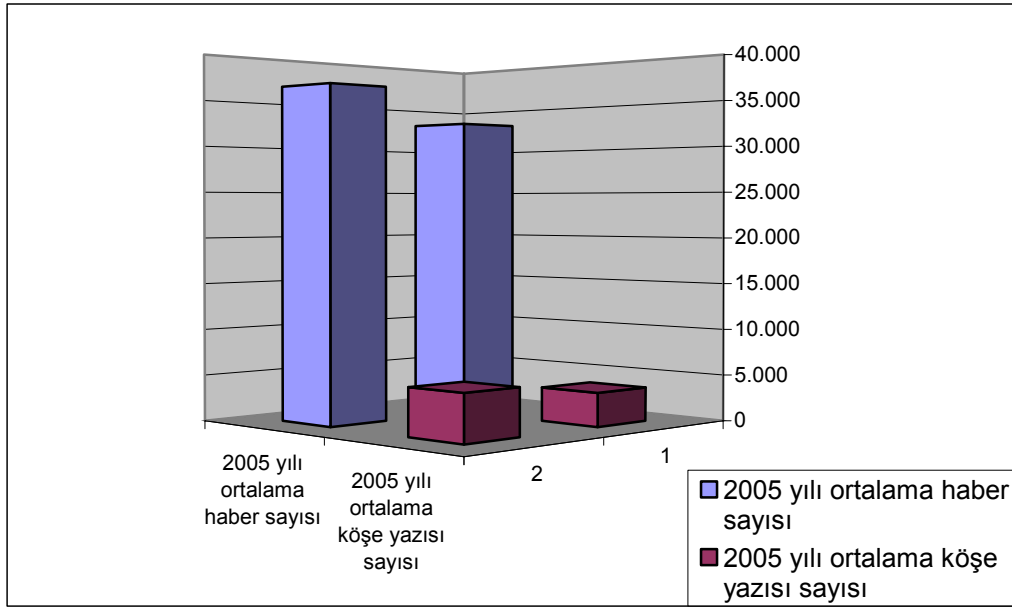
İçinde yolsuzluk ifadesinin geçtiği köşe yazısı : 77

Toplam :119

5.3 SABAH GAZETESİNDE 2005 YILI İÇERİSİNDE ÇIKAN YOLSUZLUKLA İLGİLİ HABERLERİN NİCEL ANALİZİ

Tablo 18

Gazetede 2005 yılında çıkan ortalama haber ve köşe yazısı sayılarının tablosu:

Gazetede çıkan günlük ortalama haber sayısı : 90-100

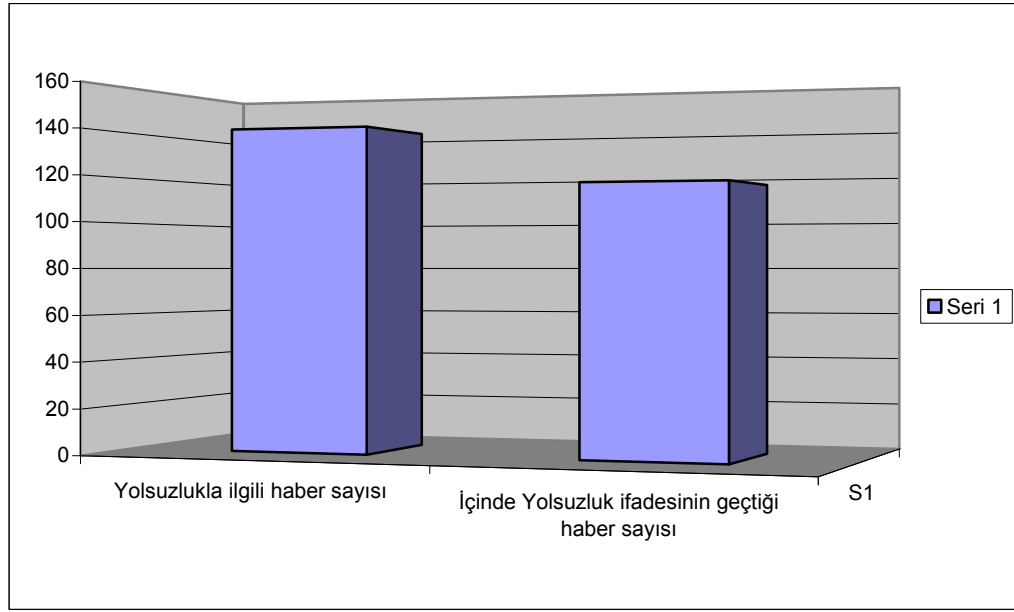
Gazetede çıkan günlük ortalama köşe yazısı sayısı : 10-14

Gazetede çıkan 2005 yılı ortalama haber sayısı : 32.850-36.500

Gazetede çıkan 2005 yılı ortalama köşe yazısı sayısı : 3.650-5.110

Not:Sabah gazetesinde günlük ortalama 90-100 arası haber çıkmaktadır. Yine her gün ortalama 10-14 arası köşe yazısı çıkmaktadır. Bunların 2005 yılı ortalama sayıları(ekler ve spor sayfaları hariç) yukarıda tabloda gösterildiği şekildedir. ²

² Bu rakamlar Sabah gazetesinin Ankara muhabiri Kadir Ercan'dan alınmıştır.

Tablo 19**2005 yılında gazetede çıkan yolsuzlukla ilgili haberlerin tablosu;**

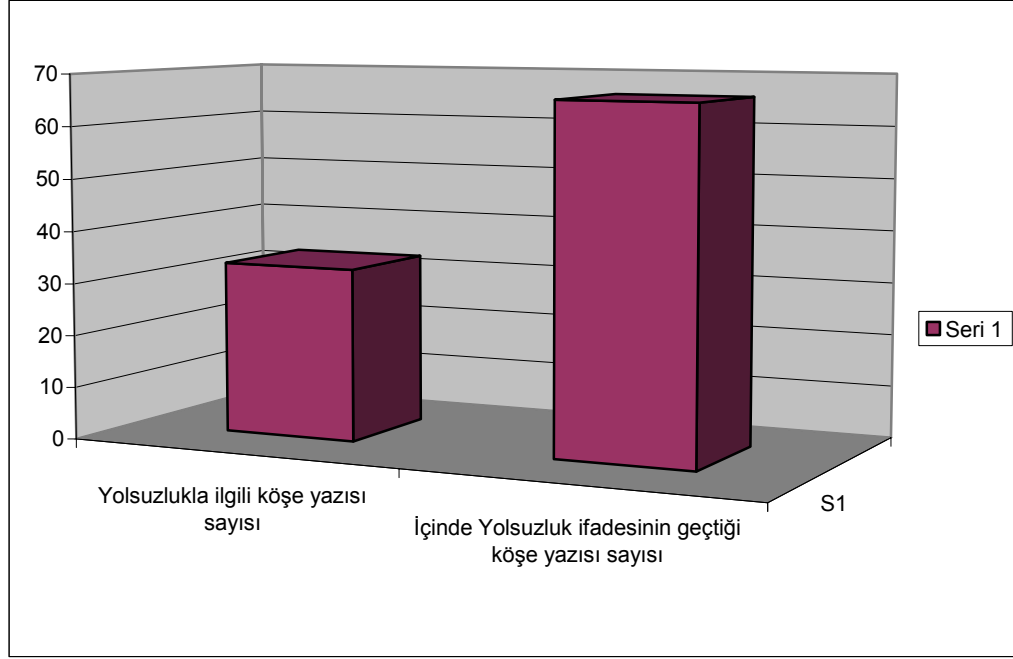
Yolsuzlukla ilgili haber sayısı :141

İçinde yolsuzluk ifadesinin geçtiği haber sayısı :116

Toplam haber sayısı :257

Tablo 20

2005 yılında gazetede çıkan yolsuzlukla ilgili köşe yazılarının tablosu;

Yolsuzlukla ilgili köşe yazısı :33

İçinde yolsuzluk ifadesinin geçtiği köşe yazısı :66

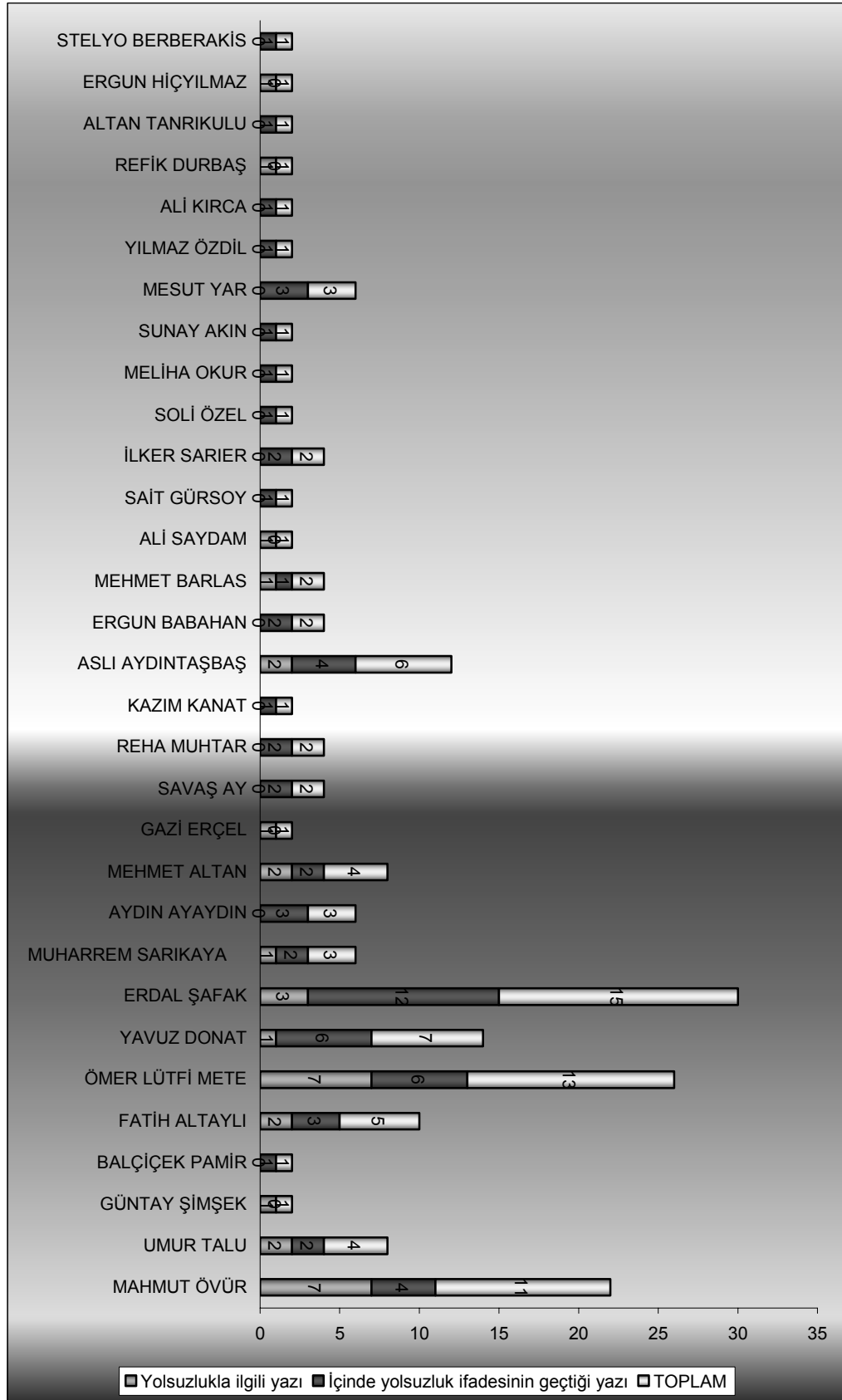
Toplam köşe yazısı sayısı :99

Tablo 21

2005 yılında gazete yazarlarının yolsuzluk olgusunu köşelerinde yazma sayılarının tablosu;

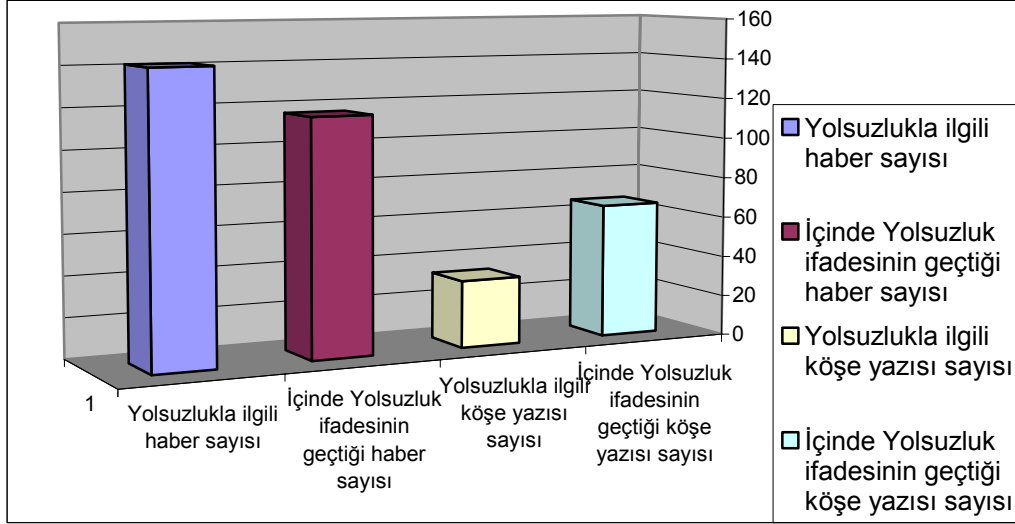
<u>Köşe yazarının ismi</u>	<u>Mavi</u>	<u>Yeşil</u>	<u>Toplam</u>
MAHMUT ÖVÜR	7	4	11
UMUR TALU	2	2	4
GÜNTAY ŞİMŞEK	1	-	1
BALÇİÇEK PAMİR	-	1	1
FATİH ALTAYLI	2	3	5
ÖMER LÜTFİ METE	7	6	13
YAVUZ DONAT	1	6	7
ERDAL ŞAFAK	3	12	15
MUHARREM SARIKAYA	1	2	3
AYDIN AYAYDIN	-	3	3
MEHMET ALTAN	2	2	4
GAZİ ERÇEL	1	-	1
SAVAŞ AY	-	2	2
REHA MUHTAR	-	2	2
KAZIM KANAT	-	1	1
ASLI AYDINTAŞBAŞ	2	4	6
ERGUN BABAHAN	-	2	2
MEHMET BARLAS	1	1	2
ALİ SAYDAM	1	-	1
SAİT GÜRSOY	-	1	1
İLKER SARIER	-	2	2
SOLİ ÖZEL	-	1	1
MELİHA OKUR	-	1	1
SUNAY AKIN	-	1	1
MESUT YAR	-	3	3
YILMAZ ÖZDİL	-	1	1
ALİ KIRCA	-	1	1
REFİK DURBAŞ	1	-	1
ALTAN TANRIKULU	-	1	1
ERGUN HİÇYILMAZ	1	-	1
STELYO BÉRBERAKİS	-	1	1
Toplam	33	66	99

Not: Mavi yolsuzlukla ilgili köşe yazılarını ifade etmektedir, Yeşil ise içinde yolsuzluk ifadesinin geçtiği köşe yazılarını ifade etmektedir.

Tablo 22

2005 yılında gazetede çıkan yolsuzlukla ilgili haber ve köşe yazılarının birlikte ifade edilmesi tablosu;

Yolsuzlukla ilgili haber sayısı :141

İçinde yolsuzluk ifadesinin geçtiği haber sayısı :116

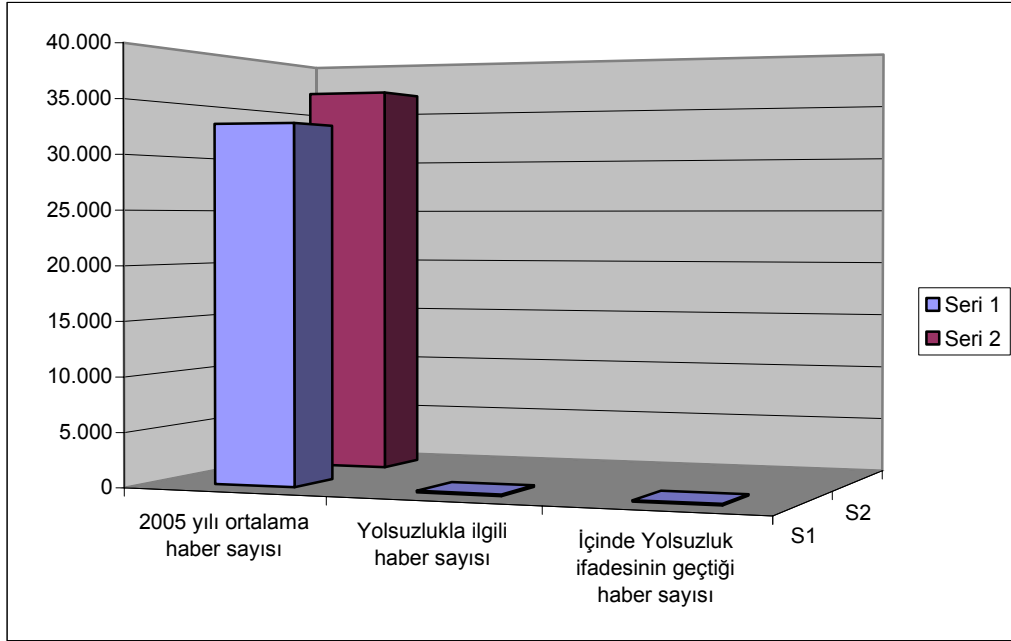
Yolsuzlukla ilgili köşe yazısı : 33

İçinde yolsuzluk ifadesinin geçtiği köşe yazısı : 66

GENEL TOPLAM :356

Tablo 23

2005 yılında gazetede çıkan ortalama haber sayısı ile yolsuzlukla ilgili haber sayısının karşılaştırma tablosu;

Not: 2005 yılı gazetede çıkan ortalama haber sayısı ile yolsuzlukla ilgili çıkan haber sayısı mukayese edilmiştir.

Gazetede çıkan 2005 yılı ortalama haber sayısı :32.850-36.500

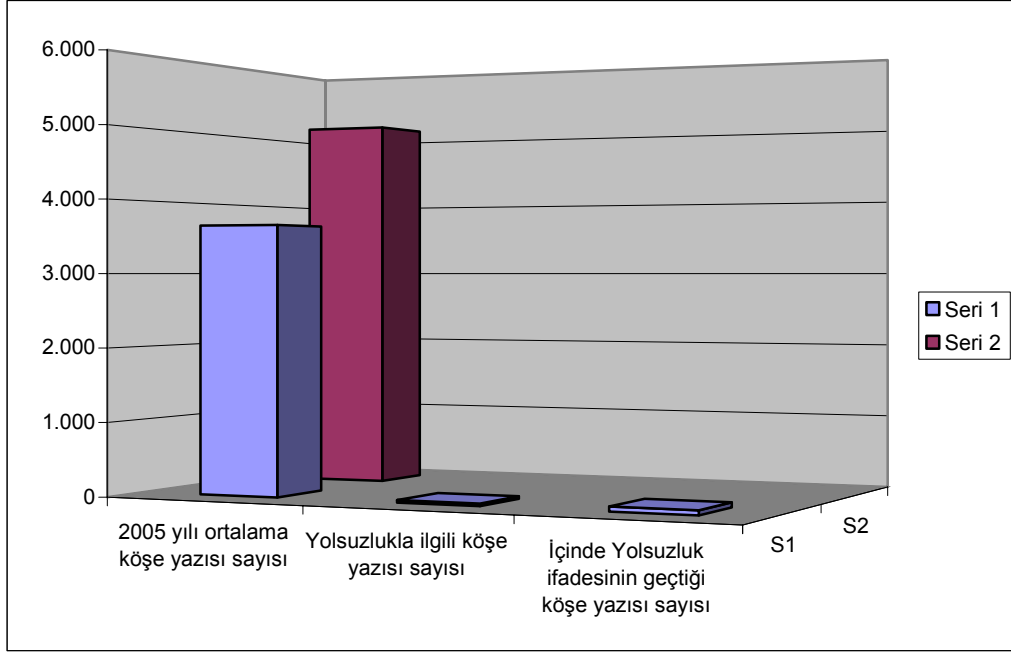
Yolsuzlukla ilgili haber sayısı :141

İçinde yolsuzluk ifadesinin geçtiği haber sayısı :116

Toplam :257

Tablo 24

2005 yılında gazetede çıkan ortalama köşe yazısı sayısı ile yolsuzlukla ilgili köşe yazısı sayısının karşılaştırma tablosu;

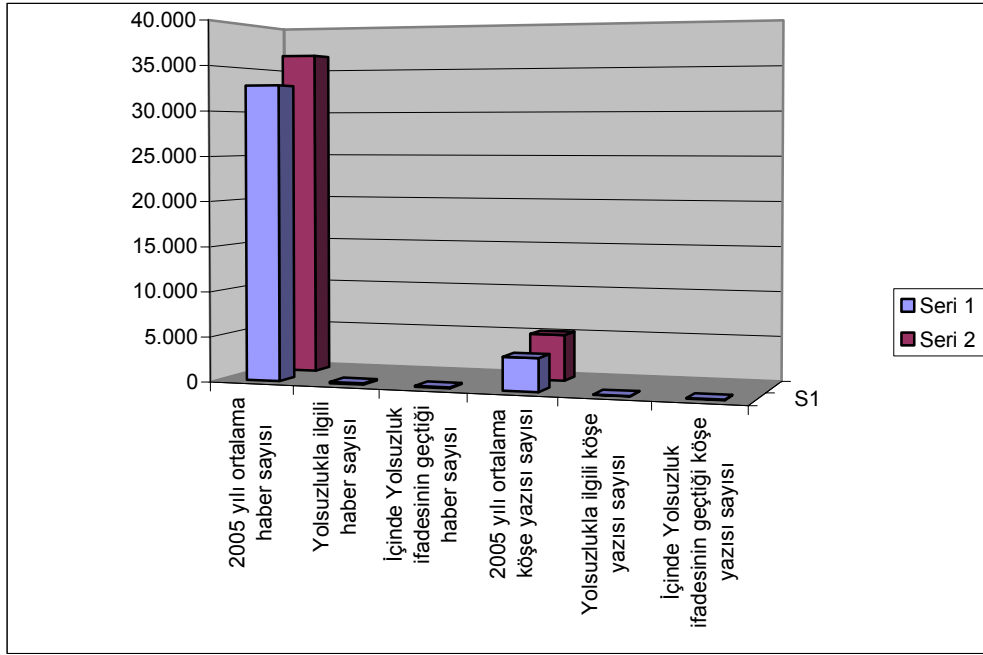
Not: 2005 yılı gazetede çıkan ortalama köşe yazısı sayısı ile yolsuzlukla ilgili çıkan köşe yazılarının sayısı mukayese edilmiştir.

Gazetede çıkan 2005 yılı ortalama köşe yazısı sayısı : 3.650-5.110

Yolsuzlukla ilgili köşe yazısı : 33

İçinde yolsuzluk ifadesinin geçtiği köşe yazısı : 66

Toplam : 99

Tablo 25**Genel karşılaştırma tablosu;**

Not: Genel mukayese yapılmıştır.

Gazetede çıkan 2005 yılı ortalama haber sayısı :32.850-36.500

Yolsuzlukla ilgili haber sayısı :141

İçinde yolsuzluk ifadesinin geçtiği haber sayısı :116

Toplam :257

Gazetede çıkan 2005 yılı ortalama köşe yazısı sayısı :3.650-5.110

Yolsuzlukla ilgili köşe yazısı :33

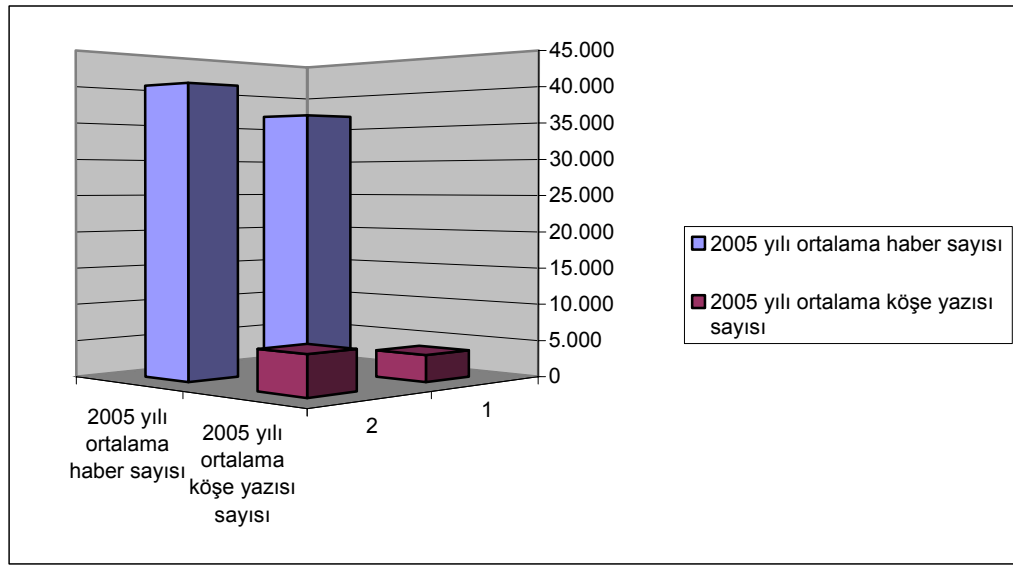
İçinde yolsuzluk ifadesinin geçtiği köşe yazısı :66

Toplam :99

5.4 ZAMAN GAZETESİNDE 2005 YILI İÇERİSİNDE ÇIKAN YOLSUZLUKLA İLGİLİ HABERLERİN NİCEL ANALİZİ

Tablo 26

Gazetede 2005 yılında çıkan ortalama haber ve köşe yazısı sayılarının tablosu:

Gazetede çıkan günlük ortalama haber sayısı :100-110

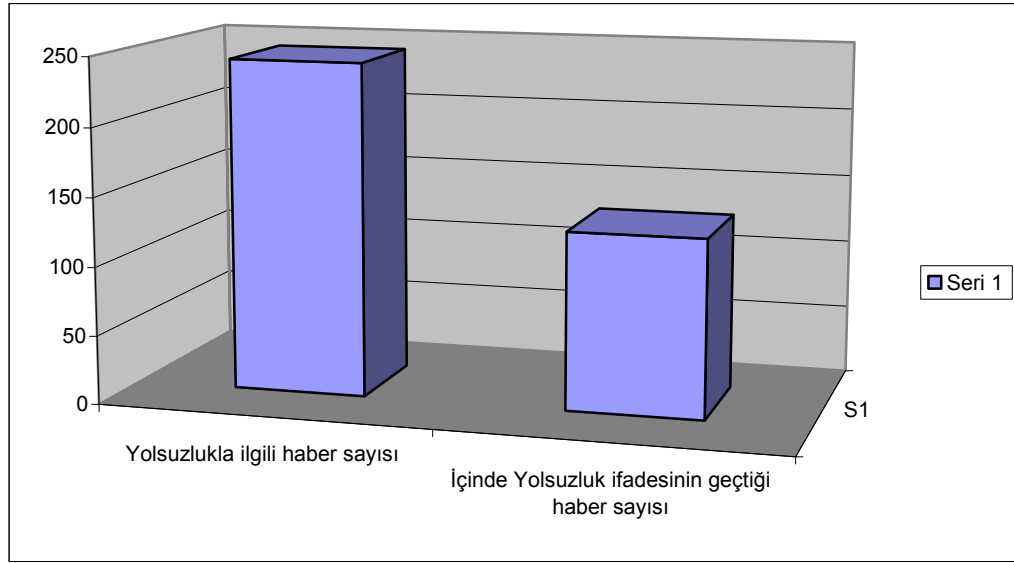
Gazetede çıkan günlük ortalama köşe yazısı sayısı :10-15

Gazetede çıkan 2005 yılı ortalama haber sayısı :36.500-40.150

Gazetede çıkan 2005 yılı ortalama köşe yazısı sayısı :3.650-5.475

Not: Zaman gazetesinde günlük ortalama 100-110 arası haber çıkmaktadır. Yine her gün ortalama 10-15 arası köşe yazısı çıkmaktadır. Bunların 2005 yılı ortalama sayıları (ekler ve spor sayfaları hariç) yukarıda tabloda gösterildiği şekildedir. ³

³ Bu rakamlar Zaman gazetesinin Ankara muhabiri gazeteci Sedat Güneç'ten alınmıştır.

Tablo 27**2005 yılında gazetede çıkan yolsuzlukla ilgili haberlerin tablosu;**

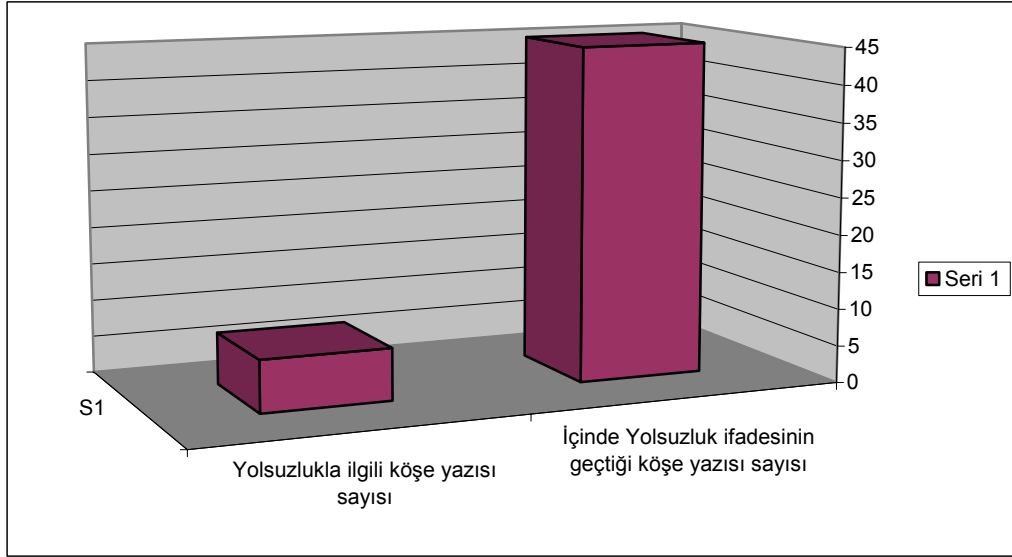
Yolsuzlukla ilgili haber sayısı	:243
--	-------------

İçinde yolsuzluk ifadesinin geçtiği haber sayısı	:129
---	-------------

<u>Toplam haber sayısı</u>	<u>:372</u>
-----------------------------------	--------------------

Tablo 28

2005 yılında gazetede çıkan yolsuzlukla ilgili köşe yazılarının tablosu:

Yolsuzlukla ilgili köşe yazısı : 7

İçinde yolsuzluk ifadesinin geçtiği köşe yazısı :45

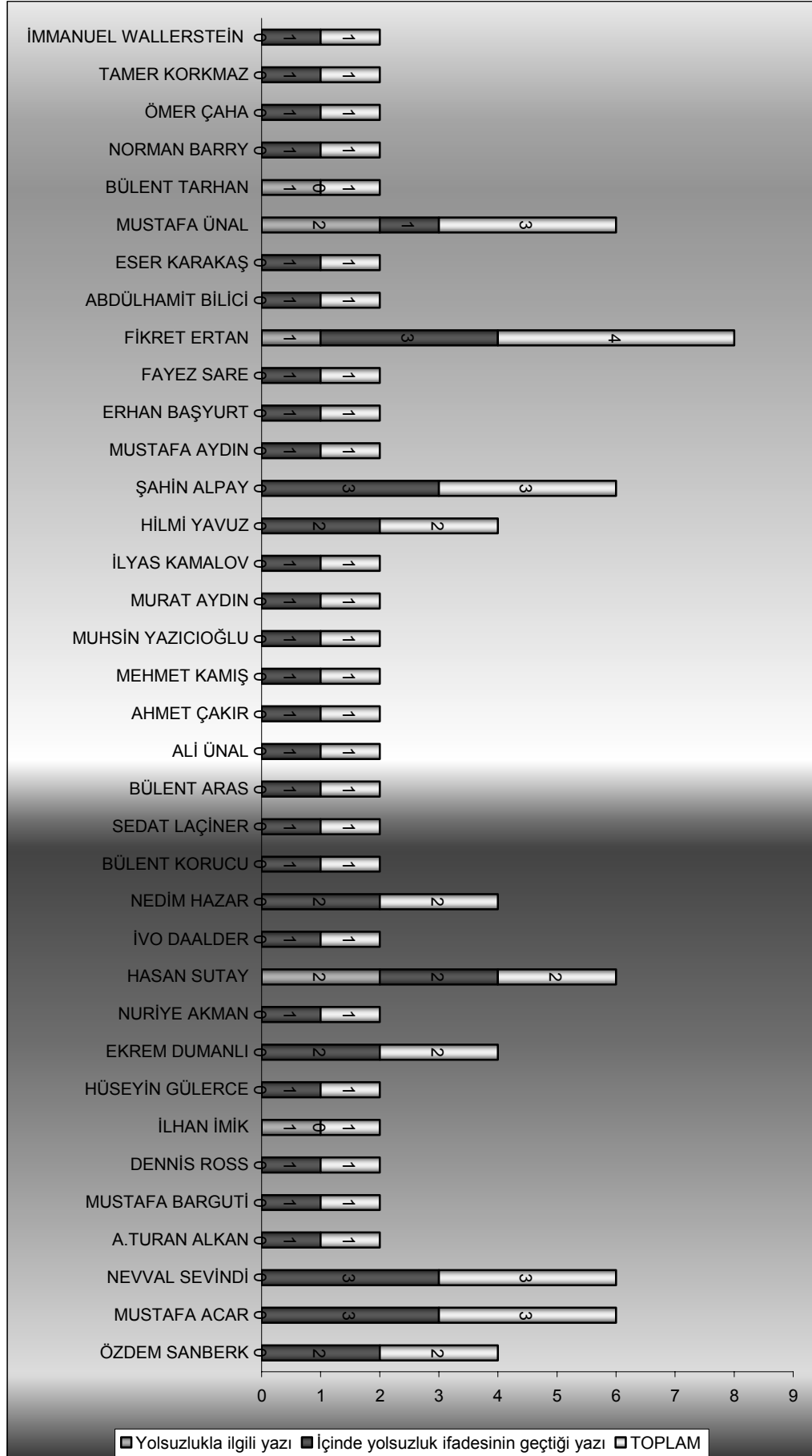
Toplam köşe yazısı sayısı :52

Tablo 29

2005 yılında gazete yazarlarının yolsuzluk olgusunu köşelerinde yazma sayılarının tablosu;

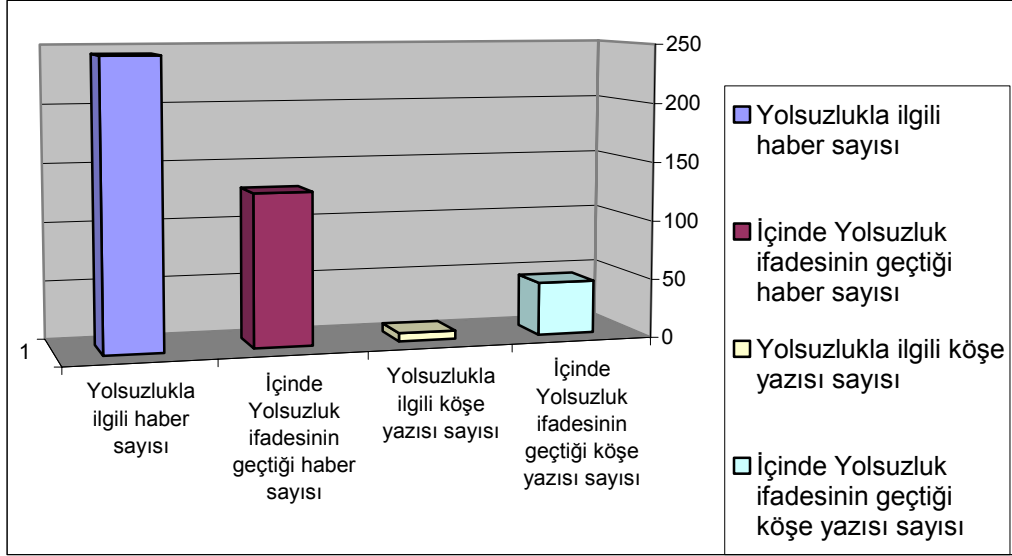
<u>Köşe yazarının ismi</u>	<u>Mavi</u>	<u>Yeşil</u>	<u>Toplam</u>
ÖZDEM SANBERK	-	2	2
MUSTAFA ACAR	-	3	3
NEVVAL SEVİNDİ	-	3	3
A.TURAN ALKAN	-	1	1
MUSTAFA BARGUTİ	-	1	1
DENNİS ROSS	-	1	1
İLHAN İMİK	1	-	1
HÜSEYİN GÜLERCE	-	1	1
EKREM DUMANLI	-	2	2
NURİYE AKMAN	-	1	1
HASAN SUTAY	2	-	2
İVO DAALDER	-	1	1
NEDİM HAZAR	-	2	2
BÜLENT KORUCU	-	1	1
SEDAT LAÇİNER	-	1	1
BÜLENT ARAS	-	1	1
ALİ ÜNAL	-	1	1
AHMET ÇAKIR	-	1	1
MEHMET KAMIŞ	-	1	1
MUHSİN YAZICIOĞLU	-	1	1
MURAT AYDIN	-	1	1
İLYAS KAMALOV	-	1	1
HİLMİ YAVUZ	-	2	2
ŞAHİN ALPAY	-	3	3
MUSTAFA AYDIN	-	1	1
ERHAN BAŞYURT	-	1	1
FAYEZ SARE	-	1	1
FİKRET ERTAN	1	3	4
ABDÜLHAMİT BİLİCİ	-	1	1
ESER KARAKAŞ	-	1	1
MUSTAFA ÜNAL	2	1	3
BÜLENT TARHAN	1	-	1
NORMAN BARRY	-	1	1
ÖMER ÇAHA	-	1	1
TAMER KORKMAZ	-	1	1
İMMANUEL WALLERSTEİN	-	1	1
Toplam	7	45	52

Not: Mavi yolsuzlukla ilgili köşe yazılarını ifade etmektedir, Yeşil ise içinde yolsuzluk ifadesinin geçtiği köşe yazılarını ifade etmektedir.

Tablo 30

2005 yılında gazetede çıkan yolsuzlukla ilgili haber ve köşe yazılarının birlikte ifade edilmesi tablosu;

Yolsuzlukla ilgili haber sayısı :243

İçinde yolsuzluk ifadesinin geçtiği haber sayısı :129

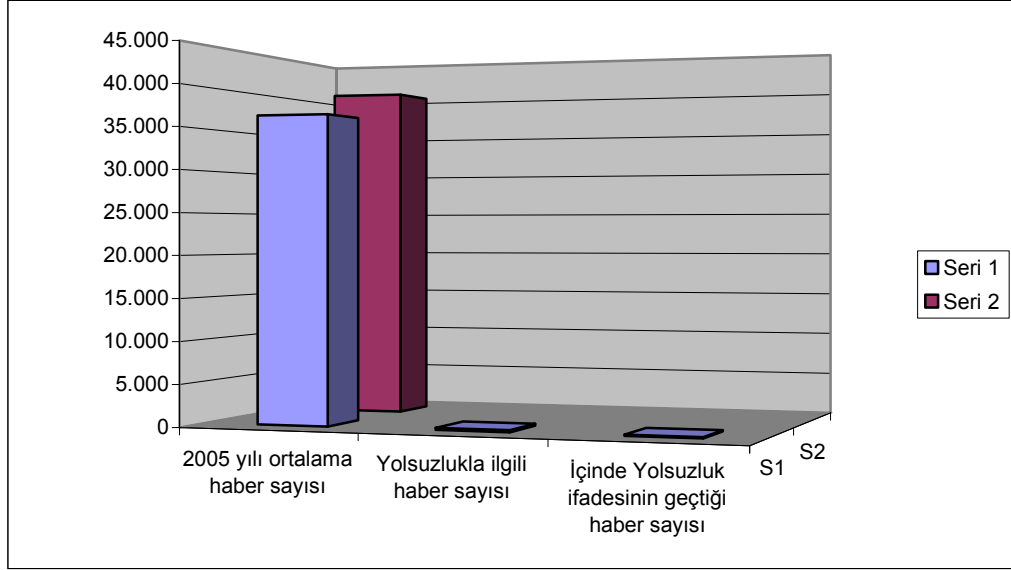
Yolsuzlukla ilgili köşe yazısı : 7

İçinde yolsuzluk ifadesinin geçtiği köşe yazısı : 45

GENEL TOPLAM :424

Tablo 31

2005 yılında gazetede çıkan ortalama haber sayısı ile yolsuzlukla ilgili haber sayısının karşılaştırma tablosu;

Not: 2005 yılı gazetede çıkan ortalama haber sayısı ile yolsuzlukla ilgili çıkan haber sayısı mukayese edilmiştir.

Gazetede çıkan 2005 yılı ortalama haber sayısı :36.500-40.150

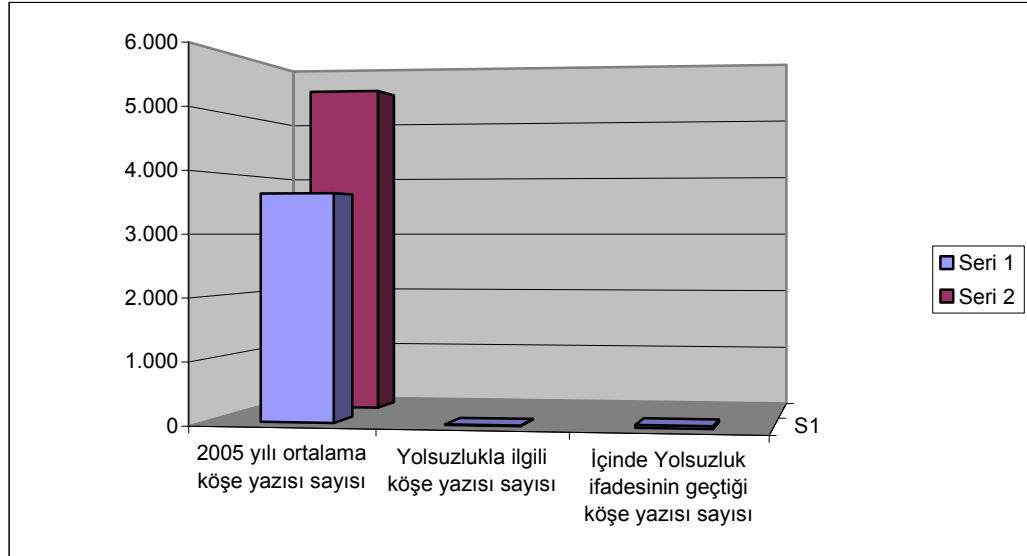
Yolsuzlukla ilgili haber sayısı :243

İçinde yolsuzluk ifadesinin geçtiği haber sayısı :129

Toplam :372

Tablo 32

2005 yılında gazetede çıkan ortalama köşe yazısı sayısı ile yolsuzlukla ilgili köşe yazısı sayısının karşılaştırma tablosu;

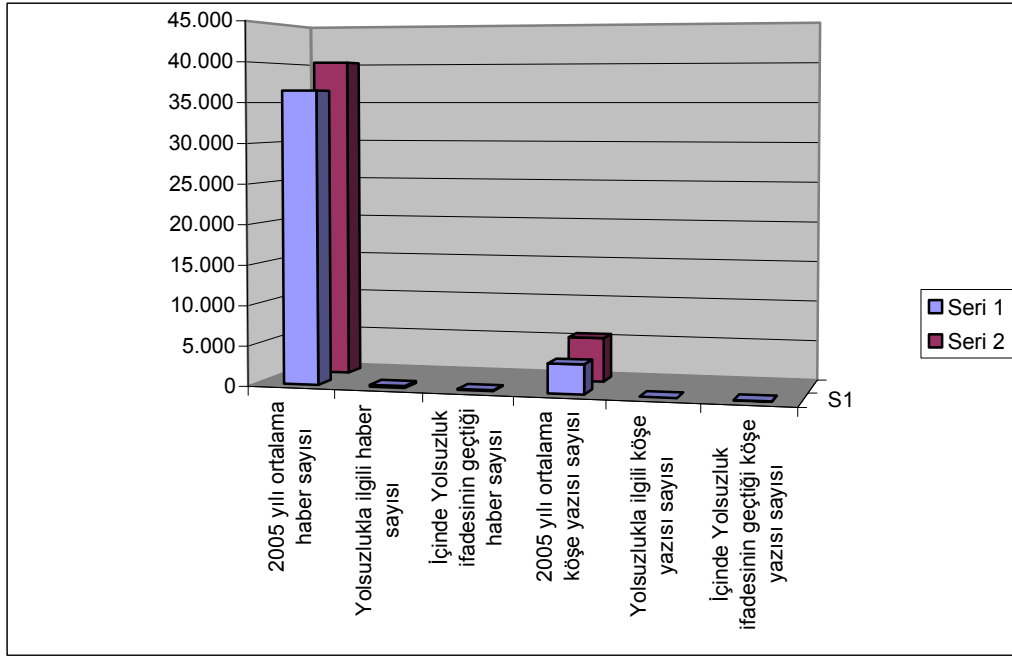
Not: 2005 yılı gazetede çıkan ortalama köşe yazısı sayısı ile yolsuzlukla ilgili çıkan köşe yazılarının sayısı mukayese edilmiştir.

Gazetede çıkan 2005yılı ortalama köşe yazısı sayısı :3.650-5.475

Yolsuzlukla ilgili köşe yazısı : 7

İçinde yolsuzluk ifadesinin geçtiği köşe yazısı : 45

Toplam : 52

Tablo 33**Genel karşılaştırma tablosu;**

Not: Genel mukayese yapılmıştır.

Gazetede çıkan 2005 yılı ortalama haber sayısı :36.500-40.150

Yolsuzlukla ilgili haber sayısı :243

İçinde yolsuzluk ifadesinin geçtiği haber sayısı :129

Toplam :372

Gazetede çıkan 2005yılı ortalama köşe yazısı sayısı :3.650-5.475

Yolsuzlukla ilgili köşe yazısı :7

İçinde yolsuzluk ifadesinin geçtiği köşe yazısı :45

Toplam :52

SONUÇ

Yolsuzlukla mücadelenin iktidarlara karşı yapıldığı ve bu mücadelede özgür basın örgütlenmesine çok önemli görevler düştüğü ön kabulünden hareketle Türkiye’de medyanın yolsuzlukların üzerine gitmekte yetersiz kalmasının yolsuzluğun önlenememesinin sebeplerinden biri olduğu sonucuna varılmıştır.

Yolsuzluk ile demokrasi arasında ters bir orantı vardır. Bir ülkede demokrasinin geldiği noktayı kurumların gücünden ve toplumu etkilemelerinden anlayabiliriz. Gazetelerin yolsuzluk konusunda oluşturacakları kamuoyu gücü yolsuzluk olgusunun önlenmesinde veya azaltılmasında büyük önem arz etmektedir. Gazeteler burada demokrasinin dördüncü gücü olarak görevlerini yerine getirebilirlerse ülkemiz yolsuzluk konusunda çok önemli yol almış olacaktır. Bu açıdan baktığımızda basının yolsuzluklarla mücadelede önemi büyüktür. Basın ne kadar özgür haber yapabilirse, yolsuzluklarla mücadele de o kadar başarı sağlanmaktadır. İktidar yolsuzlukların üzerine gidilmesi konusunda basını etkileme gücüne sahipse yapılan tüm mücadele boşa gidebilmektedir. Yolsuzlukların asıl mağduru olan toplum gerçeği öğrenememekte ve gerekli kamuoyu desteği sağlanamamaktadır. Çünkü yolsuzlara karşı mücadele iktidarlara karşı yapılmaktadır. Bunun örneğini İtalya’daki “Temiz Eller Operasyonunda” görebiliriz.

Ülkemiz, kamu yönetimi idaresi açısından kamuda yönetici olarak görev yapanlara hesap verme zorunluluğunun getirilmesi gerekmektedir. İdareciler yaptıkları işlerden ve aldıkları kararlardan dolayı gerektiğinde hesap verebilmelerini sağlayan bir sistem oluşturulmalıdır. Ayrıca devlet organlarının ve anayasal makamlarında hesap verme kapasitesinin de incelenmesi ve düzenlenmesi gerekmektedir. Siyasi ve bürokratik etik anlayışı oluşturulmalı, sorumlular zamanı geldiğinde görevlerini bırakabilmelidirler.

Kamu yönetimimizdeki şeffaflık yapısının da gözden geçirilmesi gerekmektedir. İsteyen herkes istediği bilgilere ulaşabilmelidir. Özellikle kamu ihaleleri ve yöneticilerin mal varlıkları kamuya açık olmalıdır. Kamu hesapları halkın araştırma yapabilmesi için kamuya açık olması gerekmektedir. Bazı makamlarda bulunan siyasilerin ve bürokratların -aile üyeleri ile birlikte- mal varlıkları herkesin rahatça ulaşabileceği şekilde internet ortamında ilan edilmeli, bu kişiler malvarlıklarını kamuoyunu ikna edebilecek şekilde açıklayabilmelidirler.

Demokratik rejimlerde sivil toplum kuruluşları, bireylerin görüş ve düşüncelerini örgütlü bir şekilde ortaya koymak ve bu düşünceler doğrultusunda yaşamı etkilemek için kurulmuşlardır. Saydamlığı sağlamış ve yolsuzluklardan arınmış bir kamu yönetiminin oluşturulmasında, siyasal yapıdaki bozuklukların düzeltilmesinde sivil toplum kuruluşları önemli görevler yapabilirler. Sivil toplum örgütleri ve ulusal mesleki örgütler (mühendisler, doktorlar, avukatlar gibi..) meslek ahlakı ve meslek ilkeleri ilgili konularda üyelerini denetleyip ve eğitim faaliyetleri düzenleyebilirler.

Geçmiş dönemlere baktığımızda toplumun rahatsız olduğu konulardan birinin de yolsuzluğa konu kişilerin toplum vicdanında hak ettikleri cezalara çarptırılmamaları veya çok az cezaya çarptırılmaları hususunun olduğu ifade edilebilir. Bu durumda adalet sistemiyle ilgili olarak kamuoyunda bazı soru işaretlerine neden olmaktadır. Hukukun üstünlüğü ilkesinin gereği olarak adaletin bağımsızlığını sağlayacak, siyasetin bu alana müdahale etmesinin önüne geçecek düzenlemeler yapılabilir. Toplum vicdanını rahatlatmak için de yolsuzluk suçlarıyla ilgili ceza kanunumuzdaki eksiklikler giderilerek özel bir yolsuzluk yasası çıkarılması faydalı olabilir.

İktidara gelen hükümetlerin rant kollama faaliyetlerini destekleyici nitelikte gereksiz izinler, kayıtlar, tekeller, keyfi harçlar, ağır vergiler vs. gibi uygulamalara gitmeleri yolsuz uygulamaların otaya çıkması için uygun zemin oluşturabilmektedir. Bu tür düzenlemeler yolsuzluğu artıran, rüşveti tetikleyen

durumlar olması sebebiyle çıkarılmadan önce çok iyi değerlendirilmeli, belli kesimin zenginleşmesinin yolunu açacak düzenlemeler haline getirilmemelidir. Aktan'ın ifadesiyle "Rant kollamayı ve dolayısıyla buna bağlı olarak ortaya çıkan siyasal yozlaşmayı asgari düzeye indirmenin yolu, devleti etkili, sınırlı, istikrarlı, tarafsız, güçlü ve kararlı bir kurum haline getirmekten geçmektedir. Ancak o zaman rant kollama faaliyetleri kısmen sınırlandırılmış olur ve başta devlet olmak üzere toplumdaki temel kurumlara karşı güven sağlanabilir."¹

Bazı ülke örneklerinde olduğu gibi kamu kesiminde çalışanların her türlü hediye alımının düzenlenmesi gerekir. Yasal hediyelerin sınırları belirlenmeli, yasadışı hediye kesinlikle yasaklanmalı ve alan memurun bununla çıkar sağladığını ispat edilmesi külfetinin ortadan kaldırılması gerekir. Ayrıca alınan hediyelerin kayıtlarının tutulması da faydalı olabilecek bir uygulamadır. Kamu yönetiminde üst düzey bürokrat olarak çalışmış kişilerin bu görevlerini yaparken sağladıkları ilişkiler sayesinde görevlerinden ayrıldıktan sonra bir nevi hediye verir gibi özel sektörde bir şirket veya holdinge yönetim kurulu üyesi yapılmalarının önüne geçilecek yapı oluşturulması doğru bir adım olacaktır.

Yolsuzluk olgusunu beslediği kaynaklardan birisi de siyasetin finansmanıdır. "Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde bu suçu işleyenlerle politikacılar arasında bu suçlardan elde edilen nemaların paylaşılması konusunda işbirliği ortaya çıkmaktadır. Bu şekilde elde edilen kaynak siyasetin finansmanında kullanılmaktadır. Bu andan itibaren de siyaseti yönlendirmeye başlamaktadır. Bunların sonucunda da ekonomik suç organizatörleri, ekonomik kararlar verecek olan karar mekanizmalarına yanlış sinyaller gönderirler."² Bu durum yolsuzluk suçunun oluşması için çok uygun bir zemin olmaktadır. Bu sebeple siyasetin finans kaynaklarının sınırlarının belirlenmesi ve harcama kalemlerinin yazılı hale getirilmesi gerekmektedir.

¹ Aktan Coşkun , Yasal Soygun, s.83, Zaman Kitap Yayınları, İstanbul,2003

² Mollaveisoğlu Tuncay, a.g.e., s.131

Bununla ilgili yasal düzenlemeye ihtiyaç vardır. Kimin hangi siyasi partiye hangi miktarda yardımda bulunduğu kamuoyuna açıklanmalıdır. Siyasi partilerin mali bilançolarının şeffaf olmasının siyasetin güvenilirliği açısından önemi büyüktür. Seçmenler seçim zamanı bu bilgilere rahatça görebilmeli ve kararlarını bu şekilde verebilme imkanına sahip olmalıdırlar.

Yolsuzluktan dolayı kirlenmiş kişilerin kamu yönetiminde görev almalarının önüne geçilecek düzenlemeler yapılmalı, aynı şekilde yolsuzluk yaptığı belirlenen firmaların da tekrar kamu ihalelerine girmeleri engellenebilir. Serbest piyasa ekonomisinin gereği olan saydamlığın sağlanması ve serbest ticaret koşullarının oluşturulması için yasal düzenlemeler yapılabilir. Ayrıca yolsuzlukla ilgili bilgi veren veya aydınlatılmasında katkısı olan kişiler maddi olarak desteklenip, gerekirse bu kişilerin kimlikleri gizli tutularak, yasalarla bu şahısların gelecekleri güvence altına alınabilir.

ABD’de yolsuzluklara karşı izlenen mücadele programı bizim ülkemiz açısından örnek kabul edilebilecek unsurlar barındırmaktadır. 19.yüzyılın sonlarında bu ülkede hakim olan görüşe göre yolsuzluğun kaynağı patronaj sistemi yani siyasi kayırmacılıktır. Bu sistemde her parti iktidara geldiğinde kendi adamlarını işbaşına getirmekteydi. Bu sistem başkan James T. Garfield’in politik destekten yoksun işsiz birisi tarafından öldürülmesiyle sorgulanmaya başlanmıştır. Patronaj sistemi terk edilmiştir. Onun yerine liyakat ve kariyer sistemini öngören “Ganimet” adı verilen uygulamaya geçilmiştir. Ancak yolsuzluklar bitmeyince, yolsuzluklara yalnız personel sisteminin değil, politikacıların da sebep olduğunu söyleyen “ilerleyici yöntem” devreye girmiştir. Devletin etkinliğinin arttırmak ve demokrasinin işlerliğini devam ettirmek için kamu yönetim sistemi parti politikasından ayrılmıştır. Manevi değerlerin (ahlak ve fazilet) önemi vurgulanmıştır. İlerleyen süreçte bu görüşe karşı çıkanlar yolsuzluğun manevi veya siyasi değerlerin yükseltilmesiyle değil, örgütsel yapının güçlendirilmesiyle azaltılabileceğini savunanlar “bilimsel yaklaşımı” ortaya atmıştır. Yolsuzluğun

var olup ortaya çıkartılmadığı sistemin en kötü sistem olduğu, kendi kendisini içten denetleyen örgütsel etkinliğin artırılması gerektiği vurgulanmıştır. Yolsuzlukların karmaşıklaşması, yeni mali unsurlar içermesi, bunu soruşturacak savcılarının ve denetçilerinin yeni güç ve mali kaynaklara sahip olmaları gerekliliği şu anda uygulanan “Panoptik” görüşün ortaya çıkmasına neden olmuştur. Yolsuzluğun tanımını genişleten bu görüşe göre yolsuzluk; her an beklenen bir olay olarak kabul edilmektedir. ABD bu sorunu çözmek için bu değişimleri yaptıktan sonra geldiği noktaya baktığımızda; bugün ABD başkanının bürokrasi üzerindeki atama yetkisinin hala devam ettiğini görebiliriz fakat sadece üst kademedeki %1’lik kadroya politik tercihleri dikkate alarak atama yapabilmektedir. Liyakat dayalı kadro sayısı 1936’da %60 iken bugün bu oran %99’dur. Kendi ülkemizdeki duruma baktığımızda hala her seçim döneminde tüm bürokratik kadroların parti tercihlerine göre değiştiğini, devletin denetim kurumlarının bağımsız olarak çalışmadığını, yolsuzluklarda bürokrat ve siyasetçilerin ana faktörler olmaya devam ettiğini görmekteyiz.³

Uluslararası Saydamlık Örgütü’nün endeksine baktığımızda geçiş ekonomileriyle gelişmekte olan ülkelerde , özellikle de yoksul Afrika ülkelerinde yolsuzluğun çok yaygın olduğunu görmekteyiz. Yani ekonomik gelişme bir ülkenin yolsuzluk düzeyinde belirleyici olmaktadır. Öte yandan yolsuzluklar ekonomik gelişmenin de önünü tıkamaktadır. Çünkü mevcut düzenin sürmesinden istifade eden kesimler şeffaflığın da önünü kesmektedirler. Yolsuzluk günümüz Türkiye’sinde ekonomik gelişmenin ve gelir dağılımının önünde engel olarak görülse de geçmiş dönemlerde belli adımlar uğruna buna göz yumulduğunu da unutmamak gerekir. 1980’li yıllarla birlikte merkezi ve yerel yöneticilerin yolsuzlukları gündeme geldiğinde, “evet, yolsuzluk var ama hizmet de yapıyorlar” görüşünün epey rağbet gördüğü bilinmektedir.⁴ Yine buna benzer yanlış ifade daha vardır; “Devletin malı deniz, yemeyen domuz”. Bu tür yanlış toplumsal algılamaların

³ Şener Nedim, Tepeden Tırnağa Yolsuzluk, s.35-36

⁴ Şener Nedim, Tepeden Tırnağa Yolsuzluk, s.30

değiştirilmesi gerekmektedir. Toplumun yolsuzluklar karşısında duyarsızlığının kaynağını buna benzer kabullenmişliklerin oluşturduğu sosyolojik bir gerçektir. Halkımızın zihin dünyasında bu şekilde yerleşmiş yanlış kodlamaları değiştirecek zihinsel dönüşüme ihtiyacımız vardır.

Bankacılıkla ilgili olarak da; Özellikle son yıllarda, ülke ekonomisi ile milli çıkarlara en fazla zarar veren alanların başında finans sektöründeki krizler gelmektedir. Bu krizlere etken olan nedenlerin birincisi, bankacılık alanında meydana gelen boyutları ve kapsamı büyük olan yolsuzluklardır. Çeşitli usulsüz yöntemlerle üçüncü kişilere, bankaların büyük hakim sermayedarlarına verilen krediler bankalara geri dönmemiş, bankaların mali bünyeleri zayıflamış, bunun sonucu bu tip bankalara devletçe el konulmak zorunda kalınmıştır. Bankacılık kanununda ve diğer kanunlarda bu usulsüzlükleri yeterince tanımlayan düzenlemeler bulunmamaktadır. Bankacılık Kanunu'nda, olumsuz istihbarat raporlarına ve şirketin mali bünyesindeki zafiyetlere rağmen verilen kredilerin de suç tanımına alınmasında fayda bulunmaktadır. Mevcut mevzuatta, bu usulle verilen kredilerin geri dönmemesi halinde TCK'nın 510 uncu maddesinde düzenlenen "emniyeti suiistimal" suçundan takibat yapılabilir. Ancak bu unsur aranmadan da, sadece önleyici olması için, kredi geri dönecek olsa bile usulsüz şekilde verilen kredilerin de müeyyideye bağlanması yerinde olacaktır. Usulsüz kredi verilmesi yöntemlerinden biri, banka hakim sermayedarı kişi ya da grupların kurdurduğu paravan şirketlere sahip oldukları bankalardan veya back to back (hortumlama) yöntemiyle muvazaa yaptıkları bankalardan kredi veya değişik kaynak kullandırmaları, daha sonra çeşitli aşamalardan geçirilerek bu kaynak ve paraların banka hakim sermayedarlarına aktarılmasıdır. Bu şirketlerin paravan olarak kurulduğu ve paraların banka sahiplerine aktarıldığı ispatlanabildiğinde eylemleri zimmet veya dolandırıcılık suçunu oluşturabilmektedir. Ancak çoğu zaman çok karmaşık ekonomik faaliyetler sonucu bu paralar banka sahiplerine intikal ettirildiğinden bu unsurları kanıtlamak yargılama aşamasında mümkün olmamakta, genellikle eylemler emniyeti suiistimal suçu kapsamında

değerlendirilmektedir. Ancak bu suçun Ceza Kanunu'ndaki müeyyidesi, verilen milyonlarca dolar zararın karşılığında hafif kalmakta, sonuçta verilecek cezalar kamu vicdanını tatmin etmemektedir. Bu sebeple, bankacılık sektöründe işlenen TCK'nın 510 uncu maddesindeki bu tip suçlar açısından, cezaların tatminkar seviyede arttırılması uygun olacaktır. BDDK, harcamaları ve bütçesi yönünden özel denetime tabi olmakla birlikte işlem ve kararları açısından yargı denetimi dışında herhangi bir teftiş ve denetime tabi bulunmamaktadır. Kuruma intikal eden, bankacılık sektörü ile ilgili mevzuata aykırılıkları düzenleyen murakıp raporları bu Kurul'da görüşülüp sonuca bağlanmaktadır. Bu görüşmelerde varılan kanaatlere göre, Bankalar Kanunu uyarınca, suç teşkil eden konuların Cumhuriyet savcılıklarına intikal ettirilmesi veya doğrudan Cumhuriyet savcılıklarına intikal eden soruşturmalarda soruşturma izni verilmesi BDDK'nın iznine bağlı bulunmaktadır. (Madde 24/1) BDDK, bazen Cumhuriyet savcılıklarınca vaki başvurular üzerine veya kendisine intikal eden suç duyurularını çeşitli mülahazalarla izin vermemek suretiyle, yargı makamları tarafından soruşturulmasına engel olabilmektedir. Bu durum, yolsuzluklarla etkin mücadeleye mani olabildiği gibi, idarenin yargının yetkisini kullanması sonucunu da doğurmaktadır. İzin vermeme kararlarının, otomatik olarak, Danıştay denetimine tabi olması gerekmektedir.⁵

Yolsuzlukla mücadele çok cepheli bir çalışmadır. Bu sebeple yolsuzlukla mücadelede başarılı olmak için devletin; ekonomik istikrarı sağlaması, bu alanda gerekli reformları yapması(özelleştirme gibi..), kamuda reformlar yapması, yargıda reformlar yapması, sosyal hayatta düzenlemeler yapması, her şeyden önemlisi yolsuzlukla mücadeleye inanması ve bunu sürdürmesi gerekmektedir.

⁵ Tepav, a.g.e., s.130-131

KAYNAKÇA

ADAMAN Fikret, Ali ÇARKOĞLU ve Burhan ŞENATALAR, **Hane halkı Gözünden Türkiye’de Yolsuzluğun Nedenleri ve Önlenmesine İlişkin Öneriler**, 2001, İstanbul, TESEV

ADLER F., G.O.W. Mueller ve W.S. Laufer, **Criminology**, 1991, Newyork, McGraw-Hill Inc.

AKERS L. Ronald, **Criminological Theories**, 1999, London, Fitzroy Dearborn Publishers

ALTUN Şafak, **Yolsuzluğun 100 Yıllık Tarihi**, 2004, İstanbul, Agora kitaplığı yay.

ATO, **Kaçak Türkiye konulu çalışma**, 2000

AKTAN Coşkun, **Kirli Devletten Temiz Devlete**, 1999, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları

AKTAN Coşkun, **Yasal Soygun**, 2003, İstanbul, Zaman Kitap Yayınları

AKTAN Coşkun, **Politik Yozlaşma ve Kleptokrasi (1980-1990 Türkiye Deneyimi)**, 1992 İstanbul, Afa yayıncılık

AKTAN Coşkun, **Toplumsal Dönüşüm ve Türkiye**, 1996, İstanbul, Milliyet Yayınları

AKYOL Taha, **Milliyet Gazetesindeki Köşe Yazısı**, 24/10/2003

ALKAN Necati, **Gençlik ve Terörizm**, 2002, Ankara, EGM Basımevi

ALTUĞ Osman, **Kayıtdışı Ekonomi**, 1999, İstanbul, Erdiz Yayıncılık

AVRUPA GÜVENLİK ŞARTI, Madde 44, İstanbul, 18 Kasım 1999

BAL İhsan, **Türkiye’de Organize Suçlarla Mücadelede Yöntem Arayışları**, 2001, Ankara, Güner Matbaacılık,

BALCI A., **Yolsuzluklar ve İktisadi Kalkınma**, sayı:423, Türk İdare Dergisi, 1999

BRADHAN Pranab, **Corruption and Development: A Review of Issues**, , vol:35, September 1997, Journal of Economic Literature

BAYAR Yavuz, **Türk Kamu Yönetiminde Rüşvet**, sayı:12, Amme İdaresi Dergisi, 1979

BERKMAN Ümit, **Az Gelişmiş Ülkelerde Kamu Yönetiminde Yolsuzluk ve Rüşvet**, 1983, Ankara, TODAİE Yayınları,

Beyaz Nokta Vakfı, **“RÜŞVET” Nedenler, Nedenler Arası İlişkiler, Nedenlerin Ağırlıkları ve Mücadele Yolları**, 1995, Ankara, Beyaz Nokta Vakfı

CASTEL Robert, **Sosyal Güvensizlik**, (çeviren:Ergüden, I.), 2004, Ankara, İletişim yayınları

CEM İsmail, **Türkiye’de Geri Kalmışlığın Tarihi**, 1989, İstanbul, Cem Yayınevi,

CENGİZ Mahmut, **Türkiye’de Mafia Tipi Organize Suç Örgütlerinin Sosyal Profili**, Kırıkkale Üniversitesi Yüksek Lisans Çalışması, 2004

CENGİZ Mahmut, **Türkiye’de Yolsuzluk Konulu Araştırma**, A.Ü. kamu Yönetimi Doktora tezi, Ankara, 2005

CİNGİ Selçuk, **Yolsuzluk Olgusu ve Ekonomik Analizi Üzerine Notlar**, Cilt:12, Hacettepe Üniversitesi İİBF dergisi, 1994

COHEN Albert, **Delinquent Boys: The Culture of the Gang**, 1971, Newyork, Free Press,

CUMHURBAŞKANLIĞI DEVLET DENETLEME KURULU BAŞKANLIĞI, **Yolsuzlukla Mücadeleye Yardımcı Olmak Maksudıyla Alınması Gereken Tedbirlere İlişkin İnceleme Raporu**, 1996, Ankara, D.D.K Yayınları,

CUMHURİYET GAZETESİ, 21 Agustos 2003

ÇOLAK Ö. Faruk ve Aslan YİĞİDİM, **Türk Bankacılık Sektöründe Kriz**, 2001, Ankara, Nobel Yayınları

DAHRENDORF Ralf, **Class and Class Conflict in Industrial Society**, 1959, Stanford California, Stanford University Press

DEMİRBAŞ Timur, **Kriminoloji**, 2005, Ankara, Seçkin Kitabevi

DOWS Anthony, **An Economic Theory of Democracy**, 1957, New York, Harper&Row Publishers

DÖNMEZER Sulhi, **Kriminoloji**, 1994, İstanbul, Beta yay.

DPT, **8.Beş Yıllık Kalkınma Planı Kamu Mali Yönetiminin Yeniden Yapılandırılmasını ve Mali Saydamalık Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara, 2002

DÜNYA BANKASI, www.worldbank.org/publicsector/anticorrupt ve ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı, www.usaid.gov/democracy/anticorruption/index.html, 10 Nisan 2006

DÜNYA BANKASI VE AVRUPA İSKAN VE KALKINMA BANKASI, The 1999 Business Environment and Enterprise Performance Surveys (BEEPS), 2001

EDLES Laura Desfor, **Cultural Sociology In Practise**, 2002, Britain, Ace Filmsetting Frome,

E.G.M. Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı 1999 yılı Raporu, Ankara, 2000

ERDENTUĞ S. Aygen, **Suç Kavramının Kültür Farklılığı Açısından Değerlendirilmesi**, Antropoloji, sayı 10, (1977-1978), Ankara

ERDİL Kürşat, **Bilişim Suçlarının Sosyolojik Analizi, Yüksek lisans tezi**, 2005, Ankara, G.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü

ERGİL Doğu, **Türkiye’de Yolsuzluk konulu konferansnotları TADOC(Turkish Academy Drug Organized Crime)**, 2002

FEDAYİ, C., **21.Yüzyıla Taşındığımız Sorun: Siyasal Yozlaşma**, sayı:20, Liberal Düşünce Dergisi, 2000

FEDAYİ C., **Türkiye’de Yolsuzluk Olgusu**, sayı:20, Liberal Düşünce Dergisi , 2000

FRASER INSTİTUE, www.freetheworld.com, 15 Mart 2006

GENÇKAYA Ömer Faruk, **Siyasi Partilere ve Adaylara Devlet Desteği, Bağışlar ve Seçim Giderlerinin Sınırlandırılması, Siyasal Partiler Reform**, 2000, İstanbul ,TESEV

GENÇKAYA Ömer Faruk, **Devletleşen Partiler, Türkiyede Siyasal Partilerin Başlıca Gelir Kaynakları**, 2002, Ankara, ANSAV yayınları

GENÇOSMAN Kemal Zeki, **Yakın Tarihimizde Yolsuzluk ve Rüşvet Olayları**, 1976, İstanbul, ŞDL yayınları,

GİDDENS Anthony, **Sağ ve Solun Ötesinde**, (çeviren:Sözen, M., Yücesoy, S.), 1994, İstanbul, Metis Yayınları

GIDDENS Anthony, **Elimizden Kaçıp Giden Dünya**, (çeviren:Akınhay, O.), 2000, İstanbul, Alfa yayınları

GIDDENS Anthony, **Üçüncü Yol, Sosyal Demokrasinin Yeniden Dirilişi**,(çeviren:Özay, M.), 2000, İstanbul, Birey yayıncılık

GIDDENS Anthony, **Modernliğin Sonuçları**, (çeviren:Kuşdil, E.), 1992, İstanbul, Ayrıntı yayınları

GIDDENS Anthony, **Sociology**, 2001, Oxford,Blackwell Publishers Ltd.

GUPTA Sanjeev, Luiz de MELLO ve Raju SHARAN, **Corruption and Military Spending** , vol:17, 2001, European Journal of Political Economy,

HANCI Hamit, **Çocuk Suçluluğuna Yol Açan Sosyal Bir Yara “İç Göçler ve Çarpık Kentleşme”**, www.med.ege.edu.tr, 25 Mayıs 2006

HUNTINGTON Samuel, **Political Order in Changing Societies**, 1968 , New Haven and London, Yale University Press,

İÇLİ Tülin, **Kriminoloji**, 2001, Ankara, Bizim Büro Basımevi

İÇLİ Tülin, **Türkiye’de Suçlular (Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Özellikleri)**, Atatürk Kültür ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür merkezi Yayını, 1993

İLBAY Mehmet, www.tgsh.de, 10 Ocak 2006

İNCİ Yusuf, **Nitelikli Dolandırıcılık Suçunun Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Boyutları**, 2003, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Master Tezi

İNALCIK Halil, **Tax Collection, Embezzlement and Bribery in Ottoman Finances**, 1971, Chicago, University of Chicago,

KANMAZ Günay, **Rüşvet ve Yolsuzluklar ve Bunlarla Mücadele Yolları**, Uzman-Der Dergisi, 2 (8), 1999

KELKİTLİOĞLU Murat, **Hortum, Egebank Nasıl Soyuldu?**, 2001, İstanbul, Metis Yayınları,

KHAN Mushtaq, **Atypology of Corrupt Transaction in Developing Countries**, vol:27, IDS Bulletin, 1996

KLITGAARD Richard. **Adjusting to Reality: Beyond “State versus Market” in Economic Development**, 1991, California, USA, ICS Pres,

KONG Tat Yan, **Corruption and Institutional Foundations**, vol:27, IDS Bulletin, 1996

KONGAR Emre, **Kamuda Rüşvetin Toplumsal Nedenleri**, Yolsuzlukla Savaşım Stratejileri Uluslararası Sempozyumu, İstanbul, www.kongar.org, 14 Mart 2006

KONGAR Emre, **Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği**, 2002, İstanbul, Remzi Kitabevi

KÖMÜRCÜ Güler, **Yolsuzlukların Çetelesi**, 2001, İstanbul, Su Yayınları

KÖSE H.Ömer, **Dünyada ve Türkiye’de Yüksek Denetim**, 2000, Ankara, Sayıştay Yayınları

KRUEGER O.Anne, **The Political Economy of the Rent- Seeking Society**, vol:64, The American Economic Review, 1974

KÜÇÜKKAYA Aykut, **Alından Vurulanlar-Beyaz Enerji Dosyası**, 2002, İstanbul, Alan Yayınları

LEFF Nathaniel, **Economic Development Through Bureaucratic Corruption**, vol:8, American Behavioral Scientist, 1964

MERTON Robert, **Social Theory and Social Structure**, 1968, Newyork, Free Press

MILLS C. Wright, **White Collar: The American Middle Classes**, 1951, New York Oxford University Press

MOLLAVEİSOĞLU Tuncay, **Güve**, 2004, İstanbul, Alfa Yayınları

MUMCU Ahmet, **Osmanlı Devletinde Rüşvet (Özellikle Adli Rüşvet)**, 1969, İstanbul, İnkılap Kitabevi,

NİRUN Nihat, **Sosyal Sistemlerde Sapmalar**, Araştırma, cilt:8, DTCF Felsefe Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Ankara, 1970

ÖKÇESİZ Hayrettin, **İstanbul Barosu Çevresi Adli Yargıda Yolsuzluk Araştırması**, 2001, İstanbul, Ekol Kitaplığı,

ÖZÖNDER Cihat, **Terörün Sosyo-Kültürel Yönleri**, 1998, Elazığ, Doğu Anadolu’da Güvenlik ve Huzur Sempozyumu Bildirileri,

PHELPHS Thomas R., **Juvenile Delinquency, A Contemporary View**, 1976, California, Goodyear Pub. Comp.Inc.,

RICHARDSON Paul, **Unemployment Crime and Offenders**, Nacro, NY, 1989

RUTH A. Wallace ve Alison WOLF, **Çağdaş Sosyoloji Kuramları** (çevirenler: Leyla Elburuz ve M.Rahmi Ayaş), 2004, İzmir, Punto yayıncılık

SARAN Nephane, **İstanbul Şehrinde Polisle İlgisi Olan On Sekiz Yaşından Küçük Çocukların Sosyo-Kültürel Özellikleri Hakkında Bir Araştırma**, 1968, İstanbul, Taş Matbaası

SARILI Mustafa, **Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları, Nedenleri, Etkileri ve Alınması Gereken Tedbirler**, sayı:41 , Bankacılar Dergisi, 2002

SAVAŞ Vural, **Anayasal İktisat**, 1989, İstanbul, Beta Yayıncılık

SEVÜK Handan, **Uluslararası Sözleşmelerdeki İlkeler Açısından Çocuk Suçluluğu ile Mücadelede Kurumsal Yaklaşım**, 1998, İstanbul, Beta Basım

SHLEIFER A., ve R. VISHNY, **Corruption**, The Quarterly Journal of Economics, August, 1993

SOKULLU Akıncı Füsun, **Kriminoloji**, 2002, İstanbul, Beta yayınları

ŞENER Nedim, **Tepeden Tırnağa Yolsuzluk**, 2001, İstanbul, Metis Yayınları

TBMM Susurluk Meclis Araştırma Komisyonu Raporu, 27.05.1997 tarihli 98’inci birleşim tutanağı eki.

TEPAV, **Yolsuzlukla Mücadele Konferansı**, 2005, Ankara, TOBB-ETÜ

TESEV, **Yolsuzluk Araştırması**, 1 Şubat 2001

THE NEWYORK TIMES, 30 Aralık 2004

THEOBALD Robin, **Corruption, Development and Underdevelopment**, 1990, London, Macmillan Pres

TOSUN Mustafa Umur, **Bir Kamusal Başarısızlık Ürünü: Yolsuzluk**, Doktora tezi, 2001 Ankara,Hacettepe Üniv.

TÜRKÖNE Mümtazer, Zaman gazetesindeki köşe yazısı, 02/02/2006

TÜSİAD, **Kamu Reformu Araştırması**, 2002, İstanbul, TÜSİAD

ULUSLARARASI SAYDAMLIK ÖRGÜTÜ, “**Background Information to the Corruption Perceptions Index**,” www.transparency.org., 24 Şubat 2006

YAVUZER Haluk, **Çocuk ve Suç**, 1996, İstanbul, Remzi Kitabevi

YELDAN Erinç, **The Impact of Financial Liberalization and the rise of Financial Rents on Income Inequality, The Case of Turkey (Mali Liberalleşme ve Mali Rantların Artmasının Gelir Eşitsizliğine Etkesi, Türkiye Örneği)**, working paper no:206, The United Nations University, Kasım 2000

YETİM Sedat, **Kara Paranın Aklanması, Boyutları ve Mafyokrasi**, 2000, İstanbul, Nesil Matbaacılık,

YILMAZCAN Dilek, **Kamu Kesiminde Yolsuzlukla Mücadele**, sayı:127, Vergi Sorunları Dergisi, Nisan 1999

YÖRÜKER Sacit, **Yeni Konseptler ve Gelişmeler Temelinde Kontrol ve Denetim Sistemlerimize İlişkin Bir Değerlendirme**, 2. Kamu Mali Yönetim Arenası, Sunum Metni, Ankara, 2-3 Nisan 2003

WAEGEL William B., **Delinquency and Juvenile Control**, 1989, New Jersey, Prentice Hall WIGGINS, L.M.

WEBER Max , **Essays in Sociology**, H.H. Gert ve C. Wright Mills (çevirenler ve derleyenler), 1946, New York, Oxford University Press

WHITE Gordon, **Corruption and Market Reform in China**, vol:27, IDS Bulletin, 1996

WIMMER Roger ve Joseph R. DOMINICK, **Mass Media Research an Introduction**, 2000, USA: Wadsworth Pub. Company,

www.die.gov.tr-ENGLISH/SONIST/ISGUCU, 19 Nisan 2006

www.netbul.com, 17 Mart 2006

ÖZET

Bu çalışmada Türkiye'de yaşanan yolsuzluk olgusunun ne olduğu, nasıl bir tarihi seyir gösterdiği sosyolojik bir bakış açısıyla ele alınmıştır. bir suç türü olan yolsuzluk suç sosyolojisi kapsamında açıklanmış, yolsuzluk olgusunu ortaya çıkaran nedenler belirtilmiştir.

Bu çalışmanın amacı; sosyolojik teoriler ve olgulardan hareketle bir suç türü olan yolsuzluğun açıklanması ve olgunun Türkiye'deki boyutunun tasviri ve olanın tespitidir.

Bu çalışmada yöntem olarak söylem analizinin bir türü olan nicel analiz kullanılmıştır. 2005 yılı tirajları dikkate alınarak ilk üç medya gurubunun birer gazetesinin yolsuzluğu hangi sıklıkla sayfalarında haber yaptıkları tespit edilerek genel olarak medyanın yolsuzluk olgusuna suçuna bakış açısı analiz edilmeye çalışılmıştır.

Yolsuzlukla mücadelenin iktidarlara karşı yapıldığı ve bu mücadelede özgür basın örgütlenmesine çok önemli görevler düştüğü ön kabulünden hareketle Türkiye'de medyanın yolsuzlukların üzerine gitmekte yetersiz kalmasının yolsuzluğun önlenememesinin sebeplerinden biri olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yolsuzluk, Saydamlık, Medya, Banka, Suç

ABSTRACT

In this study, the phenomenon of corruption and its historical transformation is investigated from a sociological point of view. The corruption which is a criminal activity is commented under the frame of criminal sociology and the main causes of criminal activities have been emphasized.

The aim of the study is to explain the crime of corruption in grounds of sociological theories and phenomena and to explain the dimensions of corruption in Turkey.

In the study the quantitative analysis which is a kind of discourse analysis, is used as a method of research. The research is intensified on the media. The three most circulating papers from three main media groups have taken into consideration because of their circulation rates. It is aimed to investigate the attitude of the media as a whole towards corruption matters by evaluating the frequency of articles and news concerning corruption crimes.

Acknowledging that the challenge against corruption is made to the governments by a free media organization, it is concluded that the deficiency of the Turkish media in challenging corruption is one of the most important reasons why the corruption in Turkey is can not be prevented.

Key Words: Corruption, Transparency, Media, Bank, Crime